

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут журналістики

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОПОВИЧ ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК [070(477.85):323.23.019.5], „1885/193”

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРЕСА ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ У ФОРМУВАННІ КОНЦЕПЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СОБОРНОСТІ (1885-1930-ТІ РР.)**

Подана на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

27.00.04 – теорія та історія журналістики

Науковий керівник
*доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент Василик Любов Євгенівна*

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ *Ю. О. Попович*

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Попович Ю.О. Преса Північної Буковини у формуванні концепції національної соборності (1885-1930-ті рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій зі спеціальності 27.00.04 – теорія та історія журналістики (06 – Журналістика). – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2017.

У дисертації комплексно досліджено процес формування концепції національної соборності на шпальтах української періодики Північної Буковини упродовж 1885–1930-х років. Відповідно до мети та завдань роботи коротко простежено зародження ідеї соборності, починаючи від творчості Т. Шевченка, діяльності учасників Кирило-Мефодіївського братства, народовців Галичини та Буковини – до появи праць Ю. Бачинського, І. Франка, М. Міхновського, М. Грушевського, Д. Донцова, створення Русько-української радикальної партії (1890) у Львові та Революційної Української партії (1900) у Харкові.

З’ясовано тлумачення ключового поняття дисертації «соборність» у наукових джерелах з філології, політології, філософії. У результаті зроблено уточнення про те, що «соборність» – поняття поліаспектне і його слід трактувати не лише як географічне, територіальне єднання українських земель, але й як духовне об’єднання української нації при обов’язковій політичній незалежності та самостійності.

У процесі аналізу наукових джерел за темою дослідження відзначено, що 90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст. характеризуються посиленою увагою істориків преси до регіональної періодики, оскільки в цей час витворилися такі суспільно-культурні умови, які дали можливість науковцям об’єктивно, виважено з глибоко національних позицій дати оцінку надбанням української журналістики минулого. Доведено, що у цьому напрямі вагомий внесок

зробили сучасні дослідники регіональних друкованих ЗМІ. Захистили кандидатські дисертації В. Габор, М. Гдакович, О. Тимчишин, А. Гречанюк, Т. Хітрова, І. Герман, О. Хобта, О. Пархітько, Р. Базака, докторські – Л. Сніцарчук, М. Романюк. При аналізі монографічних праць акцентовано увагу на працях А. Животка, А. Жуковського і Д. Квітковського, С. Костя, М. Романюка, а також на використанні історичні праці С. Смаль-Стоцького, О. Добржанського, А. Жуковського та ін. Відзначено внесок С. Костя у розробку ідейно-концептуальних засад західноукраїнської преси першої половини ХХ ст., серед яких значиться й ідея соборності; також проаналізовано праці М. Романюка з історії української преси Північної Буковини 1870-1940-х років, в яких проаналізовано структуру, функціонування тогочасних часописів краю.

Для відбору друкованих матеріалів та їхнього аналізу запропоновано дві групи маркерів щодо проблеми соборності:

- 1) проблемно-тематична;
- 2) редакційно-видавнича, промоційна.

Середині 80-х років ХІХ ст. – період активізації національного руху на Буковині. Знаковим явищем у розвитку української періодики краю стала газета народовського спрямування «Буковина». У зв'язку із зародженням та розвитком концепції духовного єднання українського народу виділено чотири етапи у функціонуванні «Буковини»: 1) 1885-1888 рр.; 2) 1888-1894 рр.; 3) 1895-1897 рр.; 4) 1898-1910 рр.. У результаті аналізу змістового контенту часопису з'ясовано, що серед концептуальних засад в його роботі була орієнтація редакції на висвітлення суспільно-політичного, духовного життя українців Наддніпрянщини, Галичини, Закарпаття, Буковини і з-поза меж українських земель. Вагоме місце у публікаціях відводилося спротиву румунізації, відстоюванню прав української мови, національного шкільництва краю.

Серед фахових періодичних видань початку ХХ ст. виділено учительські часописи «Каменярі» (1909-1914; 1921-1922) та «Промінь» (1904-1907), що

виходили в умовах Буковини під владою Австро-Угорщини та королівської Румунії. Серед маркерів соборності в «Каменях» окреслено шевченківську тематику, статті про визначних українських діячів (Б. Грінченка, М. Лисенка, М. Коцюбинського та ін.), промоцію нових книжкових видань у Києві, Львові, Чернівцях, анонсування змісту останніх випусків газетно-журнальної продукції.

На основі аналізу надрукованих матеріалів у журналі «Промінь» за 1921, 1922-1923 роки доведено, що реалізація соборницького спрямування редакційної політики часопису знаходила своє відображення у художніх публікаціях, репрезентованих як письменниками-наддніпрянцями (П. Тичина, Д. Загул, К. Поліщук та ін.), так і буковинськими (М. Марфієвич, О. Вільшина, Ю. Мандрик та ін.).

Відзначено, що у перше десятиріччя румунської окупації (1918-1928) українська преса Північної Буковини зазнала утисків і заборон, будь-які ідеї самостійності українців були табуйованими. У процесі аналізу друкованого в румунський період медійного матеріалу доведено, що проблема соборності зазнала певної трансформації від її розуміння в австро-угорський період як духовного єднання українців – до трактування в румунський період як об'єднання нації під покровом єдиної держави України. Цьому сприяло виникнення наприкінці 20-х років та активного поширення в 30-х роках на території Північної Буковини націоналістичного руху.

У міжвоєнний період до незалежних часописів, які тяжіли до націоналізму віднесено «Народний голос» (1921), «Зорю» (1923-1925), «Рідний край» (1926-1930). Останній підтримувався Українською Національною партією у Чернівцях. Сконстатовано, що незалежна газета «Час» (1928-1940) наприкінці 1920-х років стала щоденником, який висвітлював події українського життя на всіх українських землях та за кордоном з метою єднання українців на шляху досягнення національної мети.

У дисертаційному дослідженні підсумовано, що формування концепції політичної соборності знайшло найкраще відображення на сторінках чернівецької націоналістично спрямованої періодики. Місячник «Самостійна

Думка» (1931-1937) та додатки до нього «Самостійна думка української матері» і «Державно-творча трибуна Буковини» утримували позиції українства на Північній Буковині, пропагуючи ідеї побудови Соборної України, задекларовані М. Міхновським, М. Сціборським, Д. Донцовим. Маркерами єдиної державності виступали матеріали з проблем національного виховання С. Русової, П. Козака, Р. Ясенка, на шевченківську тему С. Смаль-Стоцького, А. Курдидика, публікації художніх та літературно-критичних творів У. Самчука, С. Черкасенка, В. Олесенка, В. Сімовича та ін.

Газета «Самостійність» (1934-1937), на відміну від «Самостійної Думки», містила переважно авторські публіцистичні статті націоналістичного, національно-патріотичного змісту Д. Квітковського, Є. Онацького, Б. Романчука та ін., інформацію про українське життя у різних виявах. На основі огляду матеріалів з'ясовано, що провідну роль в організації роботи редакції «Самостійності» відіграв головний редактор Д. Квітковський. Як додаток до «Самостійності» в 1936 році виходив сатирико-гумористичний журнал «Чортополох» за редакцією О. Шипинського (О. Масикевича).

У процесі дослідження з'ясовано – періодика Північної Буковини кінця XIX – перших трьох десятиріч XX ст. відіграла першорядну роль у формуванні в суспільній свідомості ідеї самостійної соборної Української держави. У цьому сенсі «Буковина», «Самостійна Думка», «Самостійність» ставляться в один ряд з такими тогочасними виданнями, як «Діло», «ЛНВ», «Тризуб», «Свобода», які висвітлювали процес формування концепції національної соборності на теренах Галичини та в діаспорі.

Ключові слова: соборність, маркери соборності, національна проблематика, національні видання, Північна Буковина, «Буковина», «Каменярі», «Промінь», «Самостійна Думка», «Самостійність».

SUMMARY

Popovych Yu. O. The press of Northern Bukovyna in the formation of national unity conception (1885-1930). – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Social Communications. Speciality 27.00.04 – Theory and History of Journalism (06 – Journalism). – Yurii Fedkovych Chernivtsi National University. – Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2017.

The dissertation thoroughly investigates the process of the formation of national unity conception on the pages of the Ukrainian periodicals of Northern Bukovyna in 1885-1930. In accordance with the goals and objectives of the study, attention is focused on the origin of the idea of unity, starting from the works of T. Shevchenko, the activity of the members of the Cyril and Methodius Brotherhood, the nationalistic-oriented people from Halychyna and Bukovyna, until the advent of the works by Yu. Bachynskyi, I. Franko, M. Mikhnovskyi, M. Hrushevskyi, D. Dontsov, the establishment of the Russo-Ukrainian radical party (1890) in Lviv and the Revolutionary Ukrainian Party (1900) in Kharkiv.

The study clarifies the interpretation of the key concept «unity» on the basis of the scientific sources on philology, political science, and philosophy. As a result, it points out that «unity» is a diverse concept and should be treated not only as a geographical, territorial unity of Ukrainian lands but also as a spiritual unification of the Ukrainian nation with compulsory political independence.

While analyzing scientific sources on the topic of the research, the paper registers that the 90's of the XX century – the beginning of the XXI century are characterized by increased attention of the historians of the press to the regional periodicals, since at that time specific sociocultural conditions were created, which gave the scientists an opportunity to objectively assess the achievements of Ukrainian journalism of the past, on the ground of deeply national points of view. The thesis proves that modern researchers of the regional print media made a significant contribution in this direction. The following scholars have defended PhD theses: V. Habor, M. Hdakovych, O. Tymchyshyn, A. Hrechaniuk,

T. Khitrova, I. Herman, O. Khobta, O. Parkhitko, R. Bazaka; as well as Doctoral theses were defended by L. Snitsarchuk, M. Romaniuk.

In the analysis of monographic works, a particular emphasis is put on the works by A. Zhyvotko, A. Zhukovskiy, D. Kvitkovskiy, S. Kost, M. Romaniuk, as well as to the used historical works by S. Smal-Stotskiy, O. Dobrzhanskiy, A. Zhukovskiy, and others. The study draws attention to the contribution of S. Kost to the development of the ideological and conceptual foundations of the Western Ukrainian press of the first half of the XX century, including the idea of unity. It also investigates the research conducted by M. Romaniuk concerning the history of the Ukrainian press of Northern Bukovyna in 1870–1940. It analyses the structure and functioning of the regional periodicals of that time.

For the selection of printed materials and their analysis, we suggest two groups of markers regarding the problems of unity:

- 1) problem-thematic;
- 2) editorial and publishing, promotional.

The middle of the 80's of the XIX century was the period of national movement activation in Bukovyna. The nationalist-oriented newspaper «Bukovyna» became a significant phenomenon in the development of the Ukrainian periodicals of the region. In connection with the birth and development of the conception of spiritual unity of the Ukrainian people, we identify four stages in the functioning of «Bukovyna»: 1) 1885-1888; 2) 1888-1894; 3) 1895-1897; 4) 1898-1910. The result of the content analysis of the periodical clarifies that among the conceptual foundations there was the orientation of the editorial board to the depiction of socio-political, spiritual life of Ukrainians of the Naddniprianshchyna, Halychyna, Zakarpattia, Bukovyna and beyond the boundaries of Ukrainian lands. Such issues as the resistance to the romanization, the protection of the rights of the Ukrainian language, the region's schooling take a significant place in the publications.

Among the professional periodicals of the early XX century, we distinguish the teacher's periodicals, such as «Kamenari» («Stonecutter») and «Promin»

(«Ray»), which were published in the conditions of Bukovyna under the authority of Austria-Hungary and royal Romania. Among the markers of the unity in «Kamenari», we highlight Shevchenko's themes, the articles about prominent Ukrainian figures (B.Grinchenko, M.Lysenko, M.Kotsubynskyi, etc.), promotion of new book editions in Kyiv, Lviv, Chernivtsi, announcing the content of the latest issues of newspaper-magazine products.

The analysis of the published materials in the periodical «Promin» during 1921, 1922-1923 proves that the implementation of the unity direction by the editorial policy was reflected in the literary publications represented by the writers of the Naddniprianshchyna (P. Tychyna, D. Zagul, K. Polishchuk and others) as well as Bukovyna (M. Marfiievych, O. Vilshyna, Yu. Mandryk, etc.). It is worth noticing that in the first decade of the Romanian occupation (1918-1928) the Ukrainian press of Northern Bukovyna was harassed and prohibited, any ideas of the Ukrainians' independence were tabooed.

The analysis of the Romanian printed media proves that the problem of unity experienced a certain transformation – from its understanding as the spiritual unification of Ukrainians, during the Austro-Hungarian period – to the interpretation as a unification of a nation under the cover Ukraine as the united state, in the Romanian period. This process was facilitated by the emergence of a nationalist movement in the late 20's and its active spread in 30's in Northern Bukovyna. The independent periodicals that were nationalistic-oriented during the interwar period, include the «Narodnyi holos» («People's Voice»), «Zoria» («Dawn»), «Ridnyi krai» («Native Land»). The latter was supported by the Ukrainian National Party in Chernivtsi. It was discovered that the independent newspaper «Chas» (1928-1940) in late 1920 became a diary covering key events of Ukrainian life in all Ukrainian lands and abroad in order to unite Ukrainians on the way to reaching the national goal.

The dissertation research summarizes the idea that the formation of political unity conception was best reflected on the pages of the Chernivtsi nationalist periodicals. The periodical «Samostiina dumka» (1931-1937) and its supplement

«Samostiina dumka ukrainskoi materi» («The Independent View of the Ukrainian Mother») and «Derzhavno-tvorcha tribuna Bukovyny» and «The State-formation Tribune of Bukovyna» maintained the positions of Ukrainians in Northern Bukovyna, propagating the ideas of creating the United Ukraine, which were proclaimed by M. Mikhnovskyi, M. Stsiborskyi, D. Dontsov. The following works served as the markers of the united statehood. Among them: the materials on the problems of national education provided by S. Rusova, P. Kozak, R. Yasenka, on the Shevchenko's theme by S. Smal-Stotskyi, A. Kurdydyk, the publication of literary and critic works by U. Samchuk, S. Cherkasenko, B. Olesenko, V. Simovych and others.

The newspaper «Samostiinist» (1934-1937), unlike «Samostiina dumka», contained mainly authorial journalistic articles of nationalistic, national-patriotic content by D. Kvitykovskyi, Ye. Onatskyi, B. Romanchuk, and others, as well as information about Ukrainian life in various manifestations. On the basis of the materials' review the study singles out the leading role of Chief Editor D. Kvitykovskyi in organizing the work of the editorial board of «Samostiinist». In 1936, as a supplement to the newspaper «Samostiinist», a satirical and humorous periodical «Chortopolokh» («Thistle»), edited by O. Shypynskyi (O. Masykevych), was published.

The study clarifies that the periodicals of Northern Bukovyna of late XIX – the first three decades of the XX century played a pivotal role in shaping the idea of an independent united Ukrainian state in the public consciousness. In this sense, «Bukovyna», «Samostiina dumka», «Samostiinist» can be aligned with such contemporary editions as «Dilo», «LNV», «Tryzub», «Svoboda», which revealed the formation process of national unity conception in Halychyna and the diaspora.

Keywords: unity, markers of unity, national problem areas, national editions, Northern Bukovyna, «Bukovyna» («Bukovyna»), «Kameniar» («Stonecutter»), «Promin» («Ray»), «Samostiina dumka» («Independent View»), «Samostiinist» («Independence»).

Список публікацій здобувача

Основні наукові результати викладені в публікаціях:

1. Попович Ю. О. Журналістсько-публіцистична діяльність Дениса Квітковського в контексті розвитку українського національного руху на Буковині в 30-х рр. XX ст. // Наукові записки Інституту журналістики. Т.52. К., 2013. С. 291–296.
2. Попович Ю. О. Газета «Буковина» – речник соборності українців періоду її редагування Юрієм Федьковичем (1885–1888) // Наукові записки Інституту журналістики. Т.60. К., 2015. С. 144–150.
3. Попович Ю. О. Ідея соборності в українському часописі Буковини «Каменярі» (1909–1914, 1921–1922) // Журналістика. Вип. 14(39). К., 2015. С. 40–51.
4. Попович Ю. О. Ідея єдності України крізь призму художніх публікацій на сторінках часопису «Промінь» (1922–1923 рр.) // Журналістика. Вип. 15(40). К., 2016. С. 5–19.
5. Попович Ю. О. Соборність – ключова ідея у редакційній політиці газети «Буковина» (1895–1897 рр.) // Spheres Of Culture. Volume XV. Люблін, 2016. С. 508–517.
6. Попович Ю. О. Суспільно-політичні публікації на сторінках чернівецької «Самостійної Думки» (1931–1937) як джерело соборницьких ідей // Образ. №3. 2017. С. 120–126.

Засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Попович Ю. О. Журналістсько-публіцистична діяльність Дениса Квітковського в контексті розвитку українського національного руху на Буковині в 30-х рр. XX ст. // Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. К.: ІЖ, 2013. С. 70–73.
2. Попович Ю. О. «Каменярі» як речник єдності українських земель (за матеріалами промоції книжкових та періодичних видань) // ЗМІ та демократичний розвиток України: збірник матеріалів Всеукраїнської

конференції студентів та молодих дослідників. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 83–85.

3. Попович Ю. О. Медіатизація ідеї соборності України на сторінках української періодики Буковини австрійського періоду (на матеріалі часописів «Буковина», «Руська Рада», «Промінь») // Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон, 2016. С. 66–69.

4. Попович Ю. О. Соборність як ключове поняття у редакційній політиці газети «Буковина» (1895–1897 рр.) // Комунікаційні практики у сучасному політичному дискурсі : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. 20 травня 2016 р., Чернівці / відп. ред. В.П. Фісанов. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. С. 49–54.

Додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Василик Л. Є., Попович Ю. О. Місячник «Самостійна думка» та тижневик «Самостійність» – речники українського життя на Буковині у міжвоєнний період // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія соціальні комунікації. №968. Випуск 3. Харків, 2011. С. 46–51.

2. Роль газети «Самостійність» (1934–1937) у національному самовиявленні буковинців // Український інформаційний простір. Ч.1. Київ: КНУКІМ, 2013. С. 252–259.

ЗМІСТ

Вступ.....	14
Розділ 1. Соборність як проблема у медіадискурсі: історіографія та термінологічна складова проблеми.....	23
1.1. Соборність: когнітивні аспекти розуміння поняття	23
1.2. Проблема соборності у ЗМІ як предмет медіастудій	29
Висновки до розділу 1.....	55
Література до розділу 1	56
Розділ 2. Буковинська преса австро-угорського періоду (1885–1918 рр.) як засіб формування соборності України: духовний аспект проблеми ...	59
2.1. Пресовий контекст понять Буковина / Україна: рубрики, авторський склад, жанрова структура медіасегменту, контент	63
2.1.1. Зародження проблеми соборності у газеті «Буковина» за редагування Ю. Федьковича (1885–1887 рр.)	63
2.1.2. Розвиток проблеми соборності у «Буковині» в 1888–1894 рр.	72
2.1.3. Концепція єдності українських земель у редакційній політиці О. Маковця (1895–1897 рр.).....	82
2.1.4. Диверсифікація проблеми у пресі в період політичного самоусвідомлення буковинського суспільства (1898–1910 рр.).....	90
2.2. Учительські часописи Північної Буковини як виразники проблеми національної соборності	108
Висновки до розділу 2.....	125
Література до розділу 2.....	128

Розділ 3. Трансформація проблеми соборності в українській періодиці Буковини румунського періоду (1918–1930-ті рр.)	130
3.1. Проблема соборності у пресі Північної Буковини в контексті окупації краю Румунією	130
3.2. Вплив політичного становища Наддніпрянської України (УРСР) на пресову інтерпретацію концепції соборності	145
Висновки до розділу 3	154
Література до розділу 3	156
 Розділ 4. Формування концепції політичної соборності на сторінках націоналістично зорієнтованої періодики краю	158
4.1. Значення місячника «Самостійна Думка» в утвердженні національної єдності	158
4.2. Тижневик «Самостійність»: ідея державності української нації у концепції редактора Д. Квітковського	172
Висновки до розділу 4	191
Література до розділу 4	192
 Висновки	194
Додаток	198

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із пріоритетних напрямів українського журналістикознавства є вивчення історії становлення та розвитку регіональної журналістики, що особливо важливо для цілісного розуміння національного інформаційного простору. У цьому сенсі потужним пластом є українська преса минулого. Опубліковані матеріали на шпальтах періодики різних частин України – сьогодні багате джерело як в нашій історії в цілому, так і, власне, в науці про історію друкованих засобів масової комунікації, що дозволяє розкрити чимало невідомих донині фактів і подій минулого.

Наукове осмислення історії української преси пов'язуємо з появою розвідки О. Маковея «П'ятдесятилітній ювілей руської публіцистики» (1898), в якій автор вперше запропонував періодизацію національної преси. Теоретично узагальнив журналістський досвід І. Франко у статтях «Журнал і публіка» (1900), «Принципи і безпринципність» (1903), «Дещо про нашу пресу» (1905) та ін. Вивчення історії української преси простежуємо у «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910) цього ж автора. Чималий внесок в українське журналістикознавство зробили М. Возняк («З зарання української преси в Галичині», 1912), В. Щурат («Початки української публіцистики», 1916), І. Брик («Початки української преси в Галичині і львівська Ставропігія», 1921), І. Кревецький («Початки преси на Україні», 1927), В. Ігнатієнко («Українська преса (1816-1923): Історико-бібліографічний етюд», 1926; «Бібліографія української преси (1816-1916)», 1930) та ін. Ґрунтовний аналіз української журналістики здійснили А. Животко («Історія української преси», 1999), І. Михайлин («Історія української журналістики», 2000 та «Історія української журналістики ХІХ століття», 2003). В аспекті регіональних досліджень історії нашої преси згадаємо праці О. Богуславського¹, Ю. Бідзілі², М. Гдакович³, І. Крупського⁴ ⁵, С. Костя⁶, В. Лизанчука⁷,

¹ Богуславський О. Інформаційно-пресова діяльність Центральної Ради та українських урядів 1917-1920 рр.. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2003. 236 с.

² Бідзіля Ю. Преса Закарпаття ХІХ-ХХ століть: посіб. для журналістів. Ужгород: МП «Ліра», 2001. 80 с.

О. Мукомели⁸, М. Нечиталюка⁹, Н. Сидоренко¹⁰, Л. Сніцарчук¹¹, Т. Трачук¹², Т. Хітрової¹³, Ю. Шаповала^{14 15} та ін. Вагомими в контексті вивчення української преси є праці соціальнокомунікаційного спрямування, напрацювання у сфері історії, теорії та методології журналістики, зокрема це розвідки В. Різуна¹⁶, В. Іванова^{17 18}, Н. Зелінської¹⁹, С. Квіта²⁰, Л. Василик²¹, М. Василенка²², О. Чекмишева²³, Т. Трачук²⁴, Т. Скотникової²⁵ та ін.

Найближче до об'єкта наших студій – преси Північної Буковини – стоять дослідження М. Романюка («Українська преса Північної Буковини 1918–1940 рр., 1996; «Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940)», 2000);

³ Гдакович М. Літературно-мистецькі часописи Північної Буковини // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення п'ятої Всеукраїнської наук.-теорет. конф. Львів, 1999. С. 126–241.

⁴ Крупський І. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX – перша чверть XX ст.). Львів : Світ, 1995. 184 с.

⁵ Крупський І. Українські часописи Буковини (II пол. XIX – поч. XX ст.) // Зб. праць НДЦ періодики. Вип. II. Львів, 1995. С. 65–78.

⁶ Кость С. Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини XX ст.: структура, проблематика). Книга перша. Львів, 2008. 264 с.

⁷ Лизанчук В. Завжди пам'ятай: Ти Українець. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Н.-д. центр періодики Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника НАН України. Львів: Мальва, 2001. 679 с.

⁸ Мукомела О. На зламі віків: Українська журналістика на початку XX ст.: Навчальний посібник. К.: Грамота, 2010. 240 с.

⁹ Українська преса: хрестоматія. Т. 3. Преса Галичини 70 – початку 90-х років XIX ст. Кн. 1. Публіцистика Івана Франка: «Школа політичного думання» (1875-1893) / за ред. М. Ф. Нечиталюка. 2-е вид., випр., переробл. і доповн. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 609 с.

¹⁰ Сидоренко Н. Історія української журналістики. Особистості (XIX-XX століття): навч. посіб. К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. 159 с.

¹¹ Сніцарчук Л. Українська преса Галичини (1919-1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс. Л.: ЛННБУ ім. В. Стефаника, 2009. 416 с.

¹² Трачук Т. Журналістикознавчі ідеї І. Франка, М. Грушевського, С. Єфремова // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. Київ – Хмельницький, 2005. Вип. 32. С. 408-412.

¹³ Хітрова Т. Типологічні особливості періодичної преси Запорізького краю (1904-1920 роки): автореф. дис... канд. філол. наук. К., 2007. 20 с.

¹⁴ Шаповал Ю. Національна журналістика: наукові праці: В 2 т. Л., 2006. Т. 1. 687 с.

¹⁵ Шаповал Ю. Національна журналістика: наукові праці: В 2 т. Л., 2006. Т. 2. 484 с.

¹⁶ Різун В. Основи журналістики у відповідях та заувагах. К., 2004. 80 с.

¹⁷ Іванов В. Основні теорії масової комунікації і журналістики: Навчальний посібник / За науковою редакцією В. В. Різуна. К.: Центр Вільної Преси, 2010. 258 с.

¹⁸ Іванов В. Контент-аналіз: методологія і методика дослідження ЗМК: навч. посіб. К.: ІСДО, 1994. 112 с.

¹⁹ Зелінська Н. Наука байдужа до біографій своїх творців...: Вибрані твори. Львів: Укр. акад. друк., 2013. 408 с.

²⁰ Квіт С. Масові комунікації: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Києво-Могилянська академія, 2008. 206 с.

²¹ Василик Л. Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності: монографія. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2010. 415 с.

²² Василенко М. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі. К.: Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, 2006. 238 с.

²³ Чекмишев О. Основи професійної комунікації. Теорія і практика новинної журналістики [Текст]: підручник-практикум. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: Київський університет, 2004. 129 с.

²⁴ Трачук Т. Українське журналістикознавство (історичний аспект): навч. посіб. Київ, 2013. 239 с.

²⁵ Різун В., Скотникова Т. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві: Навчальний посібник. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики. К., 2005. 97 с.

М. Романюка, М. Галушко («Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.). Історико-бібліографічне дослідження», 1999), де виведено типологічний аналіз преси регіону, простежено її становлення та розвиток. Проте досі в історії буковинської преси є багато невідомих фактів, не описаних і не введених у науковий обіг видань, вона не вивчалася в розрізі окремих проблем, жанрів, постатей журналістів та редакторів. З огляду на те, що українська преса Північної Буковини (1885–1930-ті роки), яка стала об'єктом нашої уваги, є ваговою складовою всеукраїнського журналістського процесу і потребує ґрунтовного розгляду, вважаємо, що звернення до цього пресового пласту є актуальним і назрілим науковим завданням. Зауважимо, по-перше, що у зазначений часовий відрізок вона розвивалася в умовах панування чужої влади – австро-угорської та румунської; по-друге, періодичні видання краю зафіксували особливості історичного розвитку регіону – його соціальні, економічні, культурно-освітні зв'язки з іншими українськими землями та закордонням; по-третє, дослідження національного відродження українців Буковини зі шпальт періодики дає можливість осягнути складний шлях українського державотворення і роль преси у формуванні соборної державотворчої концепції у свідомості роз'єданого кордонами чужих держав українського суспільства; по-четверте, актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена відсутністю ґрунтовного теоретичного осмислення проблеми соборності на сторінках української преси Північної Буковини (1885–1930-ті рр.). Частково про питання соборності у контексті вивчення періодики буковинського краю йшлося у працях А. Животка²⁶, колективній монографії Д. Квітковського, Т. Бриндзана та А. Жуковського²⁷, монографії М. Романюка²⁸, колективному

²⁶ Животко А. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М.Тимошик. К.: Наша культура і наука, 1999. 326 с.

²⁷ Буковина. Її минуле і сучасне / За ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. Париж – Філадельфія – Дітройт, 1956. 965 с.

²⁸ Романюк М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870-1940). Львів: Фенікс, 2000. 588 с.

дослідженні «Буковина. Історичний нарис»²⁹, монографії О. Добржанського³⁰. Окремої ж студії в історії української журналістики не проведено.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми кафедри журналістики Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича «Актуальні проблеми українського журналістикознавства та розвиток журналістики і видавничої справи на Буковині» (державний реєстраційний номер 0110U003033). Наукова проблематика дисертації безпосередньо пов'язана з програмою нормативної навчальної дисципліни «Історія української журналістики» та вибіркової – «Преса Північної Буковини».

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертаційної роботи є з'ясування ролі української періодики Північної Буковини у формуванні національної свідомості українців, їх культурної, духовної самоідентифікації з Україною та в утвердженні концепції політичної соборності в рамках єдиної держави.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- узагальнити суспільно-історичні передумови функціонування української преси на Північній Буковині у 1885–1940 рр.;
- з'ясувати змістове наповнення поняття «соборність» та визначити його маркери у пресі: рубрикації, контент, авторський склад;
- дослідити соборність як комплексну проблему в періодичних виданнях Північної Буковини австро-угорського періоду, починаючи з 1885 року – виходу першої української газети краю «Буковина»;
- простежити пресове відображення Буковинського віча як акту соборності з УНР та ЗУНР;
- проаналізувати, як трансформувалася в пресі Північної Буковини ідея соборності у період репресій та голодомору 1930-х рр. в УРСР;

²⁹ Буковина: історичний нарис / За ред. С. Костишин (голова), В. Ботушанський (відповідальний редактор), О. Добржанський, Ю. Макар, О. Масан, Л. Михайлина. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.

³⁰ Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 574 с.

- простежити нову якість соборницької ідеї у націоналістично спрямованій періодиці Північної Буковини 1920–1930-х рр.;

- підсумувати роль і місце періодики Північної Буковини 1885–1930-х рр. у формуванні в суспільній свідомості ідеї самостійної Соборної Української держави.

Об’єкт дисертаційної роботи – українська періодика Північної Буковини 1885–1930-х рр.

Предмет дисертаційної роботи – проблема соборності України та засоби її вираження, пресовий контент, способи висвітлення, рубрикація та авторство, історико-політичний медійний контекст.

Хронологічні межі дослідження. 1885–1930-ті роки, починаючи з часу виходу першої проукраїнської народовської газети «Буковина» та до закриття української преси у зв’язку з приєднанням Північної Буковини до УРСР (1940 р.).

Методи дослідження. У роботі застосовано ряд загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Так, *історичний метод* дав можливість відібрати для вивчення найважливіші періодичні видання, а *логічний метод* сприяв виокремленню в них найсуттєвіших, визначальних матеріалів з теми дослідження. *Індуктивний метод* дозволив перейти від вивчення діяльності редакцій окремих ЗМІ до певних узагальнень та висновків у цілому. *Метод системного підходу* дав можливість оцінити проблему соборності в контексті не лише буковинських періодичних видань, а й у тісному взаємозв’язку із суспільно-політичними та культурними виявами українців усіх земель. Через використання *методу спостереження* зроблено аналіз діяльності редакційної політики окремих часописів. *Метод контент-аналізу* допоміг досягнути в роботі максимальної об’єктивності при аналізі змісту публікацій. Згідно із проблематикою розділів дисертаційного дослідження частково застосовувалися *історико-оглядовий, типологічний та метод класифікації матеріалів*.

Джерела дослідження. Основу джерельної бази дисертації склали комплекти часописів «Буковина» (1885–1910), «Руска Рада»

(1898–1908), «Народний голос» (1911–1915), «Гасло» (1902–1903), «Селянин» (1903), «Нова Буковина» (1912–1915), «Народна справа» (1907), «Громадянин» (1909), «Промінь» (1904–1907), «Каменярі» (1909–1914; 1921–1922), «Зоря» (1923–1925), «Рідний край» (1926–1930), «Промінь» (1921–1923), «Час» (1928–1940), «Самостійна Думка» (1931–1937), «Самостійність» (1934–1937). Названа періодика зберігається у відділі рідкісної книги наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та частково у фондах Державного архіву Чернівецької області (ДАЧО). Загалом опрацьовано понад 3500 чисел періодичних видань («Буковина» (1885–1910; 1915–1918) – 3088 чисел; «Каменярі» (1909–1914; 1921–1922) – близько 200 чисел; «Промінь» (1904–1907; 1921–1923) – близько 70 чисел; «Самостійність» (1934–1937) – близько 115 чисел; «Самостійна Думка» (1931–1937) – близько 65 чисел). А також опрацьовано близько 100 чисел газет «Руска Рада», «Рідний Край», «Час», «Народний голос» та ін. У назвах періодичних видань, рубрик та при цитуванні збережено мову оригіналу.

Важливим джерелом при написанні роботи стали архівні матеріали з фондів ДАЧО, які стосуються австро-угорського та румунського періодів на Буковині. Нами використані рукописні й машинописні матеріали фондів № 3 – Буковинська крайова управа, № 10 – Дирекція поліції м. Чернівці, № 13 – Другий міністерський Директорат Буковини м. Чернівці, № 15 – Префектура Чернівецького повіту, № 211 – Крайова шкільна рада Буковини в м. Чернівці. Ці документи стосуються переліку газет і журналів, які виходили в краї упродовж досліджуваного періоду українською мовою, листування редакцій з повітовими управами, призначення відповідальних редакторів буковинських часописів, змісту українських національно спрямованих видань. Також використано матеріали з архіву О. Маковея (Ф. 59) відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

У процесі підготовки дисертаційного дослідження було використано книгу «Споконвічна українська земля. Документи і матеріали»³¹. Книга видана в

³¹ Споконвічна українська земля. Документи і матеріали / Упорядники П. Василенко, І. Гриценко, Ю. Ляпунов, Ф. Шевченко. Ужгород: Карпати, 1990. 467 с.

переддень відновлення української незалежності і, звісно, ще позначена впливом колишньої радянської ідеології. Проте, вона цінна для нас фактичним документальним наповненням – містить 285 документів і друкованих матеріалів чи уривків з них. Автори-упорядники ставили за мету висвітлити зв'язки Північної Буковини з Росією і, зокрема, Наддніпрянщиною, починаючи від 551 р. (датується твір історика готів Йордана про заселення карпато-дністровських земель слов'янськими племенами венедів, антів і склавів) і до 1947 р. Для нас становлять інтерес документи, що засвідчують автохтонність українців Буковини та їх етнічну спільність з українцями Наддніпрянщини, висвітлюють зв'язки Ю. Федьковича, О. Кобилянської з Великою Україною і, навпаки, П. Грабовського, Г. Хоткевича, М. Лисенка, М. Коцюбинського з Буковиною, інформують про публікації на шпальтах буковинської періодики з нагоди відзначення Шевченківських днів. Безперечно, цінними є документальні свідчення про Народне віче в Чернівцях 3 листопада 1918 р. на підтримку УНР та ЗУНР з проголошенням Акту соборності всіх українських земель, введення Румунією стану облоги 1919 р. на території Північної Буковини і запровадження окупантами цензури преси, посилення румунізації в навчальних закладах тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше: досліджено проблему соборності в українській пресі Північної Буковини 1885–1930-х рр.; уточнено розуміння поняття соборності в системі науки про медіа;

удосконалено: розуміння ролі редакторів «Буковини», «Каменярів», «Променя» та інших періодичних видань у здійсненні проукраїнської редакційної політики; внесено ряд уточнень фактологічного характеру, введено в науковий обіг досі маловідомі архівні матеріали;

набули подальшого розвитку окремі моменти в розумінні історії української журналістики, зокрема в її регіональному вимірі; методологічні підходи до висвітлення проблематики преси.

Особистий внесок здобувача. Дисертація, автореферат, наукові статті, тези та доповіді конференцій, в яких викладено основний зміст роботи,

виконані самостійно. Одна наукова стаття опублікована у співавторстві з науковим керівником – доктором наук із соціальних комунікацій Л. Є. Василик. Дисертанткою проведено обґрунтування актуальності теми дослідження, наведено фактологічні дані щодо порушеної проблеми.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що представлений у дослідженні фактичний матеріал може бути використаний при написанні спеціальних та узагальнюючих праць із історії української журналістики, при читанні у вишах нормативних і спеціальних курсів про українську періодику, Буковини зокрема, при написанні наукових досліджень, підручників і навчальних посібників, курсових та дипломних робіт.

Апробація результатів дослідження. Рукопис дисертації обговорено на кафедрі журналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Положення дисертації апробовано у вигляді доповідей на 9 наукових конференціях: Всеукраїнська науково-практична студентська конференція «Журналістська освіта в Україні: школи, постаті, перспективи розвитку» (Львів, 12–13 травня 2011 р.), VI Конференція для молодих науковців «Україна протягом століть» (Краків, 25–26 травня 2011 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій» (Київ, Інститут журналістики, 11 квітня 2013 р.), III міжнародна науково-практична конференція «Наукова школа Романа Іванченка» (Київ, Видавничо-поліграфічний інститут КПП, 25 листопада 2015 р.), II Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку» (Вінниця, 12–13 жовтня 2016 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Комунікаційні практики у сучасному політичному дискурсі» (Чернівці, 20 травня 2016 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору» (Херсон, 12–13 вересня 2016 р.), Всеукраїнська конференція студентів та молодих дослідників «ЗМІ та демократичний розвиток України»

(Львів, 21 березня 2016 р.), наукова конференція «Актуальні питання сучасних гуманітарних наук» (Чернівці, 17 квітня 2017 р.).

Публікації з теми дисертації. Основні положення дисертації викладено у восьми наукових статтях, п'ять із яких опубліковано у фахових виданнях України, одна – за кордоном, та чотирьох матеріалах конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, літератури до розділів та додатка. Загальний обсяг дисертації 200 сторінок, основна частина – 180 с.

РОЗДІЛ 1. СОБОРНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА У МЕДІАДИСКУРСІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ТЕРМІНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОБЛЕМИ

1.1. Соборність: когнітивні аспекти розуміння поняття

Історія української державності – це складний та своєрідний шлях до самоідентифікації у світовому просторі України як суспільно-політичної одиниці. Надзвичайно важливим засобом на цьому шляху стала українська періодична преса. Як відомо, через різні історичні обставини українські землі в другій половині XIX століття були розділені між двома великими світовими імперіями – Росією та Австро-Угорщиною. Проте дух єдності української нації не вдалося обмежити кордонами. Найкраще таку думку може підтвердити українська преса, котра розвивалася в складних матеріальних та цензурних умовах національної бездержавності.

Перш ніж повести мову про проблему соборності у періодиці Північної Буковини зазначеного періоду, вважаємо доцільним з'ясувати саме поняття «соборність», адже ідея української цілісності, єдності є однією із засадничих основ національної ідеї, попри те, що на багато десятиліть тоталітарними режимами на неї накладали табу.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» читаємо: «Соборний [...]» – це «об'єднаний; неподільний» [2, с. 1157]. Звідси випливає, що «соборність» – це об'єднаність, цілісність, неподільність.

Тривалий час поняття «соборність» у науці вживалося як відображення процесів релігійного та державницького об'єднання, згуртування суспільно-політичних рухів. Сучасного змісту «соборність» набула в ході національно-визвольних рухів народів, розвитку етнонаціональних консолідаційних процесів, вирішення національно-державних проблем» [18, с. 601].

В історії української суспільно-політичної та філософської думки соборність пов'язується з ідеєю створення національної держави, яка об'єднує український етнос. Незаперечними є факти, що у становленні української нації першорядну роль відіграли такі маркери, як творчість Т. Г. Шевченка,

діяльність учасників Кирило-Мефодіївського братства, а самі ідеї єдності, соборності українських земель постають в діяльності народовців Галичини, у програмі першої української партії Головна руська рада (1848), у публіцистиці Ю. Бачинського, І. Франка, М. Міхновського, В. Липинського, Д. Донцова, Ю. Липи та ін. З початком ХХ століття термін «українська соборність» наповнюється ширшим змістом. Під ним починають розуміти етнотериторіальну, культурно-етнічну, економічну єдність, формування національної свідомості, зрештою, – створення самостійної незалежної держави. У числі перших (услід за Ю. Бачинським та І. Франком) та у контексті створення Української державності визначення «соборності» дав український історик і політичний діяч, письменник і журналіст М. Грушевський. У його розумінні «соборність» – це «національний іредентизм» або «об'єднання, збирання розділених українських земель» [6, с. 379].

Наприкінці ХІХ ст. на обох частинах України значно активувалося політичне життя. Зростання національної самостійності українців спонукало до створення українських партій. Так, 6 жовтня 1890 р. М. Павлик, І. Франко, Є. Левицький, Р. Ярославич та ін. заснували у Львові Русько-українську радикальну партію. Мета, яку переслідувало це політичне утворення, – пробудження національної свідомості мас. Уперше в центрі партії постала боротьба за національні права особи. Проте молоде покоління учасників радикального руху на чолі з Ю. Бачинським не до кінця погоджувалося з програмою партії, особливо що стосувалося державної самостійності окремих націй в умовах Австро-Угорщини. Вони вважали, що головним завданням радикальної партії повинно стати створення політичної самостійності української нації. З цією метою у 1895 р. Ю. Бачинський написав працю «Україна irredenta», у якій обґрунтував можливість існування самостійної України. Для того, щоб така держава економічно та культурно розвивалась, їй треба надати спочатку політичну самостійність. А для цього необхідно починати пробуджувати українську суспільність.

На працю Ю. Бачинського відгукнувся І. Франко статтею-рецензією під ідентичною назвою «Ukraina irredenta» [35]. Автор простежив розвиток національної свідомості галичан. Незважаючи на окремі закиди в бік Ю. Бачинського щодо його «матеріалістичного світогляду», І. Франко в цілому прихильно поставився до висловлених молодим радикалом думок. Соборницькі ідеї І. Франко розвивав і в інших працях. Примітною у цьому сенсі є його стаття «Отвертий лист до галицької української молодіжі» [36], написана у революційний в Росії 1905 рік. Великі зміни у житті української нації поет і філософ пов'язував із падінням царської влади. Він вважав, що найважливіше завдання стоятиме перед українською інтелігенцією – «витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суспільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй» [36, с. 148]. При цьому І. Франко звернувся до галичан із твердим закликом: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції» [36, с. 149]. Із статті стає зрозумілим, що автор закликає українську інтелігенцію, чи то в Буковині чи в Галичині, зайняти соборницьку позицію заради усієї нації.

У межах Наддніпрянщини однією з перших національних партій ці ідеї розвинула Революційна Українська партія (РУП), заснована 1900 року в Харкові Д. Антоновичем, М. Русовим, Б. Камінським та Л. Мацієвичем. Програму для партії на прохання Д. Антоновича написав харківський адвокат Микола Міхновський. Основні положення програми лягли в основу праці «Самостійна Україна». М. Міхновський врахував ідеї М. Драгоманова, Ю. Бачинського і в брошурі юридично обґрунтував необхідність радикального вирішення українського національного питання. Брошуру було видано у Львові 1900 року як політичну декларацію РУП.

Насправді, М. Міхновський започаткував український самостійницький рух. У праці сформульовано основні принципи такого руху, мету та шляхи і методи її досягнення. Автор на конкретних історичних фактах розвінчує антиправний характер політики царату щодо української нації і робить висновок: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж по Кавказькі» [20]. Із цього резюме стає зрозумілим, що М. Міхновський визначав соборність, самостійність та етнографічні межі майбутньої України, чим започаткував новий суспільно-політичний світогляд, який залишається актуальним і нині.

Оприлюднення «Самостійної України» мало неабиякий вплив на поширення самостійницького руху на українських теренах, у тому числі й на Північній Буковині. Зокрема у грудні 1900 р. у Чернівцях виникло академічне товариство українських студентів «Молода Україна», до якого увійшла молодь, радикально налаштована у поглядах на політичні та національні питання. З нагоди заснування нового товариства відбувся концерт хору «Академічної Громади» зі Львова. У центрі промов, виголошених на вечорі, стояв ідеал Самостійної України. Молодоукраїнці, до когорти яких належав студент Чернівецького університету Василь Сімович (відомий у 20-30-х роках професор-україніст), видали за його редакцією кілька книжок для загалу. У 1901 р. уперше відвідала Буковину Леся Українка. На її честь у «Народному домі» відбувся літературний вечір-зустріч, на якому доповідь про літературну діяльність видатної поетеси виголосив В. Сімович. На зібрані студентами кошти в 1902 р. у Чернівцях вийшла збірка поезій Лесі Українки «Відгуки», упорядкована В. Сімовичем. Принагідно слід пригадати, що 1 березня 1902 р. у Чернівцях почав виходити орган РУП «Гасло» за редакцією студента-буковинця Льва Когута.

Сучасний дослідник української преси С. Кость вважає, що хоч із «проблеми соборності у минулому сторіччі появилися тисячі публікацій, єдиного визначення змісту поняття нема» [16]. Як аргумент, С. Кость наводить думки кількох авторитетних дослідників щодо відтінків значення цього

поняття. Погоджуємося з тими трактуваннями вчених, що соборність – це далеко не географічне поняття, «воно має значно глибший і складніший зміст» [16], адже поза межами України й понині залишаються українські етнічні території. Упродовж XIV-XX сторіч українські землі Східної Галичини, Волині, Полісся, Холмщини, Підляшшя входили до складу Польщі; Північна і Південна Буковина – до складу Румунії; Закарпаття і Пряшівщина – до колишньої Чехословаччини. Нині в Брестському, Бобринському та Дорошчинському районах Білорусі українці зберігають свою етнічну приналежність. На території Російської Федерації українці компактно мешкають на півдні Воронежської та Курської, в Белгородській і Брянській областях. Зберігають свою етнічність донині українці Румунії, Польщі, українці різних хвиль еміграцій. Соборність для них сьогодні – більш духовний аспект. В історичному ж плані соборність мала різні смислові контексти. Якщо в інших народів соборність розумілася в першу чергу як територія, то доля поневоленої України – як духовна ідея, символ, образ. А вже потім, з появою політичних партій, вона набула програмних рис – територія, держава, нація. І втілювати цей історичний концепт в першу чергу почала преса.

Творець ідеї незалежної соборної України публіцист М. Міхновський писав: «Державна самостійність єсть головна умова існування націй, а державна незалежність єсть національним ідеалом в сфері міжнаціональних відносин» [20, с. 156]. Додамо, що проблема української соборності – це те поняття, яке шліфувалося десятиліттями і стало основою для появи ідеї державної самостійності.

На нашу думку, найповніше визначення соборності подає один із сучасних українських політичних словників [22]: «Соборність України – об'єднаність, цілісність, неподільність суспільства й держави в Україні [...]». Далі автори статті розглядають соборність України в кількох вимірах: соборність її землі; державності; громадськості; правової і громадянської культури, духовності та ін. Соборність української землі визначають як духовне єднання всіх територій, які історично належали українському

народові, єдність і цілісність загальної території України та недоторканність її кордонів. Соборність української державності пояснюють тим, що Україна має свою єдину національну державу, яку створює сам народ як вільну, суверенну, демократичну, правову і соціальну – лише така держава здатна бути дійсно соборною. Єднання всіх громадян України, незалежно від соціально-класових, етнічних й соціально-культурних відмінностей, активна участь усіх верств населення і політичних сил у розбудові громадянського суспільства – це, на думку дослідників, громадянська соборність. Щодо духовної соборності України, то вона означає єднання людей, гармонію індивідуальних і загальних цілей і прагнень, відповідальність особи перед суспільством [22].

Отже, соборність, у нашому розумінні, – поняття поліаспектне. Тому, коли мова йде про соборність державну, то воно набуває таких змістових характеристик, як духовна єдність, об'єднаність, цілісність і неподільність території при обов'язковій політичній незалежності та самостійності.

Окресливши трактування поняття «соборність», для вирішення нашої проблеми спробуємо з'ясувати ознаки соборності, за якими проводився відбір фактичного матеріалу для аналізу. Для цього використаємо термін «маркер», що в перекладі з англійської мови означає «відзначати», «помічати» [31, с. 527].

Отже, виділяємо дві групи маркерів соборності:

1) проблемно-тематична:

- питання історії України;
- духовне єднання українців;
- розвиток національної освіти та українського шкільництва;
- проблеми функціонування української мови;
- становище українського церковно-релігійного життя;
- діяльність національних культурно-освітніх товариств;
- висвітлення життя і діяльності визначних українських діячів;
- театральне життя;
- публікація художніх творів національно-патріотичного спрямування;

- матеріали про засади українського націоналізму та державотворення.

2) редакційно-видавнича, промоційна:

- редакційний склад видань;
- редакційно-видавнича політика;
- автура;
- рубрикації;
- промоція українських видавництв, книг.

До деяких маркерів соборності ми вже зверталися у публікаціях – ««Каменярі» як речник єдності українських земель (за матеріалами промоції книжкових та періодичних видань)» [25], «Ідея єдності України крізь призму художніх публікацій на сторінках часопису «Промінь» (1922–1923 рр.)» [26], Соборність ключова ідея у редакційній політиці газети «Буковина» (1895–1897 рр.)» [27].

1.2. Проблема соборності у ЗМІ як предмет медіастудій

З 90-х років ХХ ст. помітно вияскравився потяг науковців до вивчення історії журналістики, різних її аспектів, значну увагу дослідники приділяють регіональній журналістиці. І це закономірно, бо, по-перше, для цього витворилися необхідні суспільно-культурні обставини, а, по-друге, з'ясування сукупних регіональних моделей журналістики створює можливості для цілісного вивчення історії української журналістики, зокрема й історію журналістики дозволяє побачити та осмислити як соборне явище. Вагомим внеском у дослідження української преси стали дисертаційні роботи, які стосуються розвитку періодики в регіонах України та в еміграції різних історичних епох. Звертаємо увагу насамперед на ті, які мають пряме чи опосередковане (дотичне) значення для вивчення нашої проблеми.

Так, дотичною до ролі преси в суспільній актуалізації проблеми соборності є дослідження періодики Закарпаття у кандидатській дисертації В. Габора «Закарпатська україномовна преса 20–30-х років ХХ століття у контексті національного відродження краю» (1997). В цьому контексті

назвемо ряд праць з історії розвитку преси на західноукраїнських землях: М. Гдакович – «Літературні періодичні видання 20–30-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях у суспільно-політичному і духовному контексті доби» (2003), О. Тимчишин – «Становлення і розвиток західноукраїнської молодіжної преси 1900–1939 рр.» (2009), А. Гречанюка «Роль газети «Буковина» в загальноукраїнському літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ століття» (2003). Зокрема в останній роботі розкрито сутність літературно-критичних матеріалів і зокрема літературних дискусій на сторінках «Буковини», авторами та учасниками яких виступали, окрім буковинців, галичани, наддніпрянці (М. Драгоманов, Б. Грінченко, О. Кониський, С. Бердяєв) та зроблено висновок про роль газети як духовної платформи української нації. Дисертант простежив, як видання пронизували духовні лінії Схід-Захід України в площині художнього слова та публіцистики, як у цей дискурс впліталися голоси авторів з різних українських земель: О. Кониський, Д. Мордовець, П. Куліш, Марко Вовчок, С. Руданський, Л. Глібов, Леся Українка, В. Самійленко, М. Коцюбинський та ін. [5]. Отже, А. Гречанюк увиразнив процес духовної єдності майстрів художнього пера різних частин України.

Практично дослідження історії журналістики різних регіонів України вписує нашу пресу в єдине соборницьке тло і показує роль ЗМІ як засобу формування українського духовного простору (кандидатські дисертації Т. Хітрової «Типологічні особливості періодичної преси Запорізького краю (1904–1920 роки)» (2007), І. Герман «Запорізька преса 20–40 років ХХ століття: жанрово-стильові особливості» (2003), О. Хобта «Мистецька преса Одеси другого десятиріччя ХХ століття: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості» (2005), О. Пархітько «Одеська періодична преса періоду визвольних змагань» (2005), Р. Базака «Преса Кіровоградщини (1874–1921 рр.): історико-функціональний аспект, типологічна характеристика» (2015) та ін.). У цьому контексті нам, безумовно, ближчі дослідження преси Західної України, на шпальтах якої проблема єдності з

Великою Україною займала одне з провідних місць. Тож серед ґрунтовних наукових здобутків працівників Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника виділяємо докторську дисертацію Л. Снісарчук «Українська преса Галичини (1919–1939 рр.): політико-правові умови функціонування, тенденції розвитку, організаційно-журналістська практика» (2010). Л. Снісарчук на основі значного за обсягом фактичного матеріалу проаналізувала сутність і зміст інформаційно-аналітичного дискурсу, що зумовлений умовами розвитку галицької періодики. Дослідниця відстежила динаміку українського пресового руху в зазначеному регіоні, проаналізувала морфологічну, функціонально-тематичну гетерогенність видань.

Вагоме значення для наших наукових пошуків має дисертаційне дослідження М. Романюка «Українська преса Північної Буковини, як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю» (2000), яке донині є найповнішою розвідкою про українські періодичні видання Північної Буковини 1870–1940 рр. До аналізу вчений залучив окремі часописи Наддніпрянщини і Галичини, а також деякі німецькі, польські та румунські видання, в яких йшлося про національне життя буковинських українців. Значення праці М. Романюка в тому, що дисертант розробив детальну періодизацію розвитку преси Північної Буковини у контексті історії української журналістики XIX–XX ст., з'ясував роль преси у формуванні національної свідомості.

У контексті нашого дослідження згадаємо дисертації, що висвітлюють історію функціонування української преси в еміграції 20–30-х рр. XX ст. (докторська дисертація О. Богуславського «Преса міжвоєнної української еміграції в Європі 1919–1939 рр.: національно-патріотична дискусія» (2008), кандидатські дисертації О. Денеки «Українська еміграційна преса у Франції 20–30-х рр. XX ст.: становлення, розвиток, проблематика» (2006), А. Тимошик-Сударикової «Редакційна політика паризького журналу «Тризуб» (1925–1940 рр.)» (2012), Д. Миронюка «Симон Петлюра як

редактор журналу «Украинская жизнь» (1912–1917)» (2011) та ін.), адже в них автори торкалися національної проблематики.

Підсумуємо, що названі дисертації з історії преси різних частин України висвітлюють основні ракурси функціонування періодики, проте на цьому тлі проблема соборності у жодній з них як об'єкт дослідження не поставала. Тож простежуючи заявлену проблему на сторінках буковинської періодики кінця XIX – першої половини XX ст., ми намагаємось, по-перше, провести аналіз тих матеріалів, у яких йшлося про мрію та можливі шляхи реального об'єднання в одне державне ціле всіх земель, заселених українцями. По-друге, оскільки соборність – не лише об'єднання етнічних земель у межах національної держави, то чимало місця відводимо аналізу публікацій (редакційні, авторські статті, художні твори, літературно-критичні матеріали, інформаційні замітки в рубриках, рекламні оголошення тощо) з питань духовної консолідації усіх українців, незалежно від їх проживання, віросповідання, соціального стану тощо – тобто простежимо історію духовної соборності України.

Початки української періодики на Північній Буковині припадають на час австро-угорського правління в краї. Зазначимо, що тоді преса мала відносну свободу. Українські друковані видання краю залежали від політичної ситуації, яка склалася на цій частині української землі. На початку 60-х років XIX ст. тут розпочинається національне відродження, яке пов'язують з творчою та суспільно-культурною діяльністю перших українських письменників краю – Юрієм Федьковичем та Сидором Воробкевичем. Саме вони почали формувати серед українського населення Північної Буковини національну свідомість. Тому поява періодики рідною мовою була вчасною, вона прискорила процес становлення організованого національного життя переважної кількості частини мешканців найвіддаленішої провінції Австро-Угорської імперії.

У радянську добу повна та об'єктивна інформація про періодичу Північної Буковини замовчувалася, під особливе табу потрапили часописи, альманахи, котрі сповідували національну ідею, закликали українців до

об'єднання в межах єдиної цілісної державної нації. Справжнє дослідження цих видань розпочалося аж в часи української незалежності. До цього часу вони знаходилися у спецфондах, тому про об'єктивне вивчення їхнього змісту не могло бути й мови. Треба віддати належне закордонним дослідникам ХХ століття, котрі, опинившись в еміграції, продовжували творити історію української журналістики, у тому числі і її складової – буковинської. Звідси огляд опублікованих праць, які прямо чи дотично торкаються нашої проблеми, поділяємо на дві підгрупи – дослідження закордонних вчених та дослідження вітчизняних знавців історії преси. Насамперед зробимо огляд зарубіжних публікацій.

У 1999 році в Україну із великим запізненням повернулася книга українського вченого, журналіста і громадського діяча А. Животка «Історія української преси», підготовлена до видання М. Тимошиком, він же ж – упорядник, автор історико-бібліографічного нарису «Аркадій Животко як громадський діяч, журналіст і учений» та приміток. У четвертому та восьмому із дев'яти розділів книги автор звертає увагу на українську пресу Північної Буковини. Відповідно до хронології спочатку веде мову про її зародження в краї, що з початку 70-х років та до середини 80-х років ХІХ ст. розвивалася на засадах москвофільства («Буковинская Зоря», «Сельскій Господарь», «Родимый листок»). Формування національної самосвідомості українців краю А. Животко пов'язує з появою 1 січня 1885 року газети «Буковина», наводить цікавий фактаж щодо її виходу, висловлює оцінку щодо суспільної ролі видання. У підрозділі «Розвиток української преси Буковини» автор підкреслює, що вона стала тим дороговказом, за яким пішов подальший розвиток суспільно-політичної преси [10, с. 178]. 1900-ті роки – до Першої світової війни – А. Животко вважає більш «виразнішими», оскільки в цей час появляються разом з фахово-професійним органами часописи суто політичного характеру («Земля і Воля», «Борба», «Громадянин» та ін.). Погоджуємося з висновковою думкою А. Животка, що з появою «Буковини» (у виданні помилково значиться 1889 р. замість 1885-го) і аж до світової війни 1914 року українська преса

Буковини, охопивши всі галузі українського суспільного життя, остаточно зліквідувала «таке протиприродне явище, яким до 80-х років було москвофільство» [10, с. 179]. У праці А. Животка привертає увагу й те, що при розгляді преси суспільно-політичного характеру він звертається до публікацій у львівському органі християнсько-народного характеру – газети «Руслан», яка на початку XX століття опублікувала унікальні «Матеріали до історії зносин Галичан з Буковинцями» та «Матеріали до історії Буковинської Руси». У першій оприлюднено листування С. Воробкевича з редакціями львівських часописів та братами Барвінськими. У другій йдеться про підготовку та вихід у світ першого українського альманаху на Буковині «Руська Хата», виданого С. Воробкевичем 1877 р. у Чернівцях. Ці факти насправді мали важливе значення для духовної консолідації галичан і буковинців, для формування соборницького світогляду інтелігенції. Хоча аналіз періодики Північної Буковини, здійснений А. Животком, носить більш інформаційно-констатуючий характер, проте, на нашу думку, сам наведений фактаж цінний для дослідження преси краю та зокрема її ролі у формуванні соборницького дискурсу.

Дотичними до розгляду нашої проблематики є праці з історичних наук. М. Максимович свого часу визначив журналістику як «рідну сестру» історії, яка дає змогу об'єднати сили вчених із різних галузей знань та організувати їх для загальної справи просвітництва» [34, с. 21]. Вагоме значення для вивчення історії суспільно-політичного, економічного, культурного життя Буковини в минулому має синтетична, велика за обсягом (понад 900 стор.) праця «Буковина. Її минуле і сучасне» за редакцією трьох буковинців за походженням – Д. Квітковського, Т. Бриндзана та А. Жуковського [1]. У розділі «Культура і освіта» вміщено чималий підрозділ «Українська преса і періодичні видання на Буковині» авторства А. Жуковського та Д. Квітковського. У вступі, коротко охарактеризувавши історію української преси краю, автори виділяють три періоди її розвитку: австро-угорський, румунський і «совєтський». Важливим у цьому діаспорному виданні є те, що дослідники, по-перше, відзначають роль української преси буковинського краю як чинника у розвитку національного

відродження, вихованні народних мас в національному дусі; по-друге, українську пресу розглядають як складову загальноукраїнської преси. Цінною у контексті нашої проблеми є характеристика австро-угорської доби у розвитку українських видань Північної Буковини, коли у порівнянні з іншими окупаційними режимами українці мали «відносну свободу для вияву своїх національних почувань» [1, с. 616]. Додамо, що українська преса в краї насправді мала значно більше свобод, ніж її посестра в умовах репресивної політики щодо українського слова в царській Росії. Як стверджують дослідники журналістики, Чернівці після Львова стали другим великим видавничим центром на західноукраїнських землях, де знаходили підтримку діячі науки, культури, політики з усіх частин України, тим самим стверджуючи духовну українську соборність.

Автори аналізованої праці аргументовано виділяють три етапи у розвитку української преси на Буковині до початку Першої світової війни. Перший етап означено як «Світанок у тенетах москвофільства» (1870–1885). У цей час в чернівецькій «Руській Бесіді» (заснована 1869 р.) переважала та частина її членів, які ще відстоювали церковно-слов'янську мову, етимологічний правопис, орієнтувалися в питаннях культури на Москву. Тому й перші газети, опікувані товариством «Руська Бесіда», мали москвофільське спрямування.

Перший український часопис «Буковинская Зоря» у підзаголовку іменувався як «журналь неполитическій, посвященный науцѣ и розвеселенію», з'явився 2 лютого 1870 р. в Чернівцях. Головним редактором став гімназійний учитель Іван Глібовицький. Уже на 16 числі (30 травня 1870 р.) «Буковинская Зоря» припинила своє існування. Незважаючи на короткотривалий вихід, тижневик встиг зробити й добру справу, хоч друкувався штучною і далекою для тодішнього пересічного буковинця мовою. Наприклад, для сьогоднішніх дослідників фольклору та етнографії становлять цінність опубліковані Григорієм Купчанком записи українських народних пісень та опис буковинського весілля. Священик С. Мартинович надрукував історичні статті, в яких доводив автохтонність українців

Буковини. Як прозаїк та поет зі сторінок журналу постав Іван Іванів (псевдонім С. Воробкевича). Насправді ж, як відгукувалася львівська «Правда», «Буковинская Зоря» була далека від того, щоб вважати її виразом народного життя Буковини [10, с. 177].

А. Жуковський та Д. Квітковський лаконічно нагадують про інші часописи раннього періоду буковинської преси. «Автографовану» газету «Зазуля» (1871 р.) видавало товариство української молоді «Братний Союз». «Зазуля» відстоювала народну мову, виступала проти зв'язків з російським консульством у Чернівцях. У 1876 р. у Чернівцях вийшло кілька чисел сатирично-гумористичного листка «Лопата» (видавав І. Семака). Недовготривалим (6 чисел) виявилось життя часопису «Сельскій Господарь» (1878–1879 рр.). Літературно-науковий часопис «Родимый Листокъ» проіснував з 1879 по 1882 рр. за редакцією М. Огоновського. Отже, згадані українські періодичні видання, як вважають дослідники, занепали, з одного боку, через штучну мову (церковно-слов'янську) і нецікавий зміст, з другого, – брак підготовленого читача» [1, с. 617]. Безумовно, не варто й шукати в їхньому дискурсі якихось ознак української соборності – навпаки: тут орієнтація йшла не на Київ як на об'єднуючий українство центр, а на Москву.

Важливим етапом у розвитку української преси на Північній Буковині дослідники вважають видання «православних руських календарів», започаткованих «Руською Бесідою» 1874 року (виходили щорічно до 1918 року). Вони публікувалися до 1885 р. «штучною» мовою, не містили цікавих публікацій. Лише з 1885 р., коли їхнім редагуванням зайнявся О. Попович, вони набули іншої якості та отримали особливу популярність в період національного відродження українців Буковини (до 1890 р. наклад календарів сягнув 1500 прим.) [1, с. 618]. Таким чином, перший етап української преси Північної Буковини науковці відзначають, однак спеціально не заглиблюються в проблему соборності як складової загальноукраїнського націєтворення. Аналізуючи другий етап – «народовецький період» («Національне пробудження на Буковині (1885–

1900)»)) дослідники звертають більшу увагу на пробудження українців краю, яке пов'язують з діяльністю українських товариств «Руська Бесіда», «Руська Рада», «Народний дім», коли до їх керівництва прийшли народовці. Свідченням якісних змін у бік національного відродження називають газету «Буковина» і «журнал-магазин» «Бібліотеку для молодіжі», що почали виходити 1885 р. Найбільше місця у цій частині монографії А. Жуковський та Д. Квітковський відводять висвітленню історії «Буковини», і це справедливо, адже цей часопис став основоположним у визначенні курсу українського життя буковинців, переломлюючи москвофільські концепції і спрямовуючи духовну орієнтацію буковинських українців на Київ та Велику Соборну Україну. Подаються імена редакторів газети (29 імен), згадується редакційна програма, вміщена у першому числі, та простежується, як вона виконувалася у подальшому. Зокрема, вперше згадано про зв'язки українців Північної Буковини з Великою Україною та іншими землями, що показано через публікації в газеті авторів з Наддніпрянщини та Галичини. У цьому зв'язку дослідники згадують літературно-науковий збірник «Зерна», два випуски якого були надруковані як додаток до «Буковини» у 1888 р. і де почали друкуватися твори наддніпрянців В. Самійленка, О. Кониського та В. Чайченка (псевдонім Б. Грінченка), переклади І. Франка. Вчені підкреслюють значення «Буковини», коли вона почала поширюватися за межі краю та коли її дописувачами стали О. Кониський, Б. Грінченко, М. Драгоманов, А. Кримський, М. Кононенко-Школиченко, М. Міхновський-Лівобічний, В. Шеремет, М. Коцюбинський та ін. Погоджуємося з думкою, що «цінними причинками до історії «Національного Відродження» в 19 ст. є серія статей «Листи з України Наддніпрянської» Б. Грінченка (1892. Ч. 26–51; 1893. Ч. 5–38), які покликали до відповіді М. Драгоманова у серії статей під заголовком «Листи на Україну Наддніпрянську» (1893. Ч. 20–43). Ця дискусія мала всеукраїнський розголос і відбивала погляди визначних українців у підходах до вирішення національних проблем того часу.

Чимало місця при аналізі «Буковини» відводиться фіксації найактуальніших публікацій, які переважно стосувалися розвитку українського національного життя краю у зв'язках з іншими українськими землями. Так важливими для нашого дослідження є публікації 1897 р. професора С. Смаль-Стоцького – «Буковинська Русь. Культурно-історичний образок», «Котляревський і його «Енеїда», І. Франка – «Русько-українська література», Ю. Кміта – «Про Котляревського»; 1899 р. – «Про жіночі типи в найновішій українсько-руській літературі» Віри Лебедової (псевдонім К. Малицької); 1901 р. – «З останніх десятиліть XIX в.» І. Франка; 1909 р. – «Холмщина» М. Грушевського, «Шевченко – пророк України» С. Смаль-Стоцького, «З угорської Руси» В. Гогатюка та ін. Особливої популярності, на думку дослідників, газета набула за редагування О. Маковеєм, коли вона, за словами В. Сімовича, «стала немов осередком тодішнього українського літературного життя нарівні з львівською «Зорею» [30, с. 669]. А. Жуковський та Д. Квітковський нагадують, що часопис своїм обсягом зацікавлення, географією поширення та колом авторів знаходив відгуки визначних діячів всеукраїнського масштабу: М. Грушевського, І. Франка, Д. Дорошенка та ін. Таким чином можемо вважати, що зроблені ними акценти наближають нас до розуміння ролі видання у вербалізації проблеми соборності.

Дослідники історії української преси на Буковині оглянули й низку менших недовготривалих пресових органів: «Селянин» (1895–1896), «Народный Вѣстникъ» (1899–1900), «Православная Буковина» (1893–1904) (останні два намагалися відстоювати москвофільські позиції як органи «Общества Народная Рада»), «Праця» (1897) та ін.. Науковці дали оглядовий типологічний аналіз таких видань, як науково-педагогічний журнал «Руска Школа» (редагований С. Смаль-Стоцьким), часопис для хліборобів та робітників «Добрі ради» (редактор І. Данилевич), «Народний голос» (1909–1915), «Нова Буковина» (1912–1915), «Православна Буковина» (1913). Проте на аспекті соборності при аналізі цих видань не акцентувалося. До окремих моментів проблеми дослідники підходять, виділяючи останній етап у

розвитку української преси Буковини австрійського періоду – «Політична диференціяція – посилення політичного і соціального елементів (1900–1914)». Думаємо, що в такій назві є сенс, бо саме на початку ХХ ст. активно розгорнулося політичне життя українців, в тому числі активно дискутувалися ідеї соборності, українські партії диференціювалися, виробляли свої програми та методи діяльності, зокрема й задумувалися над проблемою політичної державної самостійності. А. Жуковський та Д. Квітковський звертають увагу на ті періодичні видання, які відображали політичну програму тієї чи іншої новоствореної партії. Вони, на нашу думку, мають повну рацію, коли пишуть: «Розвиток політичних процесів на Наддніпрянщині знаходив свій дужий відгомін і на Буковині» [1, с. 628]. Так, генератором нових ідей була Революційна Українська Партія (РУП), яка нелегально діяла на Наддніпрянській Україні. Її речником у Чернівцях стала газета «Гасло» (1902–1903). Вийшло 17 чисел цього часопису, який тісно пов'язав Північну Буковину з Наддніпрянщиною, звідки надсилалися майже усі матеріали. Відповідальним редактором «Гасла» у Чернівцях був Л. Когут, а насправді ж, за свідченням співавторів праці, редакторами місячника були Д. Антонович (виступав під псевдонімом С. Войнилович) і М. Русов (підписувався М. Т-ський); функції технічного редактора виконував В. Сімович (тоді студент Чернівецького університету), він же ж допомагав нелегально переправляти газету до Києва. У рубриці «Хроніка з життя» друкувалися інформаційні матеріали «З України російської», «З України австрійської», «Звісти про європейський рух». Аналізуючи політичний курс «Гасла», помічаємо, що РУП ставить за мету виборювати «самостійну непідлеглу українську республіку» [1, с. 628]. Цю ж редакційну концепцію зайняв і інший орган РУП «Селянин», куди теж більшість матеріалів надходили з Наддніпрянщини. Дослідники, характеризуючи видання, підкреслюють важливість публікації у ньому «Українського народного гімну» та видання РУП «Самостійна Україна».

В огляді преси австрійської доби А. Жуковський та Д. Квітковський проаналізували й галузеві видання, особливу увагу звернули на педагогічні «Промінь» (1904–1907) та «Каменярі» (1909–1914). Щодо проблеми соборності, то автори підкреслили духовний аспект єднання з Україною, що проявився у публікаціях про стан освіти на Великій Україні, у статтях про І. Нечуя-Левицького, М. Старицького тощо. У церковно-релігійних («Дяківські Відомости» (1910–1911), «Ранок» (1909–1911), «Кандела» (1882–1914) та господарсько-хліборобських («Вістник Союзу руских хліборобських спілок» (1903–1911), «Хлібороб» (1904–1908), «Народне Богатство» (1908–1910) дослідники такого дискурсу не виокремили.

У книзі А. Жуковського «Історія Буковини» [11] знаходимо окремий розділ, що розповідає про зв'язки із Соборною Україною. Автор виділив події, які пов'язували край із Наддніпрянщиною та Галичиною. Згадав пресу як речника всеукраїнського духовного єднання, назвав редактора «Буковини» Ю. Федьковича натхненником українських «соборницьких почувань» буковинців. Додамо, що у листі за січень 1863 р. Ю. Федькович писав до Д. Танякевича: «Хто не може на Україну та там ся народного духа учити, то най іде в руську Буковину [...]» [7, с. 467]. А. Жуковський підкреслив як важливий момент у консолідації українців усіх земель вшанування Т. Шевченка, нагадавши про перше відзначення Кобзаря у Чернівцях в 1864 р. та про наступні академії на його честь, що перетворювались в національні свята [11, с. 82]. Вагомого значення у зміцненні зв'язків Північної Буковини з іншими українськими землями надає вчений українській літературі. Так, важливими він назвав відгуки про буковинських письменників на Наддніпрянщині, особисту зустріч Ю. Федьковича та М. Драгоманова, видання у Києві в 1876 році творів буковинця. Дослідник також простежив ідею соборності Північної Буковини і Галичини (зв'язки Сидора та Григорія Воробкевичів з галицькими діячами Олександром та Осипом Барвінськими, Б. Дідицьким, Д. Танякевичем, М. Білоусом та ін., Науковим Товариством імені Т. Шевченка у Львові). Значним явищем у

налагодженні співпраці в різних сферах громадського, культурного життя між українцями він вважає проведений у серпні 1885 р. в Чернівцях з'їзд української студентської молоді, в якому взяли участь як буковинці, так і студенти з Києва, Львова, Кракова, Відня. А також підкреслює традиційність цього заходу, що постійно зміцнював і поглиблював взаємини: всеукраїнські з'їзди у Львові 1899 р., 1902 р., 1-й і 2-й всестудентський з'їзд 1909 р. і 1913 р.

На завершення підрозділу «Зв'язки Буковини із Соборною Україною» А. Жуковський згадує і брошуру В. Доманицького «Про Буковину та життя буковинських українців», видану у Києві «Просвітою» в 1910 році, яка стисло подавала географічні та історичні відомості, інформувала про культурно-громадське життя Буковинського краю. Також, на думку автора «Історії Буковини», заборони на українську періодику в царській Росії приводили до того, що вона знаходила для себе місце в підавстрійських Чернівцях. Отже, історик одним з перших зумів привернути увагу до подій, імен, які зміцнювали духовну єдність українців Північної Буковини з наддніпрянцями та галичанами.

Проблемою соборності цікавився С. Смаль-Стоцький – спочатку як студент філософського факультету Чернівецького університету, а з 1885 р. до 1918 р. як його професор, завідувач кафедри української мови та літератури. С. Смаль-Стоцький увійшов в історію української журналістики як один з активних працівників газети «Буковина», один із засновників часописів «Руська Рада», «Народний голос», «Україна» та редактор газети «Хлібороб». Він як видавець підкреслював: «Видання буковинські ідуть і до Галичини і на Україну і підпомагають там працю просвітну і культурну» [32, с. 179].

Зі зміною суспільно-політичної ситуації наприкінці ХХ століття, коли Українська держава стала незалежною, перед науковцями з'явилася можливість об'єктивно, якомога повніше дослідити українську періодику Буковини кін. ХІХ ст. – поч. ХХ ст. Це завдання, безумовно, є складним, бо непросто знайти усі друковані видання, що виходили на політично і географічно роз'єднаних українських землях. Багато втрачено, значна

частина газет, журналів, альманахів навмисне були знищені з ідеологічних причин або просто втрачені. Проте у цьому напрямі зроблено багато. Сучасні дослідження носять різноаспектний характер. Що ж до нашої проблеми, то вона порушувалася частково майже кожним науковцем. На жаль, власне фахових журналістикознавчих праць тут небагато, однак варто згадати дослідження з суміжних галузей знань. Так, наприклад, чернівецький історик-буковинознавець Олександр Масан здійснив огляд української преси Буковини у статті «З літопису Української преси на Буковині», що послужила вступом видання «Засоби масової інформації Чернівецької області» [12, с. 3–12]. У дещо доповненому варіанті стаття надрукована у навчальному посібнику «Інформаційний простір Буковини на початку третього тисячоліття» [13, с. 9–23]. Зупинившись на короткому інформаційному огляді буковинської періодики від її перших німецькомовних кроків австрійської доби до початку Світової війни та проаналізувавши українську пресу у міжвоєнний період в умовах румунської окупації Північної Буковини, автор виділив «Буковину» як газету, що від самого початку «відстоювала і пропагувала ідеї національної самобутності, самостійності та єдності українського народу», зуміла швидко набути значення всеукраїнського видання [13, с. 11], високо оцінив «Самостійну Думку» (1931–1937) та «Самостійність» (1934–1937), які пропагували ідею соборності та незалежності України, критикували сталінсько-більшовицький режим в УРСР. Отже, екскурс О. Масана в історію української журналістики Буковини неможливо оминути при розгляді поставленої нами проблеми.

Надзвичайно вагоме значення для вивчення проблеми має монографія «Українська преса Північної Буковини (1870–1918 рр.)» (2000) М. Романюка, у якій наголошено на культурних та політичних зв'язках з Наддніпрянською Україною. За словами автора, саме «Буковина» в добу національно-культурного поступу поєднала духовно українців краю з галичанами, закарпатцями і «на Україні жиючими братами», які належали «до одної і тої ж самої великої родини – вірних синів – великої матері Руси» [28, с. 74].

М. Романюк показав, як у різних виданнях Буковини з'являлося все більше матеріалів про Україну, як зростала кількість матеріалів про українських визначних діячів культури, літератури (Т. Шевченка, Марка Вовчка, М. Лисенка, І. Тобілевича). У результаті проведеного аналізу української періодики Північної Буковини 1885–1900 рр. М. Романюк підсумовує, що саме в цей час «закладалися міцні підвалини для формування почуття духовної соборності всієї української нації» [28, с. 73–74]. Водночас дослідник негативно оцінив ті москвофільські видання, які сповідували редакційну політику роз'єднаності, відокремленості українських земель, як, наприклад, «Буковински вѣдомости», що обстоювали «[...] незалежність нашої рідної Буковини, яко окремого краю от Галичини; [...] оборону рідного руского языка, славянського письма, церковно етимологічної (старой) правописи [...]» [28, с. 60–61]. М. Романюк відзначив, що саме на початку ХХ ст. українці Північної Буковини приходять до остаточного усвідомлення про приналежність до однієї великої української нації, а їхнім гаслом у суспільній боротьбі стає гасло єднання зі всіма роз'єднаними кордонами братами довкола національної ідеї і створення єдиної соборної держави України. Чернівці, як і Львів, стають осередком друкованого слова, де знаходять місце для висловлення своїх думок представники східних українських земель. Він навів приклади зв'язків буковинців з Наддніпрянською Україною через особисті контакти (листування, обмін думками через пресу, зустрічі). Так, у 1901 і 1903 роках Буковину відвідала визначна українська поетеса Леся Українка, а в 1903–1904 роках з концертами в Чернівцях виступав класик української музики Микола Лисенко. Буковинська ж делегація у складі С. Смаль-Стоцького, О. Поповича, Є. Пігуляка та ін. взимку 1904 р. вітали композитора у Києві з 35-літтям його музичної творчості. О. Маковей на початку 1904 року вітав у Києві з 35-літтям літературної діяльності І. Нечуя-Левицького. Делегація від Буковини брала участь на початку осені 1903 р. у відкритті пам'ятника І. Котляревському в Полтаві.

Про політичний аспект таких контактів говорить О. Масан, підкреслюючи, що на початку ХХ ст. Чернівці стали «осередком для українських самостійницьких партій з Наддніпрянщини» [19, с. 12], а тому звідси чимало революційної літератури, побачивши світ у Чернівцях, поширювалося нелегально по всій Україні.

М. Романюк, віддавши належну увагу органів РУП – газеті «Селянин» (1902–1903), стверджує, що друкування революційної періодики в Чернівцях мало свій позитивний вплив на зміцнення зв'язків Буковини зі Львовом та Києвом. Так же високо оцінює дослідник і часопис «Народний голос» (1909–1915), який публікував уривки з «Короткої історії» М. Грушевського, розповідав про Петра Сагайдачного, Івана Гонту, Тараса Шевченка, Марка Кропивницького, Бориса Грінченка, друкував художні твори наддніпрянських авторів, тим сприяючи духовному єднанню українців. Такі ж тенденції дослідник виокремив у редакційній концепції суспільно-політичного часопису «Народне багатство» (1908–1910), газети «Нова Буковина» (1912–1915). Щодо останньої, то більш детально зупинився на її контенті: газета інформувала про суспільне життя всієї України, наприклад, про відкриття товариства ім. Квітки-Основ'яненка у Харкові, про вибори в Україні, відзначення ювілеїв Т. Шевченка, М. Лисенка, про театральне життя. Автор неодноразово називає статті, які стосуються долі України і українців зокрема: «Славен єси, наш милий Боже» (1913. Ч. 2), «Українське автохтонство» (1913. Ч. 16), «250-літні роковини мученицької смерті полковника Івана Богуна» (1914. Ч. 1) та ін., наводить приклад рубрик: «Вісті з російської України» («Україна»), «По Україні» («Громадянин»), підкреслює роль радикальної преси у соборницьких ідеях: так, газета «Громадянин» (1909–1911) подавала вісті про політичний, просвітницький і економічний рух на Буковині, в Галичині і на цілій Україні (у новій рубриці починаючи з ч. 19/20, містилися публікації «Українська студентська громада в Харкові», «До становища просвітних товариств», «Українська мова перед судом Державної Думи» тощо). Позитивним фактом він вважає інформування про

українську наддніпрянську пресу: «Українська хата» та «Рада», видання видавництва «Ранок» (Київ). М. Романюк не обділив увагою місячник «Народна бібліотека» (1905) за редакцією В. Грабчука, який чимало місця відвів питанням української історії (стаття М. Мосора «Популярна Історія Руси» – Ч. 3,4) та культури, журнал «Читальня» (1911–1914) з його аналогічними історично-культурними публікаціями, а також видання різних «Бібліотек»: «Бібліотека «Молодої України» (1901, 1902), «Крейцарова бібліотека», «Діточа бібліотека», «Бібліотека часопису «Промінь» та ін. Аналізуючи різноманітність редакційних програм видань, дискусійні моменти між видавцями, він робить загальний висновок: «Українська преса Північної Буковини намагалася всебічно висвітлювати українське життя краю, закликала до єдності і консолідації нації» [28, с. 196]. Значення праці М. Романюка неоцініме, адже він у ній довів, що пресові видання краю (1870–1918 рр.) виконали своє найважливіше завдання – зміцнили почуття етнічної єдності буковинців зі всім українським народом, наблизили Акт злуки у складі ЗУНР з Великою Україною.

У другій монографії – «Українська преса Північної Буковини (1918–1940 рр.)» – М. Романюк здійснив контент-аналіз буковинської періодики 20–40-х років ХХ ст. – часів румунської окупації та встановлення радянського режиму на Україні. Автор виокремив три суспільні періоди, які склалися в 1920–30-х роках. Розділ перший присвячений українській журналістиці 1918–1928 років, коли Буковина перебувала у стані облоги, політичних утисків і румунізації. У 1928 році знято стан облоги. Тому 1928–1937 рр. автор розглянув як добу національного відродження у функціонуванні періодичних видань. У третьому розділі простежив пресу періоду військового стану авторитаризму та королівської диктатури (1937–1940 рр.).

У контексті дисертаційної проблеми нам видаються корисними огляди буковинських часописів, зроблені М. Романюком у першому розділі, де мова йде про період десятирічної облоги краю. На позиціях єдності українського духу за змістом своїх матеріалів стояли учительські друковані органи

«Каменярі» та «Промінь». Перший часопис, за словами дослідника, «зобов'язувався працювати для об'єднання всеукраїнського учительства», бути трибуною для «пропаганди національно-визвольних ідеалів» [29, с. 14], «єднати зусилля різних соціальних верств і політичних партій та організацій для спільної мети – побудови Української держави» [29, с. 15]. Позитивне значення другого журналу полягає в тому, що він «не обмежувався Буковиною, а зумів закликати до співпраці визначних письменників інших українських земель» [1, с. 638].

М. Романюк детально розглянув газети, які представляли інтереси різних політичних сил: лівий орган соціал-демократичної партії «Боротьба» (1925–1928); «Народній голос» (1921–1923), «Зоря» (1924–1925); видання УНП «Рідний край» (1927–1938), офіційні прорумунські «Голос Буковини» (1919), «Хліборобське слово» (1923–1926), «Хліборобська правда» (1923–1938), через які окупаційна влада намагалася впливати на місцеве населення. Загалом оцінено 22 українські часописи. Дослідник відзначає, що окупаційна румунська влада в період першого десятирічного панування прагнула зрумунізувати українців, придушити будь-які прояви національного життя. Проте у 1927 році була заснована Українська національна партія (УНП) під проводом В. Залозецького та Ю. Сербинюка, яка як захисниця прав українців висунула ряд вимог до румунського уряду. Окрім економічних, ці вимоги стосувалися, по-перше, зняття стану облоги, по-друге, припинення насильницької румунізації українців, по-третє, дозволу вживати українську мову у школах, а для цього необхідно було відновити навчальні заклади з українською мовою викладання – гімназії, кафедру української мови і літератури в Чернівецькому університеті, по-четверте, дозволити українським священикам використовувати рідну мову в церкві. У наступне десятиріччя чужій владі таки довелося піти на деякі поступки. На думку М. Романюка, найоб'єктивнішою оцінкою тодішніх подій є твердження А. Жуковського та Д. Квітковського: «Деякі зовнішні полегші з боку румунської влади і постійний ріст національної свідомості серед українців

Буковини дозволили посилити пресово-видавничу діяльність у 1928–1937 рр. На відтинку преси цей період характеризується сильною реакцією на всякого роду коляборації з окупантом та посиленою боротьбою за суверенність української духовності. Найвиразніше становище на цьому відтинку зайняли націоналістичні видання Буковини» [1, с. 639–640]. Д. Квітковський та А. Жуковський також зазначали, що 1928-1937 роки можна назвати другим національним відродженням Буковини, в якому українська преса зазнала верху свого розвитку [1, с. 640]. Про ідею соборності з Великою Україною у ЗМІ того часу М. Романюк не згадує, оскільки вона в той час відкрито не висловлювалася у пресі.

У другому розділі монографії проаналізовано понад десяток періодичних видань: «Час» (1928–1940), «Самостійна думка» (1931–1937), «Самостійність» (1934–1937) та ін. Автор підкреслив намагання газети «Час» «інформувати читача про всі події в світі, державі й краю, стояти на сторожі прав українського народу, [...] всіма силами стреміти до об'єднання всіх українських гуртів [...] Єднати, а не роз'єднувати, будувати а не руйнувати» [29, с. 67]. На основі поглибленого аналізу М. Романюк доходить висновку, що проблеми розбудови самостійної Української держави були провідними в часописі впродовж 1928–1937 рр., проте найвиразніше вони проявилися в редакційній політиці національно спрямованої преси. «Самостійна думка» обстоювала ідею побудови єдиної соборної України через публікації про теоретичні засади українського націоналізму, про суспільне життя на Східній Україні, про визначних політичних, культурних діячів зі всіх українських земель (М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, Т. Шевченка, М. Драгоманова, О. Кобилянську та ін.). У «Самостійності» М. Романюк звернув увагу на матеріали про діяльність ОУН, про дії Москви проти цієї націоналістичної організації, особливо на теренах Великої України. «Самостійність» друкувала інформації про вбивство С. Петлюри, «про шпигунські сіті енкаведистів довкола особи полковника Євгена Коновальця і суд над ними» [29, с. 133]. М. Романюк підсумовує, що часопис сприяв поширенню ідеології українського

націоналізму. Новим у контенті, який надходив з Наддніпрянщини, автор назвав статті про життя українців «під большевиками», підбірки матеріалів про «голод на Радянщині». Окрему увагу приділив дитячому журналу «Українська ластівка» (1933–1938), який «намагався прищепити дітям думку, що всі вони є членами великої української родини» [29, с. 97].

У період військового стану, авторитаризму та королівської диктатури 1937–1940 рр. М. Романюк констатує процес фашизації Румунії, ліквідацію політичних партій та гонінь на українську пресу (посилення цензури, закриття видань, судові процеси над ЗМІ). Єдиним українським часописом, який зумів вижити, був щоденник «Час». У цей час автор навіть не фіксує якихось ідей соборності, адже в умовах режиму редакторам розвинути їх було неможливо.

Отже, заслуга М. Романюка в тому, що він підняв великий пласт буковинських часописів, зокрема торкнувся й проблеми соборності при їх проблемно-тематичному аналізі.

Значний внесок у дослідження преси Західної України зробив пресознавець С. Кость. Він є автором таких ґрунтовних праць, як «Нариси з історії української військової преси» (1998), «Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина друга)» (2002), «Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування)» (2006), «Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини ХХ ст.: структура, проблематика. Книга перша)» (2008) та ін. Вчений звертається переважно до історії західноукраїнської преси, у тому числі й буковинської, виявляючи при цьому новаторські думки в осмисленні тих чи інших медіаявищ. С. Кость за аналізом суспільно-політичної ситуації, в якій розвивалася українська періодика Галичини, Буковини 20–30-х років ХХ ст. та у її змістовому наповненні зумів розгледіти нові, концептуальні засади у діяльності преси, над якими повинні працювати науковці. Серед них – «ідея соборності України».

Вагому роль у нашому дослідженні зіграла праця С. Костя «Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини ХХ ст.: ідейно-концептуальні засади, періодизація)» [17]. У навчальному посібнику висвітлено сторінки історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. На основі аналізу колосального масиву фактичного матеріалу С. Кость з'ясовує ідейно-концептуальні засади функціонування періодичних видань того часу, а також звертається до проблеми періодизації журналістського процесу. У вступній частині «Феномен української преси (замість передмови)» дослідник роль преси у функціонуванні національного організму поневоленого народу бачить значно більшою, аніж у державних народів, «вона стала не лише специфічним соціальним інститутом, а й набула ознак певної національної вартості (не матеріальної, а духовної)» [17, с. 3]. Тим паче, що західноукраїнська преса в першій половині ХХ століття існувала у межах кількох держав, різних за своїми політичними устроями. Ні одна з країн (маємо на увазі Польщу, Румунію, Угорщину, Чехію) не хотіли бачити Україну Соборною, а якщо й так, то, зрозуміло, що без Буковини, Галичини і Закарпаття. Слід погодитися з вченим, що західноукраїнська преса (додамо, що у тому числі й буковинська) ніколи не була простим літописцем подій. Вона чітко усвідомлювала свої завдання і функції, які зводилися до боротьби за національне відродження, за усвідомлення українським народом свого національного «я».

С. Кость логічно розпочинає своє дослідження зі з'ясування методологічних проблем, які виникають при дослідженні історії західноукраїнської преси, зупиняється насамперед на виборі методу пізнання, від якого залежить успіх у вирішенні наукової проблеми. Водночас, вважає дослідник, методологічними є не лише проблеми, що пов'язані з вибором правильних методів дослідження – вони не є визначальними і єдиними [17, с. 22]. У цьому контексті йде мова про таких відомих вчених, як М. Нечиталюк (визначає методи дослідження: бібліографічно-статистичний, бібліографічно науковий, структурно-аналітичний, жанрово-видовий,

хронологічно-проблемний, тематично-монографічний), М. Романюк (визначає три найуживаніші конкретно-наукові методи дослідження: бібліографічно-описовий, комплексно-аналітичний, монографічне дослідження). Очевидно, автор правий, коли не погоджується, що монографічне дослідження – це, радше, жанр, ніж метод дослідження. На нашу думку, монографія – це значно ширше поняття, це поєднання кількох методів. Посилаючись на А. Ейнштейна, С. Кость, зі свого боку, аргументує використання в історії преси (особливо публіцистики) художнього методу, який має великі пізнавальні можливості.

Іншою методологічною проблемою історії преси С. Кость вважає розуміння принципів дослідження. Для початку він відштовхується від принципів роботи над історичними джерелами, розробленими М. Романюком – це об'єктивність, комплексність, історизм і достовірність. При цьому пропонує говорити про системність, а не комплексність, нагадує про принцип повторюваності, принцип цілісності наукової картини світу, про характер історичного розвитку. С. Кость загострює увагу істориків та теоретиків преси (усі – методологи) на такому аспекті, як факт (явище, подія), оскільки методологія сучасної журналістської науки ще не усвідомила, що таке «факт» і «науковий факт». «Фактаж», на думку дослідника, є не стільки емпіричним матеріалом для науковців, скільки аргументом в обґрунтуванні бачення розвитку світу [17, с. 28]. Тому науковим факт може бути лише в межах певної концепції, що відображає сутність історичного розвитку суспільства, світу, цивілізації в цілому.

Таким чином, С. Кость підводить нас до розуміння поняття «ідея», що, посилаючись на Гегеля, він визначає як адекватне поняття, у якому суб'єктивність і об'єктивність є рівними частково – це життя, пізнання, наука [17, с. 28]. Насамкінець, що найважливіше у контексті нашої роботи, методолог визначає три ідеї – державність, соборність, боротьба. Саме вони є суттю «українського національного життя, і його пізнання, і науки про нього,

а тому повинні стати фундаментальними засадами досліджень з історії преси» [17, с. 28].

Щоб визнати методологічну сутність названих ідей, автор посібника вдається у подальших розділах до їх наукового аналізу становлення і еволюції, взаємозв'язку. С. Кость насамперед розглядає еволюцію ідеї державності, яка постійно супроводжувала процес формування української нації. До уваги автор бере внесок українських діячів (М. Драгоманова, Ю. Бачинського, М. Міхновського, І. Франка, М. Грушевського, Д. Донцова), політичних партій, товариств (Русько-Українська радикальна партія, «Братство Тарасівців», «Молода Україна», Легіон українських січових стрільців, «Союз Визволення України», ОУН) у розвиток ідеї української державності.

У розділі «Ідея соборності» С. Кость науково висвітлив еволюцію соборницької ідеології від зародження до виявів націоналістичного руху в середині 40-х років ХХ століття. Повз увагу дослідника не пройшли події 1918–1919 років, більшовицький маневр «українізації», що призвів до голодомору та «розстріляного відродження» 30-х років, створення 1938 року української державності «Карпатська Україна». У дослідженні визначається роль і значення виступів з приводу ідеї соборності України таких діячів визвольного руху, як М. Сціборський, Є. Коновалець, Р. Шухевич. Події 1939 року, як один із варіантів реалізації ідеї соборності, на думку С. Костя, засвідчили, що «без своєї державності, а тим більше в межах держави, що завжди була історичним ворогом української державності, соборність має лише формальний характер. На щастя, «возз'єднання» у вересні 1939 р. було лише трагічним, хоча й досить тривалим періодом, але історично проминальним на шляху до державності й соборності» [17, с. 87].

Безперечно, що західноукраїнська преса була чинником боротьби за українську державність. Тема такої боротьби за політичні, економічні та духовні інтереси української нації в першій половині ХХ ст. була провідною в публіцистиці, що дає можливість робити висновки про сутність визвольних змагань. С. Кость має рацію, коли пише таке: «Ідея боротьби як поняття

втрачає свій історичний сенс і зміст [...], якщо боротьба не передбачає здобуття корони державності [...]. Ідея державності без ідеї боротьби – мертвонароджена або, принаймні, безплідна, ідея боротьби без ідеї державності – історично безглузда» [17, с. 93]. Свої думки С. Кость обґрунтовує викладом історії боротьби за державність і соборність на різних етапах, починаючи від гетьмана І. Мазепи та національного пророка Т. Шевченка, а далі розглядає погляди на проблеми боротьби І. Франка, Д. Донцова, Є. Коновальця, а також ідеологічні засади УПА (створена у жовтні 1942 р.) та ОУН на чолі з Р. Шухевичем. Після Другої світової війни боротьба продовжувалась, але ж у підпіллі. Це була боротьба, як зауважує автор, з «тоталітарним монстром», це була «боротьба без надії», яка вимагала багато жертв з боку українців.

Не менш важливе методологічне значення для істориків преси у книзі С. Костя мають і наступні розділи – «Бог і Україна», «Ідея «українського П'ємонту», «Ідея людини: національний характер і конечність виховання «нового» українця», «Схід чи Захід (проблема історичної орієнтації)?», «Концепція власних сил», «Ідея чину», «Легенда апостола Андрія (ідея призначення України)», «Періодизація як історична проблема: теоретичний аспект», «Ідея державності як критерій періодизації журналістського процесу». Кожен з розділів – це вагомий здобуток авторитетного українського вченого, як і, власне, уся книга.

Монографія чернівецького історика О. Добржанського «Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст.» [9] – це праця, без якої ми теж не можемо обійтися при вирішенні поставлених перед собою завдань. Автор досліджує історію національного руху українців Північної Буковини від його зародження на межі 50–60-х років XIX ст. до 1914 р., зокрема, визначає головні етапи розвитку та здобутки національного руху зазначеного періоду, який був спрямований на єднання українців, соборність українських земель. З цією метою вчений акцентує увагу на тісних стосунках національно свідомих сил буковинців з Галичиною та

Наддніпрянською Україною. Для вивчення українського національного руху О. Добржанський надає особливого значення газеті «Буковина» (1885–1910) та тим виданням, які з 90-х років XIX ст. чітко визначилися на народовських позиціях: «Руська Рада», «Народний голос», «Нова Буковина», «Україна».

Періодові румунської окупації Північної Буковини в 20-х роках XX ст. присвятив свою працю «Буковина. Її минуле й сучасне (суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини)» краєзнавець Г. Піддубний [21]. Автор, ведучи мову про стан преси, в якому вона опинилася, наводить невтішну статистику, порівнюючи кількість душ населення на одне періодичне видання. Наприклад, в Росії на одне українське видання в 1912 р. припадало три мільйони українців, у підавстрійській Буковині – тридцять тисяч, в Галичині – вісімдесят тисяч. Станом на 1928 рік із близько двадцяти українських видань вціліло три газети: «Боротьба» – орган есдеків, «Рідний край» – орган націонал-демократів та «Хліборобська правда» – орган цараністичної партії.

Румунському періодові Північної Буковини присвятив дві книги С. Канюк. «Під чоботом румунських бояр. (Про Буковину)» [15] та «Буковина в румунській неволі» [14]. В останній праці автор подає соціально-політичне становище, в якому опинилися буковинці в часи Румунії, коли слово «українець» заборонялося вживати, натомість вживали інші назви «рутенці», «малороси», «русини», «руснаки». Гуцулів старалися відокремити від українців як окремий народ [14, с. 59].

Проблема соборності України в оцінках істориків висвітлена у колективній праці «Соборність України: Від зародження ідеї до першої спроби реалізації». Автори – І. Гошуляк, В. Кривошея, В. Солдатенко, В. Яремчук [4]. І. Гошулякові належить монографія «Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки)» [3], у якій дослідник здійснив вивчення проблеми соборності українських земель від ідеї зародження до Акту Злуки 22 січня 1919 року на основі архівних матеріалів та тогочасних газетних публікацій.

Проаналізовані праці українських істориків розглядають соборність як факт історії і простежують шляхи її реалізації, тому висвітлення цієї проблеми на шпальтах періодики не є їхнім прямим обов'язком.

Як відомо, цінною джерельною базою будь-якого наукового дослідження можуть бути мемуари. У даному випадку наші уявлення про зародження та умови розвитку українських періодичних видань Буковини розширюють спогади культурно-національного діяча, педагога, журналіста і видавця Омеляна Поповича. Вони під назвою «Відродження Буковини» первісно надруковані 1933 р. у львівському видавництві «Червона калина» після смерті автора. У радянські часи на спогади було накладено табу. Лише у незалежній Україні завдяки чернівецьким дослідникам О. Добржанському та О. Масану ця праця побачила світ у «Буковинському журналі» [23]. Початки діяльності О. Поповича як культурно-освітнього діяча та журналіста припадають на другу половину 70-х років XIX ст., саме тоді, коли на Буковині починалося організоване національне життя. Свій шлях в українських виданнях краю він розпочинав із видань чернівецької «Руської Бесіди», а саме з такого популярного ілюстрованого видання, як «Буковинський календар» (1874–1918). О. Попович пише, що від 1879 р. він перебрав «редакцію календаря і провадив її майже 40 років». Зазначимо, що за його редакторства «календарі» явно пройшли шлях еволюції від впливу і боротьби з москвофільством (до 1884 р. друкувалися язичієм) до яскраво вираженого видання українського спрямування. Окрім суто календарних матеріалів «Буковинський календар» вміщував фольклорно-етнографічні, літературознавчі статті, художні твори українських дослідників, письменників (І. Франка, С. Воробкевича, О. Маковея, Г. Купчанка; Т. Шевченка, С. Руданського, Лесі Українки, П. Грабовського, Б. Грінченка та ін.). О. Попович, описуючи політичне життя Буковини наприкінці XIX – на початку XX ст., відзначає, що перші вчителі таких як він молодих активних діячів «були лжепророками», що «вчили любити замість неньки України мачуху Москву». Тому потрібно було багато праці й часу аби, «блукаючи манівцями», найти правильний шлях. І «дороговказом» на цьому

шляху став «національний стяг» – часопис «Буковина» [24, с. 175]. Отож, О. Попович наполегливою журналістсько-видавничою діяльністю готував українців Буковини до усвідомлення того, що вони є частинкою великої нації, яка повинна консолідуватися.

Висновки до розділу 1

1. Пошук, систематизація та аналіз матеріалів з теми дослідження проводилися в межах публікацій, здійснених в Україні та частково за кордоном.

2. Ніхто з вітчизняних та закордонних вчених окремо не досліджував ідею соборності України крізь призму газетно-журнальних матеріалів в українській періодиці Північної Буковини 1885–1930-х рр. Лише частково зустрічаємо загальні відомості з порушеної проблеми у працях Д. Квітковського та А. Жуковського, С. Костя, М. Романюка, І. Михайлина, А. Гречанюка, у дослідженнях з історії С. Смаль-Стоцького, О. Добржанського, О. Масана та ін.

3. Ключовим поняттям дисертації є «соборність», яка трактується не лише як духовне об'єднання української нації, а й як географічне, територіальне єднання українських земель при обов'язковій політичній незалежності та самостійності.

4. Для відбору друкованих матеріалів та проведення їхнього аналізу виділяємо дві групи маркерів:

1) проблемно-тематична: питання історії України; духовне єднання українців; розвиток національної освіти та українського шкільництва; проблеми функціонування української мови; становище українського церковно-релігійного життя; діяльність національних культурно-освітніх товариств; висвітлення життя і діяльності визначних українських діячів; театральне життя; публікація художніх творів національно-патріотичного спрямування; матеріали про засади українського націоналізму та державотворення;

2) редакційно-видавнича, промоційна: редакційний склад видань; редакційно-видавнича політика; автура; рубрикації; промоція українських видавництв, книг.

Література до розділу 1

1. Буковина. Її минуле і сучасне / За ред. Д. Квітковського, Т. Бринзана, А. Жуковського. Париж – Філадельфія – Дітройт, 1956. 965 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / За ред. В. Т. Бусела. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
3. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки). К.: ІП ЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2009. 467 с.
4. Гошуляк І., Кривошея В., Солдатенко В., Яремчук В. Соборність України: Від зародження ідеї до першої спроби реалізації. К., 2000. 148 с.
5. Гречанюк А. Роль газети «Буковина» в загальноукраїнському літературному процесі кінця XIX – початку XX століття: дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2003. 196 с.
6. Грушевський М. Галичина і Україна. Т.1. Львів, 2002. С. 379.
7. До Данила Телячківця. Січень 1863 р., Кезди-Вашаргели // Юрій Федькович. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи. К.: Наук. думка, 1985. С. 464–468.
8. Добржанський О. Бажаємо до України! Одеса: Маяк, 2008. 1168 с.
9. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 574 с.
10. Животко А. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 1999. 326 с.
11. Жуковський А. Історія Буковини. Частина друга, після 1774 р. Чернівці: ВС «Час», 1993. 223 с.
12. Засоби масової інформації Чернівецької області. Довідник. Чернівці, 1996. 96 с.
13. Інформаційний простір Буковини на початку третього тисячоліття: навч. посібник / упорядник Д. І. Миронюк. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 288 с.
14. Канюк С. Буковина в румунській неволі. Харків, 1930. 136 с.

15. Канюк С. Під чоботом румунських бояр. Харків, 1930. 36 с.
16. Кость С. Ідея соборності як методологічна засада західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. [Електронний ресурс] URL: http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk27/Statti27_Kost.htm 2005 (дата звернення: 10.09.2016).
17. Кость С. Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини ХХ ст.: структура, проблематика). Книга перша. Львів, 2008. 264 с.
18. Мала енциклопедія етнодержавотворства. К., 1996. С. 601.
19. Масан О. З літопису української преси на Буковині // Інформаційний простір Буковини на початку третього тисячоліття. Чернівці, 2014. С. 9–23.
20. Міхновський Микола. Націоналізм всесвітня сила // Націоналізм. Антологія. К.: Смолоскип, 2000. 855 с.
21. Піддубний Г. Буковина. Її минуле й сучасне (суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини). Харків: Державне видавництво України, 1928. 257 с.
22. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. Упорядники В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін. К., 1997. С. 325–326.
23. Попович О. Відродження Буковини // Буковинський журнал. Чернівці, 1992. № 1. С. 123–151.
24. Попович О. Відродження Буковини // Буковинський журнал. Чернівці, 1992. № 2–3. С. 166–197.
25. Попович Ю. «Каменярі» як речник єдності українських земель (за матеріалами промоції книжкових та періодичних видань) // ЗМІ та демократичний розвиток України: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції студентів та молодих дослідників. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 83–85.

26. Попович Ю. Ідея єдності України крізь призму художніх публікацій на сторінках часопису «Промінь» (1922–1923 рр.) // Журналістика. Вип. 15(40). К., 2016. С. 5–19.
27. Попович Ю. Соборність ключова ідея у редакційній політиці газети «Буковина» (1895–1897 рр.) // Spheres Of Culture. Люблін, 2016. С. 508–517.
28. Романюк М. Українська преса Північної Буковини (1870–1918 рр.). Львів, 1998. 200с.
29. Романюк М. Українська преса Північної Буковини 1918–1940 рр.. Львів: ВЦ «Фенікс», 1996. 196 с.
30. Сімович В. Праці у двох томах. Том 2: Літературознавство. Культура / Упоряд. Л. Ткач, О. Івасюк та ін. Чернівці: Книги–ХХІ, 2005. 904 с.
31. Словник української мови / відповідальний редактор В.В. Жайворонек. К.: ВЦ «Просвіта», 2012. 1316 с.
32. Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. Культурно-історичний образок. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 192 с.
33. Споконвічна українська земля. Документи і матеріали. Ужгород: Карпати, 1990. 467 с.
34. Срібняк І. Історія журналістики (XVII–XX ст.). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: ВПЦ НаУКМА. Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 304 с.
35. Франко І. *Ukraina irredenta* // Житє і слово. 1895. Т. V. С. 471–483.
36. Франко І. Отвертий лист до галицької української молодіжі // Іван Франко. Другий заповіт. Чернівці, 2006. С. 145–154.

РОЗДІЛ 2. БУКОВИНСЬКА ПРЕСА АВСТРО-УГОРСЬКОГО ПЕРІОДУ (1885–1918 рр.) ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: ДУХОВНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ

Із середини 80-х років XIX ст. на Північній Буковині активізується національний рух, що мало прямий вплив на редакційні концепції українських друкованих періодичних видань. Період, починаючи з 1885 р. і до 1900 р., автори праці «Буковина. Її минуле і сучасне» [2], як уже згадано в першому розділі, назвали «народовецьким», періодом «національного пробудження на Буковині». Власне, цей же часовий проміжок М. Романюк також означає в розвитку української преси краю як «добу національно-культурного поступу». Подальші роки – 1900–1914 – А. Жуковський та Д. Квітковський визначають як роки «політичної диференціації». М. Романюк розширює рамки цього періоду до 1918 року, і це, як нам видається, логічніше, адже він включає й нечисленну періодику Першої світової війни; дослідник називає ці роки періодом «партійної диференціації у краї і Першої світової війни».

Отож з активізацією національного руху відчутною стає тенденція тяжіння українців краю до Галичини та Наддніпрянщини, особливо з появою перших друкованих видань, на сторінках яких увиразнюються маркери національної єдності. Щоб висвітлити соборність, як одну з провідних проблем в буковинській українській пресі, візьмемо до уваги суспільний контекст. Як зазначають автори колективної монографії «Буковина: історичний нарис», вже наприкінці 1860-х років українська громадськість Буковини достатньо визріла, аби перейти до нового етапу у своєму розвитку – створення культурно-освітніх та політичних товариств [3, с. 168]. Головним серед таких осередків, що цікавило життя українців у сфері освіти, літератури, книговидання і преси, стало товариство «Руська бесіда», організоване у Чернівцях 14 січня 1869 року (цього дня відбулися перші установчі збори членів товариства). Погоджуємося із думкою професора

С. Смаль-Стоцького, що у заснуванні «Руської бесіди» треба бачити «першу ознаку почуття відрубности буковинської православної Руси від волохів [румунів – П.Ю.], а почуття єдності з прочою Русею» [23, с. 149].

Становлення «Руської бесіди» на початках відбувалося повільно, часто в суперечках народовських ідей з москвофільськими, зокрема щодо мови українських видань, вживання української мови в школах. З кінця 1870-х років москвофільство Буковини починає переживати кризу, оскільки воно, не маючи яскравих особистостей у своєму складі, втрачає вплив, натомість серед молодих народовських сил з'явилися в цей час такі талановиті просвітителі і політики, громадські діячі, як О. Попович, Є. Пігуляк, С. Смаль-Стоцький та ін. Видимим знаком активної діяльності «Руської бесіди» була організація та відкриття перших українських періодичних видань на Північній Буковині. Ластівкою друкованого слова стала «Буковинская Зоря» – літературно-художній та науковий журнал, що виходив раз на тиждень з 2 лютого по 12 червня 1870 р. в Чернівцях. Редактором часопису був І. Глібовицький. В історико-бібліографічному дослідженні «Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.)» [21, с. 18] зазначено, що в 1870 р. товариство української молоді «Братний союз» почало видавати часопис «Зазуля». У цій же ж праці на с. 134 записано, що перше число вийшло в Чернівцях 1871 р. Те, що студентський автографований часопис виходив у 1871 р., підтверджують А. Жуковський і Д. Квітковський [2, с. 617] та О. Масан [10, с. 10]. У 1876 році за редакцією І. Семаки виходив сатирично-гумористичний листок «Лопата». Після нетривалого його існування (вийшло 14 номерів) М. Димитрієвич видавав двотижневик «Сельскій Господарь» (1878–1879). М. Романюк та М. Галушко [21, с. 20] фіксують вихід у Чернівцях єдиного числа місячника «Пріятель народа» (12 (24) травня 1878 р., редактор І. Микулич). Микола Огоновський редагував літературно-наукове видання «Родимый листокъ» (1879–1882 рр.). Жоден з названих часописів не втримався у часі через використання штучної мови – язичія. Проте перші паростки буковинської преси порушували

питання української культури, що було дуже важливим у період пошуків національної ідентичності, на жаль, вони часто відходили на задній план через постійну боротьбу москвофільських сил з народовськими. Через те згадані видання були короткотривалими. До того ж не вистачало досвідчених редакторів та журналістів, через матеріальну скруту тиражі були мізерними, а цензура була жорсткою. Таким чином перші періодичні видання, хоч і друкувалися не завжди зрозумілою мовою та містили матеріали москвофільського спрямування, зате змусили народовців пришвидшити організацію власне проукраїнських часописів.

Окрім згаданих видань, у Чернівцях з 1874 до 1918 року виходив такий тип журнального видання, як календарі, зокрема «Буковинський календар». Календарі щорічно почали виходити з ініціативи та під егідою «Руської Бесіди». Вони містили надзвичайно цікавий літературний матеріал, а також статті, замітки, повідомлення на суспільно-історичну, освітньо-педагогічну тематику. З 1885 р. «Буковинський календар» з приходом на посаду редактора Омеляна Поповича змінює своє спрямування – замість язичія друкується українською народною мовою, водночас з місцевими письменниками друкуються автори з Наддніпрянщини – Т. Шевченко, С. Руданський, Леся Українка, Б. Грінченко, П. Грабовський, О. Олесь. Календар, за словами С. Смаль-Стоцького, «став правдивою народною книжкою» [23, с. 177].

1885 рік – якісно новий етап у розвитку української періодики Буковини та видавничої справи в цілому. Знаковим явищем став вихід у світ першої національної газети «Буковина», яка зайняла активну позицію у суспільно-національному русі на шляху до майбутньої соборності українців в єдиній державі. Газета виходила у Чернівцях, починаючи з 1 січня 1885 р. і по 13 січня 1910 р., відновила свою роботу з 1 січня 1915 р., по 3 травня 1918 р. друкувалася у Відні. Після відходу російських військ з Чернівців «Буковина» з 15 травня по 10 грудня 1918 р. знову виходила у Чернівцях. З приходом окупаційної румунської влади на Буковину видання часопису було заборонено.

А. Животко наголосив, що «часопис «Буковина» став тим дороговказом, за яким пішов розвиток української суспільно-політичної преси» [5, с. 178]. «Буковина» – «часопись політична і наукова для народа руского» – порушувала на своїх шпальтах актуальні питання суспільно-політичного життя, залишила помітний слід у галузі художньої літератури, критики і публіцистики, книговидавничої справи, популяризації української періодики, яка виходила у Києві, Львові, в Америці та в Канаді. Чернівецька «Буковина» – це надзвичайно багатий невичерпний матеріал для науковців-журналістикознавців, істориків, літературознавців, мовознавців, фольклористів, педагогів, культурологів, релігієзнавців та ін.

Перш ніж повести мову про редакційну політику газети з виконання задекларованих у першому числі програмних зобов'язань, нагадаємо, що її поява була зумовлена тими суспільними, політичними, культурними умовами, в яких жила тогочасна Північна Буковина з переважаючим кількісно українським населенням. Проте відірваність від Наддніпрянської України, відчуття другосортності в умовах Австро-Угорської держави несли у собі загрозу румунізації та онімечення краю. Зазначимо, що в першій половині 60-х років XIX ст. тут починають заявляти про себе дві суспільно-культурні, суспільно-політичні сили – москвофіли і народовці. Останні відстоювали ідею єдності українців Буковини, Галичини, Закарпаття та Наддніпрянщини як одного-єдиного народу, що має свою мову, звичаї, історію, єдину ментальність. Найпомітнішими проявами національного відродження у той час є такі факти, як поява перших друкованих віршів Ю. Федьковича рідною мовою у брошурі Антона Кобилянського «Слово на слово до редактора «Слова»» (1861) та перше вшанування буковинцями пам'яті Т. Шевченка українськими семінаристами та учнями гімназії у церкві св. Параскеви в Чернівцях 1864 року.

Думка про видання української газети зародилася серед громадськості в першій половині 1860-х років. Зокрема, про це дізнаємося з листа Ю. Федьковича до свого львівського товариша Д. Танячкевича, що датується

12 червня 1863 року. Перший буковинський український белетрист так писав: «[...] Оногда у Чернівцях був я у редактора «Буковини» [мається на увазі Ернст Нойбауер – редактор німецькомовної газети – Ю. П.]. – Не одно там ся говорило, а нарешті прийшло до того, ци би не могла на нашій Буковині одна руска часопись, от наприклад, як «Вечерниці» виходити. Прохвесор Найбавер казав, що він би міг зараз концесію дістати, али би я ся редактором тої часописі обібрав» [7, с. 83]. У листі ж (весна 1864 р.) до Ю. Федьковича Д. Танякевич та К. Горбаль пишуть, що прийшов час «справді давню мисль про видавання нашого рідного письма у Чернівцях ділом об'явити маєм!» [6, с. 99]. Далі у листі Д. Танякевич обіцяє товаришеві з Буковини детальніше розписати важливість цієї справи.

2.1. Пресовий контекст понять Буковина / Україна: рубрики, авторський склад, жанрова структура медіасегменту, контент

2.1.1. Зародження проблеми соборності у газеті «Буковина» за редагування Ю. Федьковича (1885–1887 рр.)

Підготовка до видання газети «Буковина» розпочалося в Чернівцях у другій половині 1884 року, коли 12 вересня на зборах «Руської Бесіди» Ю. Федьковичу було запропоновано очолити редакцію часопису. На той час Ю. Федькович вже був відомим письменником-патріотом та публіцистом, що мало принципове значення для авторитету газети. Це був саме той редактор, що за своїми переконаннями мав з'єднати духовні мости буковинців з галичанами та наддніпрянцями, щоб «Черемош запінений і Чорний, і Білий» ніколи не розділяв із руськими братами. Як зазначає Ф. Погребенник, перед тим, 5 вересня 1884 р., І. Тимінський (один з перших постійних працівників редакції газети) писав до О. Кониського, що аби «маси збудити, конечно нам треба видавати газету протонародну для буковинської Русі. Если се не зробимо то буков[инська] Русь згинет, поневаж єю зромунщать [...] або спольщать (урядників більшість) або знімчать (правительство, всі школи середні, університет – німецькі)» [13, с. 42]. Отже, Ю. Федькович погодився

очолити редакцію часопису, яка виступила проти румунізації та онімечення Північної Буковини і орієнтувала українців краю на Наддніпрянську Україну. 1 січня 1885 року вийшов перший номер «Буковини», що поклало початок розвитку народовської журналістики в регіоні, яка об'єктивно висвітлювала історичні події, суспільно-громадське, культурне життя.

Насамперед варто внести ясність у дискусійність питання щодо редагування «Буковини» у перші три роки її існування. Так, відомий пресознавець М. Романюк у монографії «Українська преса Північної Буковини (1870–1918 рр.)» пише, що Ю. Федькович перебував на посаді редактора упродовж 1885–1886 рр. [20]. З ним погоджується й харківський вчений І. Михайлин, який стверджує: «Перші два роки (1885–1886) «Буковину» редагував Ю. Федькович: далі Павло Кирчів (1887–1888. Ч. 21): Сильвестр Дашкевич (1888. Ч. 22–24 – 1892. Ч. 41) [...]» [12, с. 443–444]. Не будемо заперечувати, що П. Кирчів був одним із дописувачів «Буковини» в 1887 р., проте свідчити, що він її редагував, не маємо аргументів. Якщо переглянути підшивки газет за 1887 р., то в останньому 24 числі газети значиться, що видає і за редакцію відповідає Осип-Юрій Гординський-Федькович. Після смерті редактора 11 січня 1888 р. в другому числі видання за цей рік читаємо: «Од першого дня життя нашої «Буковини» вів її совістно, щиро і з любов'ю через найтяжчі перші роки [...]. Кожний пом'яне славного опікуна, першого провідника її бл. п. Осипа Юрія Гординського-Федьковича «не злим тихим словом» (Буковина. 1888. Ч. 2. 16 січня). Вже у третьому числі «Буковини» від 1 лютого 1888 року на останній сторінці вказується: «Видає і за редакцію одвічає: Павло Кирчів» (Буковина. 1888. Ч. 3). Отож, П. Кирчів був редактором часопису з лютого по листопад 1888 р. Детальніше про перший період існування газети «Буковина» та про її першого редактора нами досліджено у статті «Газета «Буковина» – речник соборності українців періоду її редагування Юрієм Федьковичем (1885–1888)» [16].

Найкращий біограф Ю. Федьковича Осип Маковей у 1911 році писав, що в перших числах «Буковини» було вміщено лише два твори редактора –

оповідання «Сафат Зінич» та «Дністрові кручі», «зрештою, він справді редакцією не займався. «До цілої «Буковини» лиш я і Попович пишемо, - читаємо в листі Тимінського до Кониського з 20 лютого 1885 р., – а Федькович дає фірму і літературну часть приготавляє» [8, с. 370]. Таким чином, О. Маковей підтверджував думку, що Ю. Федькович не писав для газети ніяких публіцистичних матеріалів, а лише редагував художні тексти, які надходили до редакції. Думаємо, що О. Маковей частково мав рацію, бо ж про посутню роботу Ю. Федьковича на посту редактора в 1929 р. згадував О. Попович: «[...] Федькович, а відтак його наслідник Сильвестер Дашкевич були редакторами тільки по імені, а я *de facto*» [14, с. 139]. Цю ж думку знаходимо в А. Животка, котрий вважає, що перші шість років фактичним редактором газети був О. Попович та активну участь в редакції брав С. Смаль-Стоцький [5, с. 177–178]. М. Богайчук також схильний твердити, що першим редактором «Буковини» був О. Попович. Зокрема у словнику-довіднику «Література і мистецтво Буковини в іменах» він пише про О. Поповича, як про «ініціатора і першого редактора української газети «Буковина», заснованої Ю. Федьковичем» [1, с. 217].

Отже, так чи інакше, на Ю. Федьковичу як редакторові лежала повна відповідальність за редакційну політику «Буковини». За його редакторства газета зацікавила читачів, почала піднімати національну свідомість насамперед освіченої української інтелігенції краю. В А. Животка знаходимо такий спогад С. Смаль-Стоцького: «Я саме тоді був у Відні [...], одержавши перше число «Буковини», цілував його, як щось рідне, як щось таке, що від нього серце віщувало кращу долю народові» [5, с. 178].

На початковому етапі свого становлення редакція газети переборювала ряд труднощів організаційного характеру та з художньо-технічним оформленням. Щодо макетування «Буковини», то матеріал упродовж перших трьох років її існування розміщувався на восьми сторінках. На жаль, технічні можливості друкарні Г. Чоппа в Чернівцях, де видавалася газета, на той час були обмеженими, вміщувалися лише текстові матеріали, фотоілюстрації

були відсутніми. Логотип газети, що включав назву, інформацію про кількість місячних виходів у світ (два рази: 1-го і 15-го числа), передплатну ціну (на рік – 3 зол., на півроку – 1,5 зол., на три місяці – 75 кр.) та адресу редакції й адміністрації (до числа № 7 1886 р. містилися на вул. Сплєні, 7, а з числа № 8 1886 р. – на вулиці Лилійній, 29), містився у верхній частині першої сторінки. Відразу під заголовним логотипом розміщувалися зазвичай редакційні статті. Кожне число відкривалося програмним редакційним матеріалом. Переважно редакція намагалася насамперед висвітлювати питання, що були пов'язані з суспільним, економічним, духовним життям українців. Так, редакційною програмною статтею «Родимці» відкривався часопис 1 січня 1885 р. Зміст відображав стратегію газети, зорієнтовану на виховання національної свідомості українців Північної Буковини. Зрозуміло, що це були перші кроки народовської періодики в краї і тому програма не могла суперечити австро-угорському законодавству, в статті на початку звучить заклик до народу якомога більше використати свої конституційні права, щоб зажити життям «повнымъ, природнымъ, житьем свободнымъ». Тут же звучать ремінісценції з Т. Шевченка – «бо въ его (народу – П. Ю.) хатѣ своя правда, сила и воля». Щоб швидше досягнути такої цілі, редакція як важливий засіб на цьому шляху бачить саме газети, в яких читачі мали б знайти відповіді з боку вчительства, чиновників на всі духовні запити народу; газети мали б боронити народну честь і будити народну свідомість.

Конкретне завдання перед «Буковиною» редакція бачила в тому, щоб «поставити народ рускій Буковины на рѣвный степень духовного и морального развою съ иншими народами австрійскои монархіи», обговорювати життя українців буковинського краю і найважливіше, що подавати вістки про духовне життя галицьких, угорських і на Україні «жіючихъ братѣвъ нашихъ, належачихъ до одной и тойжъ самой великой родины – вѣрныхъ сыновъ одной рѣдной неньки нашей Матери-Руси». У ряді редакційних статей відкрито звучать заклики до єдності буковинців із братами зі всіх українських земель: «Ми мусимо раз на завше покинути наш смѣшний і

для насъ такъ пагубний сепаратизмъ, ради котрого ми въ закутку і отдѣльно дотеперъ жили, якъ якась нова, себто якась «буковинська нація», і мусим починати жити якоби однимъ духомъ тѣламъ съ прочимъ рускимъ [українським – П. Ю.] народомъ», – читаємо в статті «Сепаратизмъ Русинѣвъ» (Буковина. 1886. Ч. 10), яка узагальнює думки висловлені й в інших передових статтях – «Христось воскресь!»³², «За нами Братя!»³³, «До працѣ Братя!»³⁴, «Хто Ми?»³⁵. Зокрема в останній статті йдеться про те, що українці Буковини – це не «зрущені» румуни і не великороси, що вже доведено науковцями; «русини» Буковини – це частина українського народу, що живе в Австро-Угорщині, звучить заклик вчитися вживати питому материнську мову – «пахучу квітку». У статті «Разомъ руки си подаймо!» (1887. Ч. 2) відчутним є клич до єднання українців, незалежно від віросповідання, оскільки для всіх Русь – «спільна мати» і для всіх Русь – «спільна мета». Із програмної та редакційних статей стає зрозумілим, що ні про яку територіальну, географічно соборну одиницю ще не йдеться – українці бачать себе лише частиною монархії, проте починає налагоджуватися ідея духовної солідарності. Навіть етнонім український, Україна ще не утвердився – частіше вживається Русь, русини; надалі в контенті видання вони чергуються і акцент аж в останні роки виходу газети ставиться на назву «Україна».

Із 70 проаналізованих за три роки чисел «Буковини» ми вирізнили 45 редакційних статей, в яких йшлося про національне життя українців краю, а саме в семи із них безпосередньо мовилося про те, що буковинські русини – це частина великого єдиного українського народу, розділеного кордонами різних держав. У решті статей порушені найрізноманітніші питання національного життя українців в умовах Австро-Угорщини:

- вибори українських послів до австрійського парламенту та їх критика за бездіяльність;

³² Христось воскресь! // Буковина. 1886. Ч.8. С. 1–2.

³³ За нами Братя! // Буковина. 1886. Ч. 14. С. 1–2.

³⁴ До працѣ Братя! // Буковина. 1886. Ч. 15. С. 1–2.

³⁵ Хто Ми? // Буковина. 1886. Ч. 17. С. 1–2.

- проблеми з уживанням рідної мови в державних установах та школах; питання правопису;

- відкриття українських шкіл, гімназій;

- заклик до інтелігенції духовно працювати, виховувати молодь;

- захист релігійних прав українців;

- промоція: заклик до передплати «Буковини», її роль у вихованні народних мас; захист газети від цькувань; самокритика в роботі редакції;

- критика національної зради, «перекиньчиків» (Є. Ярошинська).

Найбільш інтенсивно редакція «Буковини» висвітлювала національні питання в 1886 році. Усі статті друкувалися без зазначення авторів.

Суспільно-політичного характеру статті стосувалися виборчого права в Австрії і прав русинів Буковини на виборах³⁶, проблем румунізації молоді в школах^{37 38}, вимог українців краю мати свої гімназії і школи з рідною мовою навчання^{39 40 41 42 43}.

У руслі дисертаційної проблеми привертають увагу рубрики як маркери піднесення суспільної свідомості буковинців та їх солідарності з Україною (вони були запроваджені вже з першого року видання). На початках існування газети в 1885–1887 рр. налічуємо 16 рубрик – 11 постійних і 5 тимчасових. Нашу увагу привернули насамперед рубрики: «Дрібні вісті», «Для науки і забави», «Нові книжки», «Що нового в світі», «Буковинські товариства руські» – 1885–1886 рр. З 1887 р. (Ч. 2) з'являється рубрика «Що діють наші братя?», де й вперше публікується інформація з України Наддніпрянської.

«Дрібні вісті» інформували про найрізноманітніші суспільно-культурні події, котрі мали місце на Північній Буковині, Галичині, Наддніпрянщині:

³⁶ До буковинських виборців руських // Буковина. 1885. Ч. 9. С. 1–2.

³⁷ Ратуймо молодіж наш! // Буковина. 1886. Ч. 22. С. 1–2.

³⁸ Наші кривди в школах // Буковина. 1886. Ч. 23. С. 1.

³⁹ Якои вишшої школы треба нам? // Буковина. 1885. Ч. 14. С. 1.

⁴⁰ Дві важні справи // Буковина. 1886. Ч. 4. С. 1–2.

⁴¹ Нова гімназія // Буковина. 1886. Ч. 5. С. 1–2.

⁴² Крути, верти! // Буковина. 1886. Ч. 6. С. 1–2.

⁴³ Ще о руской гімназії // Буковина. 1887. Ч. 17. С. 1–2.

- пошанування роковин від дня народження чи смерті Т. Шевченка (1885. Ч. 5; 1886. Ч. 6; 1887. Ч. 5), про створення нового бюсту Кобзаря в мистецькій майстерні Zacchi-ого у Львові (1887. Ч. 7);

- про смерть М. Костомарова в Петербурзі (1885. Ч. 8) та виступ С. Смаль-Стоцького на вечорі-пам'яті М. Костомарова у Відні (1885. Ч. 9);

- про видрукування творів О. Кониського, М. Костомарова, П. Куліша, О. Стороженка, Р. и Н. з України в альманасі «Союзу общества чернівецьких академіків руських» (1885. Ч. 9);

- про запрошення українського театру М. Кропивницького на 30 «представлень» у Парижі.

Запроваджена з Ч. 4 «Буковини» (1885) рубрика *«Для науки і забави»* презентувала в газеті твори українських письменників Галичини, Наддніпрянщини: К. Устияновича (1885. Ч. 24; 1886. Ч. 3, 5), І. Пасічинського (1886. Ч. 1, 6), О. Кулаковського (1886. Ч. 7), П. Маланича (псевдонім П. Кирчіва, 1886. Ч. 8), О. Кониського (1886. Ч. 11–12; 16–19; 1887. Ч. 19–20).

З другого номера «Буковини» (1885 р.) запроваджується рубрика *«Буковински общества руски»*, яка висвітлювала діяльність українських культурно-освітніх, релігійних товариств «Руська Бесіда», «Руська школа», «Перше руське драматичне Товариство», «Академічне руське товариство «Союз», «Братство тверезості», «Руський Дім Народний», «Братство святого апостола Тадея», а також сільських читалень. У діяльності товариств простежується активізація українського суспільно-культурного життя в краї, що є одним із перших маркерів духовної соборності. Так у ч. 7 (1886) повідомлялося про відзначення українською громадою Чернівців 25 роковин з дня смерті Т. Шевченка і виступ з цього приводу професора С. Смаль-Стоцького та про відчит цього ж вченого на вечорі-пам'яті М. Костомарова. У цій же рубриці (1886. Ч. 9) знаходимо замітку про пожертву М. Драгоманова у розмірі 7 зол. 50 кор. на «Дім Народний» в Чернівцях. Про відчит С. Смаль-Стоцького 16(28) лютого 1887 р. у приміщенні чернівецької «Руської Бесіди» з нагоди 75-річчя з дня народження М. Шашкевича анонсувалося в ч. 21 за 1886 р.

Насиченою була рубрика *«Нові книжки»*, започаткована в ч. 9 1885 р. Як правило, в рубриці постійно анонсувався вихід у світ книг із видавничої серії *«Бібліотека для молодіжі»* (виходила в Чернівцях з 1885 по 1914 роки), *«Русько-української бібліотеки»* у Львові. Читачі мали змогу дізнатися про появу нових творів Д. Мордовцева, О. Стороженка, І. Нечуя-Левицького (1885. Ч. 14), про альманах *«Союзу»* (1885. Ч. 20), що містив твори О. Кониського, П. Куліша, М. Костомарова, та альманах за редакцією В. Лукича на підтримку руського товариства в Стрию (увійшли твори Т. Шевченка, О. Кониського, Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, С. Руданського, П. Куліша, У. Кравченко, І. Франка) – (1886. Ч. 22). Систематично анонсувалися книги, видані у Тернополі в серії *«Руська історична бібліотека»* як, наприклад: В. Антонович. *Історія вел[икого] князівства Литовського* (1887. Ч. 2); *Історичні монографії* М. Костомарова (1887. Ч. 5, 7); С. Качала. *Коротка історія Руси* (1886. Ч. 3).

У рубриці *«Нові книжки»* пропагувалися книги, що пов'язані з фольклором, музичним мистецтвом українців: *«Політичні пісні українського народу XVIII-XIX ст.»* – із заувагами М. Драгоманова (1886. Ч. 7), *«Кобзар»* – збірник народних пісень із підзаголовком *«Наша пісня, наша дума не вмере, не загине!»* (1885. Ч. 18), *«Співаник для шкіл народних»* (в 3-х ч.) С. Воробкевича (1886. Ч. 11) та ін.

У рубриці *«Що діють наші братя?»* йдеться про гастролі двох українських театральних труп в Росії: М. Кропивницького в Петербурзі, М. Старицького – в Москві. Щодо українців Угорської Русі, то вони *«сплять твердим сном»*, а *«мадяри дусять їх»*. *«Найкраще розвиваються наші брати русини в новім світі, в Америці»*, – зазначається в досить об'ємній інформаційній статті. У ч. 4 (1887 р.) вміщена стаття про відкриття української гімназії в Перемишлі та про утиски з боку *«мадярів»* закарпатських українців.

Окремої уваги заслуговує остання восьма сторінка *«Буковини»*, оскільки на ній розміщувались рекламні оголошення. Вони часто обрамлювались жирними лініями, орнаментом, заголовки виділялися різними шрифтами за розміром та графікою. Вже у першому числі газети знаходимо рекламу з

продажу «Буковинського календаря на звичайний рік 1885», «Язикоучебної книжки (Граматики)» для шкіл народних, порадики для вчителів «Наука читання і писання» О. Поповича. Таким чином, газета через рекламні оголошення виступала у різних формах промоутером українських книжкових видань, періодики, театральних вистав, а також заробляла кошти приватними оголошеннями на своє утримання. При цьому перевага віддавалася тим рекламним матеріалам, котрі працювали на пробудження національної свідомості читачів, на єдність української нації. Так, у чотирнадцятому числі «Буковини» за 1885 рік рекламуються для продажу окремі видання «Русько-української бібліотеки» у Львові: оповідання І. Нечуя-Левицького «Запорожці», оповідання О. Стороженка, Д. Мордовцева. У рубриці «Нові книжки» (1886. Ч. 22) анонсується «Альманах», виданий за редакцією В. Лукича, який містив твори О. Кониського, П. Мирного, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, Т. Шевченка, С. Руданського, У. Кравченко, Ю. Федьковича. Під цією ж рубрикою (1887. Ч. 20) вміщена інформація про початок друку в «Руській бібліотеці» в Тернополі чотирьохтомної праці М. Костомарова «Богдан Хмельницький». На останній сторінці «Буковини» систематично друкувалися «Запрошення до передплати», в яких подавалася інформація про ті чи інші українські періодичні видання – тип видання, періодичність, місце виходу у світ, передплатна ціна. Це насамперед стосувалося західноукраїнських видань «Діло», «Зоря», «Батьківщина», «Слово», «Русская рада» та ін. Редакція «Буковини» всіляко підтримувала передплатників, преміювала їх різними книжковими виданнями. Таку інформацію черпаємо із списку книг, рекламованих для преміювання (1886. Ч. 9): «Маруся» і «Салдатський патрет» Г. Квітки-Основ'яненка, «Дністрові кручі» Юрія Федьковича, «Буковинський календар на рік 1886» та ін.

Насамкінець щодо авторського складу «Буковини» в перші три роки її існування. Як правило, статті на суспільну тематику, з огляду на цензуру, друкувалися анонімно. Творчі особистості підписували свої опубліковані поезії, оповідання, критичні матеріали. До найактивніших авторів відносимо буковинців О. Поповича (виступав під псевдонімом Омелян Олексів чи

підписував публікації криптонімами Ом. Ол., Е. А. П., О. О.), Ю. Федькович (О. Фелькович), Є. Ярошинська, С. Воробкевич (виступав під псевдонімом Іван Іванів), галичани К. Устиянович, С. Пасічинський, П. Маланич, наддніпрянець О. Кониський (окремі твори підписував псевдонімом О. Перебендя). Художні твори, проби публіцистики друкувалися, як правило, під рубрикою *«Для науки і забави»*. Із переглянутих нами за три роки у цій рубриці 39 творів (ліричні вірші, оповідання, публіцистичні роздуми) 31 були із зазначенням автора, решта 8 – анонімні. Важливо, що в контексті соборності це були автори з усіх частин України.

Отже, підсумовуючи дослідження чернівецької *«Буковини»* на її початковому етапі (1885–1887 рр.), можна зробити такі висновки:

- проблема духовної єдності українців з самого початку була складовою редакційної концепції газети;
- провідну роль в реалізації редакційної політики відігравав, безперечно, редактор Ю. Федькович, зокрема в наповненні літературно-художньої частини, а також вона втілювалася в редакційних, окремих публіцистичних, інформаційних, рекламних матеріалах, в яких окреслювався контекст Буковина/Україна;
- усвідомлюючи, що «русини» Буковини – це єдинокровні брати з галичанами, закарпатцями та наддніпрянцями, редакційний комітет на чолі з редактором відповідно й будували роботу редакції. Окремі редакційні статті, рубрики (*«Для науки і забави»*, *«Нові книжки»*, *«Дрібні вісті»*, *«Перегляд часописів»* та ін.) будувалися так, щоб читач був поінформований про життя українців на всіх розділених кордонами землях і відчував приналежність до однієї великої української нації, її культури.

2.1.2. Розвиток проблеми соборності у *«Буковині»* в 1888–1894 рр.

Зі смертю Ю. Федьковича, вважаємо, закінчився перший засадничий етап як в розвитку *«Буковини»*, так і в цілому народовської преси в краї. Гідним наступником редактора з третього числа 1888 р. став *П. Кирчів*, який видавав і відповідав за редакцію включно по двадцять перше число 1888 р.

Упродовж цього нетривалого часу газета продовжувала виходити двічі на місяць і, за нашими спостереженнями, розвивати попередні традиції у своїй редакційній програмі. Вона вміщувала матеріали, що протистояли москвофільству, румунізації, відстоювали українське шкільництво і навчання в університеті українською мовою. Кожне число відкривалося *редакційною статтею* про суспільно-політичне, економічне чи культурно-освітнє життя українців. Зокрема, в них йшлося про *прохання підтримати часопис у передплаті* – «Від адміністрації»; «Панове громада!» (1888. Ч. 3). Щоб заохотити читачів, обіцяли всім передплатникам безкоштовно надсилати літературно-науковий додаток до кожного третього числа газети. У багатьох статтях йшлося *про спротив українців Буковини румунізації* – «Вибирайте – що хочете!» (1888. Ч. 5), «Вибрали!» (1888. Ч. 6), «Політика, а унія на Буковині» (1888. Ч. 15). Так, в останній статті звучить ствердно думка про те, що «румунізатори» мусять змиритися, «що на нашій рускій землі» будуть панувати русини. *Питання здобутків і втрат українського шкільництва Буковини* розглядалися у статті «З кінцем шкільного року» (1888. Ч. 14); щодо *вищої освіти*, то у статті «Черновецький університет» (1888. Ч. 6) повідомлялося про національний склад студентів вишу в першому півріччі 1887/88 н.р. Із 274 студентів налічувалося лише 35 українців. Водночас фіксуємо, що у другому півріччі професор С. Смаль-Стоцький викладав українською мовою «Історію руської літератури XI-XII в.», «Читання літопису Самовидця і вибраних творів новітніх письменників», «Історію руського правопису».

Щодо *рубрик* в газеті, то вони залишаються традиційними в час редагування П. Кирчіва. Однак звертаємо увагу на матеріали, вміщені у постійних рубриках, які засвідчують активність українців Буковини в національному житті краю і не тільки. Яскравим свідченням того є інформація в рубриці «*Буковинські товариства руські*» (1888. Ч. 3), в якій подається зміст телеграми, надісланої до «Просвіти» Львова від «Руської бесіди» в Чернівцях з нагоди «святкування 50-ліття «Русалки Дністрової». Основна думка телеграми зводиться до того, що спільна трійця для всіх –

Тарас Шевченко, Маркіян Шашкевич і Осип Федькович – поєднала українців у нерозривну дружну громаду, привела до «взаимной любви и помощи во славу и ôдраду матери-Руси!».

Увагу читачів редакція привертала до коротких (переважно твердих) інформаційних заміток у рубриці *«Дрібні вісти»*: про ювілейний концерт в пам'ять виходу *«Русалки Дністрової»* 2 лютого 1888 р. в залі Народного дому Львова⁴⁴; про літературний «вечерок» в Коломиї, на якому було «відчитано» працю І. Франка *«Про молоді літа Ос. Федьковича»*⁴⁵ тощо.

Редакція *«Буковини»* з 6-го числа 1888 р. продовжила практикувати публікацію невеликих статей про життя українців під владою різних держав у рубриці *«Що діють наші братя?»* (започаткована в ч. 2 1887 р.). У цьому сенсі доречно згадати статтю (1888. Ч. 15), в якій висвітлюється національне життя українців Америки. Саме за океан львівський митрополит вислав отця Волянського для пробудження там народного руху. Щодо Угорщини, то повідомлялося про відсутність там української преси, читалень, чогось такого «щоби угорських Русинів [...] ратувало з темноти та з біди». Далі зазначається, що в найсумнішій стані знаходяться «наші братя Українці. Двадцять мільонів руских душ заковано там в тяжкі залізні пута [...], словом невільно жити своїм духовним життям».

Рубрику *«Нові книжки»* в 1888 р. ми віднайшли в десяти числах. У ній анонсувалися книжки, періодичні видання, що видавали «Руска Исторична Бібліотека» за редакцією О. Барвінського, видання «Просвіти» у Львові. Як правило, мова в рубриці велася про книги історико-патріотичного спрямування. Так, в числі 3 знаходимо інформацію про публікацію в 9-му томі *«Рускої Историчної Бібліотеки»* історичних творів М. Костомарова, а в числі 20 опубліковано запрошення до передплати на III-IV-ий томи монографії *«Богдан Хмельницький»* цього ж автора. Активно презентувалися в 1888 р. книги із серії *«Бібліотека для молодіжи»* (1888. Ч. 5, 14, 17). Так, у п'ятій книзі (1888. Ч. 14)

⁴⁴ Ювілейний концерт в'ї пам'ять виходу *«Русалки Дністрової»* // Буковина. 1888. Ч. 3. С. 5.

⁴⁵ Про молоді літа Ос. Федьковича // Буковина. 1888. Ч. 15. С. 5.

вміщено історичні розповіді «Князь Володимир Мономах», «Гісторія Руси», «Добродушний турецький султан» в інтерпретації М. Шкурмана. У числі 5, окрім творів Ю. Федьковича, І. Пасічинського, вміщено «Походь Русинѡвъ на половцѣвъ» (із поезії «Ластівка» М. Костомарова).

У рубриці «Нові книжки» (1888. Ч. 17) анонсовано зміст додатка до «Буковини» за 1888 р. за редакцією професора С. Смаль-Стоцького – літературно-науковий збірник «Зерна». Зокрема у змісті значиться поезія «Учітеся...» Т. Шевченка, «Привіт Буковині», «Веселка» В. Сивенького [псевдонім В. Самійленка], «Весна I-IV» Перебенді [псевдонім О. Кониського], «Моє щастя I-III» В. Чайчека [псевдонім Б. Грінченка], «Із болгарських пісень народних [...]» І. Франка, «Мала похибка», «Сила життя», «Недокінчений сонет» П. Кирчіва та ін. У 16 числі передано зміст першого номера львівського часопису «Товариш» за 1888 р., редагованого С. Козловським. У цьому «літературно-науковому письмі» видрукувано твори І. Франка («Домашній промисел»), Гетьманця («З України»), М. Драгоманова («Науковий метод з етнографії», «Сміх і горе») та ін. «Ілюстрований календарь» товариства «Просвіта» на рік звичайний 1889 вийшов у світ 1888 р. з друкарні ім. Т. Шевченка у Львові. Детальний опис цього видання з технічного боку і змістового наповнення у рубриці «Нові книжки» подав П. К-ів [очевидно – це редактор П. Кирчів] (1888. Ч. 21). Нашу увагу привернули названі твори П. Думки, В. Чайченка, Перебенді, П. Кирчіва та ін.

Насамкінець зупинимося на аналізі рубрики «Для науки і забави». Традиційно у ній друкувалися твори художньої літератури. У час редагування газети П. Кирчівим рубрика дещо розширює свої рамки щодо друкованих жанрів. Насамперед акцентуємо увагу на публікації великого матеріалу К. Трильовського «Добри ради для читалень та читальникѡвъ» (ч. 3, 5, 10, 14), в якому автор давав правові та практичні поради українцям краю щодо заснування і організації роботи таких важливих осередків виховання народу, як читальні.

У 80-х роках XIX ст. у Чернівцях і по цілому краю відбувався збір коштів на придбання будівлі для Народного дому. Для того щоб розтлумачити сутність і призначення такого приміщення пересічному читачеві Іван Іванів [псевдонім С. Воробкевича] вдався до створення публіцистичного оповідання «Въ читальни» (1888. Ч. 6) у формі полілогу, залучивши до нього героїв з такими прізвищами, як учитель Просвітович, громадський начальник Поступ'юк, мельник Лопатюк, громадський касир Штудер, господарі Заячик і Середний. Через уста героїв автор висловлює критику на адресу русинів за «недбальство» та «несвѣдомость» у придбанні такої хати, де б могли зійтися люди і «надъ своєвъ долевъ чи недолевъ порадити».

Щодо публікацій суто художніх творів у рубриці «Для науки і забави», то у 19 числах газет, які редагував П. Кирчів, налічуємо лише 4 поезії маловідомих галицьких і буковинських авторів – І. Пасічинського (ч. 5), Є. Грицай (ч. 10), А. Монастирського (ч. 21), та одне оповідання (ч. 15, 16), підписане криптонімом «5-ка».

Отже, «Буковина» в час її редагування П. Кирчівим хоча й повільно, але все ж таки рухала вперед українське життя до самоусвідомлення буковинців як частини великої української нації.

П. Кирчів на 21 числі закінчив редагувати «Буковину». Його наступником став Сильвестр Дашкевич, який очолював редакцію з 22 числа 1888 р. по 19 число 1893 р. Уточнимо, що з 20 числа 1893 р. у вихідних даних газети значиться, що видає С. Дашкевич, а редагує Василь Дутчак. Така співпраця між видавцем і редактором тривала включно по 12 число 1894 р.

З приходом до керма С. Дашкевича відчутнішою стає робота редакції щодо організації передплати газети (запроваджуються різні заохочення у формі придбання за низькими цінами річників «Бібліотеки для молодіжи», «Буковинського ілюстрованого календаря на рік 1889», або збірок Ю. Федьковича «Жовнярські пісні», «Проскурка»), частоти її виходу у світ. Якщо в 1889 р. вона продовжила виходити кожного другого четверга (кількість чисел на рік збільшилася з 24 до 26), то з 1890 р. планувалося

зробити часопис тижневиком (1888. Ч. 23). В останньому 24 числі (1888 р.) у статті «Від видавництва «Буковини» редакція, звітуючи за минулий рік, визначає зміст своєї роботи словами Т. Шевченка з поезії «Доля» – «Ми не лукавили, ми просто йшли, у нас нема зерна неправди за собою», водночас заявляє: «[...] се було доси, та буде й надалі гаслом нашого видавництва».

У цьому ж числі «Буковини» у статті «З кінцем року» вказано на труднощі, які газеті доводилось долати: несподівана смерть «Бояна» Ю. Федьковича вплинула на роботу редакції і «на цілу буковинську Русь»; проти «Буковини» виступила москвофільська «Русска Правда» на чолі з редактором Г. Купчанком; чернівецькі «десперати-об'єднителі» заснували товариство «Буковіна», яке виступало проти просвіти і дальшого поступу українців краю; у всіх виступах проти українського національного життя допомагали «румунізатори». У матеріалі справедливо констатується, що «руські інституції» Буковини стоять на сильних підвалинах, адже виходила «Буковина», діяли товариства «Руська бесіда», «Союз», «Читальні» тощо. На закінчення статті редакція з певністю заявляє, що ніяким ворогам не вдасться збити русинів з дороги, якою вони й надалі йтимуть до єдиної цілі – «добра нашого народа».

1889 р. був п'ятим роком видання «Буковини». Аналіз тематики статей свідчить про намагання редакції йти курсом виховання національної гідності українців. У *редакційних статтях* висвітлювалися найрізноманітніші сфери життя українців під владою Австро-Угорщини. Перше січневє число відкривалося привітальною статтею редакції «З Новим роком», сутність якої зводилася до заклику русинів усвідомити, хто вони, і працювати на своє благо, а для цього читачів запрошували передплатити газету. «Коли дорога Вам Ваша рідня, Ваша мова, віра і доля, так підете за голосом нашим, станете до ради й до діла з нами, Русинами», – зазначалося в статті. Упродовж 1889 р. «Буковина» у своїх заголовних статтях зверталася до таких тем, як проблема викладання рідною мовою в школах («Черновецькі школи а

Русини»⁴⁶) в цілому та релігії в Чернівецькій гімназії («Православні катихтури рускі»⁴⁷) зокрема, заклик-звернення до української молоді – під час вакацій іти до селян і будити їх духовно («До рускої молодіжи»⁴⁸), висвітлення постійної боротьби з промосковськими («Клевети Панруссів»⁴⁹) та прорумунськими («Ревіста денунціаторска»⁵⁰) силами в краї тощо.

На нашу думку, в контексті національного відродження, зближення та єднання українців усіх земель заслуговує уважного прочитання *стаття «Руский нарід – руска мова»* з кількома подачами в «Буковині» (1888. Ч. 24; 1889. Ч. 1, 2, 3). М. Романюк та М. Галушко [21] припускаються помилки, що стаття видрукувана 1888 р. в ч. 22–24. У формі відповіді анонімному дописувчеві газети у статті з'ясовується поняття рідної, «письменної», народної мови, причини появи язичія тощо. За зразок кожному русинові має служити мова Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Шевченка, Шашкевича, Франка, Федьковича та інших українців – такий висновок статті.

Інформацію про життя українців у світі продовжувала подавати рубрика «Що діють наші братя?». Зокрема, у четвертому числі є згадки про русинів в Молдові і Добруджі, про колонії українців-козаків, яких Катерина II вислала до Азії. У найскладніших умовах опинилися «брати-Русини» під Росією – повідомлялося у рубриці: українське слово заборонялося в школах, табу накладалося на видання книг, а якщо й дозволялося друкувати, то цензурні ножниці так «обсмішували» їх, що й самому авторові годі було впізнати. Про русинів в Америці йшлося як про найвільніших братів, котрі мали свій часопис «Америка», організовані братства.

Надзвичайно важливу роль в ознайомленні читачів «Буковини» з *історією України* в 1889 р. відігравала видавнича серія «Руска історична бібліотека». Книги історичної тематики рекламувалися на останній сторінці. Так, в одинадцятому числі подано назви книг, їхню вартість, адресу, за якою

⁴⁶ Черновецькі школи а Русини // Буковина. 1889. Ч. 15. Ч. 1-2.

⁴⁷ Православні катихитури рускі // Буковина. 1889. Ч. 4. С. 1-2.

⁴⁸ До рускої молодіжи // Буковина. 1889. Ч. 14. С. 1-2.

⁴⁹ Клевети панруссів // Буковина. 1889. Ч. 11. С. 1.

⁵⁰ Ревіста денунціаторска // Буковина. 1889. Ч. 20. С. 1-2.

їх можна передплатити. Зокрема, у згаданому числі названо десять щойно виданих на той час книг: «Історія Руси» С. Качали, «Історичні монографії» М. Костомарова, «Монографії до історії Галицької Руси» М. Смирнова, М. Дашкевича та І. Шараневича, «Історія Великого Князівства Литовського» В. Антоновича і Д. Іловайського та ін.

Якщо вести мову про політичні аспекти ідеї соборності в 1890-х роках на сторінках «Буковини» в друге п'ятиріччя її існування, то необхідно розпочати зі статті «З Новим роком» (1890. Ч. 1). Закликаючи до активної співпраці в Новому році, редакція в завуальованій формі звертається до братів русинів «засіяти в руску землю нове здорове зерно, зародок нового життя, поруку ліпшої будучності» і при цьому нагадує, що на «Руси була колись весна красна, було і літо тепле, була і осінь богата». Та давно те було і вже багато часу сплигло відтоді, як наступила холодна зима, а з нею люті морози і буйні вітри, з руського неба не уступають хмари лиха і недолі, «велика часть руского народа лежит наче неживий труп, а ворожі круки кружат над ним». У статті висловлюється думка, що український народ «ще не мервець», а жде-вижидає «недалеку спасенну весну», щоб взятися до роботи.

У контексті тогочасної загальноукраїнської проблеми «причини нашої недолі» написана велика аналітична стаття з ідентичною назвою, що подавалася на першій сторінці газети (1890. Ч. 2–3, 5). Невідомий автор нагадує читачеві, що український народ належить до «перворядних народів-велитів Європи», кожна частина «руських» земель – Україна [мається на увазі Наддніпрянщина], Поділля, Волинь, Галичина, Буковина, Закарпатська Русь – надзвичайно багата своїми природними ресурсами. Тож і не випадково, що українці, проживаючи на цих землях, створили неперевершені зразки духовних скарбів, дали світові «немало славних князів, королів, поетів, писателів, знатоків музики, малярів, різьбярів і учених різного роду», серед яких згадано великих князів київських Володимира, Ярослава Мудрого, галицького Данила Романовича, гетьманів Б. Хмельницького, Сагайдачного, Дорошенка, славного літописця Нестора, засновника Києво-Могилянської

академії Петра Могили, письменників І. Котляревського, Г. Квітку-Основ'яненка, Марка Вовчка, Т. Шевченка, М. Шашкевича, Ю. Федьковича, І. Франка та ін. При усій славній історії українців виникає парадоксальне запитання – чому «руський народ, той велит культурних народів» доборовся тяжкої недолі, котра дала підстави не тільки «теперішньому політичному велитови Москалеви [мається на увазі Російська імперія – П. Ю.]», але й іншим сусіднім народам заявити світові, що «нема руского народу», де і в чому шукати причини такої недолі? Зі змісту статті стає зрозумілим: по-перше, українці під гнітом відвічної духовної неволі ще не спізнали своєї «народної гідности», «своїх людських прав і обов'язків», йшло нищення «руско-народної культури» (ч. 2); по-друге, у бідах народу винні окремі «удільні князі», «люди слабого характеру», які не здатні були до боротьби за загальнолюдські ідеали, але більше дбали про нагромадження маєтків; по-третє, інтелігенція не виконує належно свого високого обов'язку перед народом, а політична толерантність дійшла до того, що українці окремих діячів, «котрі відмовляють нашому народови самостійности, зневажають власну мову», не соромляться називати «тих народних зрадників» провідниками.

У заключній подачі статті (ч. 5) звучить заклик до «мозольної святої народної праці» з метою досягти цілі – пробудження самосвідомості народу, бо ж народ, що сам себе не шанує, не може вимагати поваги від інших народів.

«Буковина» у своїх публікаціях намагалася нести в народ розуміння таких понять, як нація, народ, народність, що було дуже важливим на той час. У статті *«Вага національного питання для рускої справи»* (1891. Ч. 2) редакція газети піддає критиці погляди молодих радикалів на розуміння згаданих понять, адже вони вважають народність, національність «пустою формою», думали, що лише «матеріалізм» «може ущасливити рід людский». На противагу цьому, відстоюючи позиції народовців, газета твердить, що «народність, національність, то одинока природна підстава правдивого духового людского розвою, то одинока природна підстава для можливого людского щастя!». В цілому у статті висловлюється думка-побажання, щоб

вся свідома українська інтелігенція взялася спільно до надважливої гармонійної народної праці.

У час національного відродження українців Північної Буковини бракувало справжньої патріотично налаштованої інтелігенції. З цього приводу газета у редакційній статті *«Наша будучність»* (1891. Ч. 10) звернула увагу на виховання молоді, від якої «залежить ціла будучність нашої Руси-України».

На нашу думку, однією з найважливіших публікацій у «Буковині» першої половини 90-х років XIX ст. є серія дискусійних статей між Б. Грінченком та М. Драгомановим. *«Листи з України Наддніпрянської»* першого автора – українського письменника і громадського діяча, друкувалися під псевдонімом «П. Вартовий» (1892. Ч. 26, 28, 29, 31, 38, 41–43, 51; 1893. Ч. 5, 6, 7, 11–13, 29–32, 36–38). Думки, висловлені Б. Грінченком, викликали дискусійні відповіді М. Драгоманова – на той час професора історії Софійського університету.

Діалог між Б. Грінченком та М. Драгомановим І. Михайлин назвав Буковинською дискусією [12, с. 447], яка привернула увагу українців по обидва береги Дніпра. У своїх «Листах» Б. Грінченко спробував чи не вперше виступити проти, за висловом І. Михайлина, «інстинктивного українофільства», представленого на той час М. Костомаровим, П. Кулішем, М. Драгомановим та ін. Тобто, учасники старогромадівського національного руху ще не ставили перед собою чіткої політичної мети, за що піддавалися критиці. Борис Грінченко, висвітлюючи кризове становище української інтелігенції, вказував на причини поразок національного руху і тим самим підказував молодому поколінню, яким шляхом йти далі. Таким чином, публіцист теоретично започаткував новий крок у розвитку політично цілеспрямованого руху за національну, культурну і державну незалежність України. Маючи дещо відмінні погляди на українські реалії в умовах царської Росії, М. Драгоманов виважено, толерантно у своїх «Листах» висловив власну позицію щодо національних проблем.

Про суть виступів двох наддніпрянців на шпальтах «Буковини» дуже детально розповів І. Михайлин в «Історії української журналістики ХІХ століття» [12, с. 447–464]. Ми ж зазначимо, що публікація «Листів» Б. Грінченка і М. Драгоманова мала неоцінене значення для всеукраїнського успіху «Буковини».

Отже, якщо підсумувати роботу «Буковини» за перших п'ять років, то можна стверджувати, що це було перше періодичне видання в краї, яке мало чітку програму дій щодо розвитку українського національного життя на цій землі, а саме пробудження і виховання національної свідомості його корінних мешканців. Газета заявила про себе світові як справді народовський орган, який орієнтувався на загальноукраїнські цінності, висвітлюючи життя як південноукраїнської частини України, так і північної, інших країн світу, де проживали українці. В умовах чужої держави газета вимушена була, аби існувати, діяти за законами Австро-Угорщини. Проте із підтексту багатьох згаданих матеріалів чітко простежується кінечна мета редакційної політики часопису – духовно єднати всіх українців, розпорошених по світу.

2.1.3. Концепція єдності українських земель у редакційній політиці

О. Маковей (1895–1897 рр.)

Після нелегких років самоствердження «Буковини» за часів редакторства Ю. Федьковича, П. Кирчіва, С. Дашкевича, М. Токарика, В. Дутчака газета сягнула нового, національного заангажованого у своєму розвитку вищого щабля в 1895–1897 роках, коли до керівництва газетою прийшов відомий вже на той час в Галичині письменник і журналіст Осип Маковей.

У цей період газета намагалася на своїх сторінках розвивати націєтворчі ідеї – підтримувати українське слово, українську книгу, відстоювати ідею державної єдності та нероздільності українських земель. Щоб краще зрозуміти роль «Буковини» у промоції соборницьких ідей в краї та роль О. Маковей як «редактора з-над синього Прута», котрий у своїй редакційній діяльності орієнтувався на Київ, звернемося до організації роботи редакції,

структури газети та змістового наповнення її шпальт. На ці аспекти «Буковини» ми вже звертали увагу у науковій статті «Соборність як ключове поняття у редакційній політиці газети «Буковина» (1895–1897 рр.)» [19].

Як же проблема єднання української нації висвітлювалася зі шпальт часопису в 1895–1897 роках, коли його очолював О. Маковей? Для початку варто звернути увагу на *редакційну статтю «Нащо ми розширяєм «Буковину»»* (1895. Ч. 11). Редакція відразу ж дає відповідь на поставлене у назві запитання – «щоб тим успішніше ширити ідеї, яким щиро служить («Буковина» – П. Ю.) вже одинадцятий рік; щоб єднаючи для тих ідей весь руский нарід, могла якнайбільше прислужитися рускій народній справі». «Газета, – наголошується у статті, – се найліпший спосіб ширити ідеї» і саме через неї народ якнайскорше прийде до національного самоусвідомлення.

Хоча О. Маковей офіційно приступив до виконання обов'язків редактора «Буковини» з 1 квітня 1895 р. (ч. 13), та за стилем викладу, ідейним спрямуванням у статті відчувається його перо, особливо у тій частині, де заявлено, що «Буковина» «національно-руська» газета і «вся Русь-Україна завсіди буде перед очима» і «всі рускі справи» осуджуватимуться із загально-руського становища. Редакція зобов'язувалася опікуватися «справами галицькими, хоть очевидно справи буковинські не перестануть бути у неї на першому плані. Але і Україна [Наддніпрянська – П. Ю.], і угорська, і американська Русь буде предметом [...] пильної уваги». Таким чином, газета зобов'язувалася бути органом всієї Руси-України, «живо займатися справами всіх частин єї, [...] тримати свою руку на живчику матери Руси», бути «баштовим сторожем Руси».

За нашими підрахунками, лише з 1895 по 1897 рр. вийшло близько 750 чисел «Буковини», зустрічаються спарені номери. Редакторами у ці роки були: Василь Дутчак (1895 р. Ч.1–12), Осип Маковей (з ч.13 1895 р. по ч.258 1897 р.), Іван Хромовський (1897 р. Ч.259–287). За час редагування В. Дутчака перші 12 номерів виходили з періодичністю раз на тиждень – щоп'ятниці. З приходом до газети О. Маковея періодичність видання зростає

до чотирьох разів на тиждень (вівторок, четвер, субота і неділя), а з першого номера 1896 р. – виходить щоденно, окрім неділі та «русских свят». Так, у числах 13–132 за 1895 р. на останній сторінці внизу зазначалося: «Видає і за редакцію відповідає Осип Маковей. З друкарні Г. Чоппа», а з 133 номера 1895 р. вказано: «Видає тов. «Руска Рада» в Чернівцях. Відповідає за редакцію Осип Маковей. З друкарні Г. Чоппа». У 1896 р. «Буковина» з 27 номера змінила популярну на той час друкарню Г. Чоппа на друкарню «Рускої Ради» «під зарядом Осипа Бучканича», а з ч. 16 1897 р. виходила «під зарядом Івана Хромовського». Саме І. Хромовський, починаючи з ч. 259 1897 р. зазначатиметься як редактор «Буковини». Як бачимо, основним редактором упродовж цих трьох років залишався все ж таки О. Маковей. Талановитий письменник і публіцист, журналіст і редактор перетворив газету на щоденник. У редакційній роботі О. Маковееві допомагав лише один помічник (перших два роки С. Кравчук, на третьому – Л. Лопатинський).

Перу О. Маковея належить чимало публікацій на сторінках «Буковини». Зокрема він виступав у часописі як поет, прозаїк, літературний критик і публіцист. Згодом редактор зізнавався, щоб заповнити шпальти газети, мусив часто писати і на політичну, і на економічну тему статті, і оповідання, і вірші, і рецензії. Дійсно, у багатьох номерах «Буковини» знаходимо по три-чотири статті, написані О. Маковеем. Особливо йому вдавалися *нариси, статті, фейлетони*. Кожного року він друкував у середньому понад 30 публіцистичних статей, чимало з яких залишаються актуальними. Переважна більшість публіцистичних матеріалів у газеті, очевидно, з цензурних міркувань, підписані псевдонімами (Євман, Spectator, Стефанів, О. Степанович, Омикран), криптонімами (М., О. М., Мак., Ом., О. М-ей), або взагалі без підпису. У науковій бібліотеці Чернівецького університету зберігаються редакційні підшивки «Буковини» за 1895–1897 рр., у яких рукою О. Маковея олівцем розшифровано переважну більшість його статей і таким чином встановлено їх авторство.

Під пером талановитого редактора розкривалися найрізноманітніші теми із життя буковинців, галичан, наддніпрянців. За його словами, «писав так, як думав, та вибивав «свою печатку» на газеті». Він помічав факти *соціальних та національних утисків українців* в умовах Австро-Угорщини та Росії, *заскорузлість, вузькоглядність, а часто й байдужість інтелігенції до суспільного життя, складне матеріальне та фінансове становище українських письменників, редакцій часописів та видавців* тощо. О. Маковей своїми публіцистичними, художніми творами намагався зарадити ситуації, підказував свідомим національним силам шлях до волі – об'єднатися у своїх діях. Підтвердженням цієї думки є статті-фейлетони О. Маковея, в яких він виступив як блискучий майстер слова, що добре розумів суспільно-політичну ситуацію на усіх частинах Руси-України. У рубриці «З життя» (1896. Ч. 85) під довгим заголовком «[...] Многомовна Буковина. Німеччина горою. Уступчиві Русини. Чужому навчайтесь, свого не цурайтесь!» порушена проблема полімовності буковинців (на вулиці чи в кав'ярні можна було почути мову українську, волоську, польську, ідиш і всі співрозмовники розумілися між собою). При тім відчутною була поступливість русинів перед наступом германізації. Як приклад тих, хто не забув «ні своєї мови, ні своєї віри», О. Маковей наводить липованів (старообрядців), яких на Буковині проживало кілька тисяч, та проте вони змогли зберегти свою ідентичність.

«Від Вислока аж по Дон – Русин всюди автохтон» (1897. Ч. 106) – це редакційна стаття О. Маковея, підписана псевдонімом «Spectator». У ній автор розвінчує тих галицьких українців-патріотів, для яких Русь – «то трикутник землі поміж містами Перемишль, Тернопіль і Коломия; на заході Сян, на сході Збруч, а на полудни Прут». А щодо України (мається на увазі Східна частина), то там таких патріотів тисячі, вони сумують, що їм «кайданами ноги пов'язали». На тій великій і широкій Україні, пише О. Маковей, на «тій землі, на котру австрійські Русини покладають такі великі надії, нема ніякого хісна [добра – Ю. П.] нашому народови». Навіть бувші козаки замкнулися в собі «на три замки» і лише зі сльозами на очах згадують минувшину. Автор констатує,

що між українцями немає «почуття спільности, нема зносин, нема широкої спільної помочи, нема свідомости, що не тільки світа, що в вікні». Насамкінець нагадує, що 1898 рік – рік 100-літнього ювілею національного відродження. І лише коли цей рік навчить усіх українців, «що від Вислока аж по Дон Русин всюди автохтон», що кожному повинна бути дорогою «кожда земля руська, що всі ми спільно повинні собі помагати, то більшої користи від того року не можемо й гадати».

У редакційній статті «З'їзд письменників» (1897. Ч. 156) О. Маковей повертається до питання про з'їзд українських письменників, яке порушувалося ним у пресі, починаючи ще з 1892 року. Він висловлює сумнів щодо скликання форуму у рік відзначення 100-літнього ювілею «Енеїди» І. Котляревського та 25-ліття від часу заснування НТШ. Редактор пояснює свої міркування тим, що на Україні мало ще серйозних письменників, багато делетантів. До того ж «політика заїла і самих письменників», вони часто пишуть на догоду певній партії. Така ситуація вела до протистоянь, а не до єдності. О. Маковей, з властивою йому іронією, пише: «Простити щось комусь в ім'я його інших заслуг або оправдати – борони Боже! Признати політичному противникови його заслуги на поли письменства – також борони Боже!». Відповідно при таких відносинах між письменниками зростала й громада, а за менше ніж рік змінити свідомість народу неможливо, тому й в успіх з'їзду публіцист мало вірить.

Своєрідним продовженням розпочатої розмови у цьому ж числі «Буковини» є стаття «Руська публіцистика», яку О. Маковей своєрідно підписав – «Один з них». Стаття написана у зв'язку з тим, що в 1898 році минало 50 літ від часу появи в австрійській частині української землі першої «руської» газети «Зоря Галицька». Тому, на думку автора, з тієї нагоди «руські публіцисти» [треба розуміти «українські журналісти» – Ю. П.] мали б зробити підсумок досягнутого за 50 літ і вибудувати план дій на майбутнє. Публіцист наголошує, що вплив газет на публіку величезний, «часто навіть рішачий». Через те необхідно подбати насамперед про відбір здібних

редакторів і співробітників часописів. До того ж читачі не є вимогливими до опублікованих матеріалів, а відносини між журналістами погані – всю ненависть партійну переносять на особисту. О. Маковей робить висновок: які б прикрі суспільні відносини не настали, русини вже без газет не обійдуться і подальший розвиток народу у великій мірі залежить від часописів і їхніх редакторів. Критикуючи партійних провідників, які про своїх редакторів не дбали, О. Маковей таким чином стає на захист виснажливої праці тодішнього журналіста. За 10 років роботи редакційний працівник «стає безпомічним і нікому непотрібним зробком». Торкнувшись проблем «руської публіцистики», О. Маковей покладав надії на їх вирішення під час майбутнього письменницького з'їзду.

1897 року О. Маковей побував у Києві. Як наслідок під враженнями від побаченого у «столиці городів руських» народився цикл віршів «Подорож до Києва», надрукований спочатку в «Буковині» (1897. Ч. 251–256), а в 1917 р. склав одноіменну поетичну збірку. Двадцять віршів, частина яких написана в іронічно-сатиричній формі, виражали почуття синів одного народу, які волею долі жили по різні боки австрійсько-російського кордону. Ідеєю духовного єднання, болем за втрату незалежності України під зверхністю Росії, засудженням русифікаторської політики царизму та вірою у воскресіння держави наповнені вірші «Привіт Україні», «Мати городів руських», «Кияни», «Нова думка», «Пам'ятник Хмельницькому» та ін. Отже, і своїм художнім словом О. Маковей закликав буковинців до соборності з братами-наддніпрянцями, вірячи, що

Нова Україна постала сьогодні,
Іде покоління нове, –
Нехай же лунає скрізь слава народна,
Нехай Україна живе! [9, с. 47].

Дотримуючись заявленої програми, О. Маковей як редактор значно розширив мережу дописувачів, насамперед зі Східної України. У «Споминах

колишніх редакторів «Буковини». Роки 1895–1897 в історії «Буковини»⁵¹ він з вдячністю згадував дописувачів з Наддніпрянщини, особливо *О. Кониського*, а також *М. Драгоманова* і *Б. Грінченка*, які в 1893–1894 роках полемізували між собою у «Буковині». Але «стільки дописів з України, як у роках 1895–1897, не було у «Буковині» ні передше ні пізніше», – писав О. Маковей.

О. Маковей володів не лише талантом журналіста, але й як письменник і літературознавець поширював через часопис інформацію про українських письменників з усіх українських земель. Так, у статті «*Вік наших письменників*» (1895. Ч. 103) йдеться про наддніпрянців П. Куліша, Г. Барвінок, Я. Щоголева, Д. Мордовця, О. Кониського, І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого та ін. Згадується у статті галичанин І. Гушалеви́ч та буковинці Ю. Федькович і С. Воробкевич. Автор закликав підтримувати письменницькі таланти, які становлять славу народу.

До «Буковини» звертався український поет-засланець *П. Грабовський*. Збереглися два його листи з Вілюйська до редакції газети від 6 травня та 6 вересня 1895 р. З першого дізнаємося, що П. Грабовський надіслав до часопису 16 віршованих перекладів з російської літератури та висловив свою позитивну думку про вірші Т. Галіпа (друкувалися раніше в «Буковині»). У другому листі поет дякує редакції за підтримку та просить припинити поки що надсилати йому «Буковину», оскільки він хворий і переїжджає в інше місто, за 300 верств від Вілюйська.

В архіві О. Маковея зберігся лист до редакції «Буковини» від 22 квітня 1895 р., писаний *Ф. Волховським*⁵² – редактором «Листков фонда вольной русской прессы в Лондоне». Надсилаючи до Чернівців комплекти лондонського видання російських політичних емігрантів за 1894 і 1895 роки, редактор у листі просить надсилати взамін «шановну часопись» «Буковину» та додаток до неї «Неділю».

⁵¹ Спомини колишніх редакторів «Буковини» // Додаток до числа 6-го «Буковини». 1909. С. 4-5.

⁵² Лист Ф. Волховського до редакції «Буковини» від 22. IV. 1895 р. з Лондона // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 59. №2629.

Не можемо оминати увагою такі яскраві публікації 1895 р., заголовки яких самі говорять про їхнє змістове наповнення: «Хроніка з України» (3 листів і часописів. Ч. 20, ч. 21, ч. 123), «З життя на Україні» (Ч. 35. С.1; ч. 54. С. 2; ч. 57. С. 1–2), «Відгук Галичини на Україні» (Допись з України. Ч. 157. С.1-2; ч. 158. С. 1–2), «Лист з Лубен в Росії» (Ч. 145. С. 3), «Вісти з Росії» (Ч. 49. С. 2–3), «Фінанси Росії» (Допись «Буковини». Ч. 77. С. 1–2), «Новини з Росії» (Допись «Буковини». Ч. 131. С. 2; ч. 132. С. 2; ч. 136. С. 3; ч. 137. С. 2; ч. 143. С. 2–3; ч. 149. С. 2–3).

У 1896 році коло дописів та інформаційних заміток з Наддніпрянщини розширюється – «Допись з Києва» (Ч. 122. С. 1–2), «Що ви собі думаєте, Москалі?» (Ч. 41. С. 1–2), Мих. К-ий. Допись з України (Ч. 201. С. 2), «Справа мови на Україні» (Ч. 233. С. 1–2), Віра Коцюбинська. Хліборобські спілки в Херсонщині (Ч. 143, 144, 145), Володимир Масляк. Памяти Тараса Шевченка (Ч. 51, ч. 52), Осип Маковей. Російські часописи про Шевченка (Ч. 66. С. 1–2), О. М. [криптонім О. Маковея – П. Ю.] З історії нашої літератури (Ч. 133. С. 1–3; ч. 134. С. 1–3).

1897 рік запам'ятався такими опублікованими матеріалами: Др. М. П. Роковини в 1897 році в літературнім життю України-Руси (Ч. 1. С. 2–3; ч. 2. С. 1), «Історична» правда» (Ч. 3. С. 1), Осип Маковей. Микола Івасюк (Руский артист-маляр) (Ч. 5. С. 1–2), «Польща а Україна» (Ч. 7. С. 1–2), Ол. Кониський. На кримських виноградниках. IV.*) Дорогі устриці (Ч. 10. С. 1–2, ч. 11. С. 1–2), Володимир Масляк. Галицко-русский ділетантизм а українсько-руска агресивність (Ч. 17, ч. 18, ч. 19, ч. 20), «1872–1897. Чи навчилися ми чого за остатних 25 літ?» (Ч. 23, С. 1–2), Кирило Ґеник, господар в Канаді. Вісти з Канади (Ч. 24. С. 1–2), «Дещо з угорської Руси» (Ч. 30. С. 1–2), «Пантелеймон Олександрович Куліш» (Некролог. Ч. 32. С. 1), «Русини в Сполучених державах» (Ч. 38. С. 1–3; ч. 39. С. 1–3; ч. 40. С. 1–3), Українець. Російські відносини. Допись «Буковини» з Росії (Ч. 42. С. 1–2) та ін.

Серед актуальних матеріалів, оприлюднених у «Буковині» 1897 р. (Ч. 126–149, 277–285, 287–288), особне місце відводимо серії розділів із майбутньої книги С. Смаль-Стоцького з історії українців Буковини «Буковинська Русь».

Щодо рубрик у «Буковині» за 1895–1897 рр., то сталих, які б виходили періодично з номера в номер, не так вже й багато. Зокрема, це такі рубрики, як «З життя», «Дрібні вісті», «Допись», «Перегляд політичний», «Телеграми «Буковини», хоча й вони зустрічаються не в кожному номері.

Розквіт газети в 1895–1897 роках пов'язуємо з діяльністю на посту редактора О. Маковея. Його заслуга полягає в тому, що він, *по-перше*, виробив чітку програму газети, спрямовану на піднесення національної свідомості та духовне єднання українців; *по-друге*, залучив до співпраці дописувачів з Наддніпрянської частини України, Галичини, Буковини та із-за океану; *по-третє*, власними публікаціями художніх, публіцистичних творів на актуальні тогочасні теми (германізація, русифікація українців, складні матеріально-фінансові, цензурні умови для розвитку журналістики, письменницької праці, викриття лжепатріотів, перекинчиків тощо) привернув до газети інтерес широкої читацької аудиторії.

Отже, «Буковина» у час свого піднесення 1895–1897 рр. продовжила услід за С. Воробкевичем (1877 р. видав у Чернівцях український альманах «Руська хата»), Ю. Федьковичем (перший редактор газети) будити національну гідність українців краю. Вона виконувала дуже важливу суспільно-політичну роль – єднала духовно з Києвом-столицею не тільки буковинців, але й усіх українців Галичини, Закарпаття та тих, що мешкали далеко поза її етнографічними кордонами.

2.1.4. Диверсифікація проблеми у пресі в період політичного самоусвідомлення буковинського суспільства (1898–1910 рр.)

З від'їздом О. Маковея до Львова наприкінці 1897 року за редакцію «Буковини» з 258 ч. почав відповідати І. Хромовський. Газета виходила в середу, п'ятницю і неділю в збільшеному форматі на 4 сторінках. З числа п'ятого 1898 р. редактором став І. Созанський.

Відсутність вправного публіцистичного пера О. Маковея в «Буковині» стала відчутною, це позначилося й на кількості дописів з Наддніпрянщини, хоча в цілому редакція продовжила вести лінію в своїй діяльності, спрямовану на піднесення національної свідомості читачів. Серед передових статей «Буковини», видрукованих упродовж 1898–1900 років, що висвітлювали різні аспекти життя українців, насамперед буковинського краю, виділяємо такі, як «Русини, Німці і Волохи» (1898. Ч. 6–8), «Під розвагу російських Українців» (1898. Ч. 72, 74), «Поляки а Русини в Галичині» (1898. Ч. 82–83), «Годі!» (1899. Ч. 105), «Зсилка на Сибір» (1899. Ч. 125), «Народний Дім в Чернівцях» (1899. Ч. 129), «Руска справа в раді державній» (1900. Ч. 26), «Гостина Еп. Андрея Шептицького в Чернівцях» (1899. Ч. 52–53), «Руске шкільництво в Чернівцях» (1900. Ч. 72), «Сегорічні москвофільські подвиги» (1900. Ч. 105), «Ювілей черновецького університету» (1900. Ч. 137–138) та ін. У контексті проблеми соборності заслуговує на увагу перша стаття, у заключній частині якої через риторичне запитання висловлюється мотив єдності українських земель. Суть запитання зводиться до того, що ані Прут, ані Черемош, ані Дністер, ані навіть Карпати не є границею, що може відділити буковинських русинів від братів наддніпрянців, галичан і закарпатців.

На межі XIX–XX ст. в Галичині і на Північній Буковині активізується суспільний рух із створення політичних партій. Так, 1899 р. у Львові створено українсько-руську партію, програму якої взяла на себе сміливість видрукувати «Буковина»⁵³. Програмні засади цієї партії були наскрізь національними. У документі значилося, що галицькі русини – це частина українського народу, який віками боровся за свої державно-політичні права і ніколи не зрікався прав самостійності, тому метою народних змагань повинна стати культурна, економічна і політична самостійність та «з'єднатися з часом в одноцільний національний організм». Щодо підросійської частини України, то українсько-руська партія закликала скріплювати та розвивати почуття національної єдності з «російськими українцями», підтримувати їх у перетворенні

⁵³ Народна програма*) // Буковина. 1899. Ч. 151. С. 1-2.

російської держави з абсолютистської монархії в культурно-федералістичну державу, оперту на автономії народностей.

Окрім передових статей, події соціально-політичного, економічного, духовного життя знаходили висвітлення на перших сторінках газети у рубриках *«До ситуації»*, *«Політичні замітки»*, *«Вісти політичні»*, *«З державної Ради»*. Постійно вміщувалися матеріали, спрямовані проти проявів москвофільства – *«Москвофільство під духовними крилами»* (1898. Ч. 33), *«Звідки береся москвофільство»* (1899. Ч. 78–79), *«Сегорічні москвофільські подвиги»* (1900. Ч. 105); проти румунізації українського населення краю засобами церкви та школи – *«Кацапско-румунізаторські заходи»* (1898. Ч. 32), *«Кривди румунізаторські»* (1899. Ч. 82).

1898 р. знаменний в історії українського духовного життя тим, що це був рік столітнього відродження української літератури, а саме виходу у світ *«Енеїди»* І. Котляревського. З нагоди всеукраїнського свята відбувалися заходи на всіх українських землях. *«Буковина»* знайомила читачів з програмами святкових заходів, окремими подіями з цієї нагоди, які пройшли у Полтаві⁵⁴, Львові^{55 56 57}, Чернівцях⁵⁸, а також у Кракові⁵⁹. Редакція розцінювала столітні роковини відродження української літератури як *«найважливіше сьвято в життю Русинів за ціле біжуче столітє»* (Ч. 126). На друге півріччя ювілейного року припадає опублікування десятка матеріалів різних жанрів – від великих ювілейних наукових статей до невеличких хронікальних, інформаційних заміток. Так, двома подачами (Ч. 74–75) опублікована ювілейна стаття-виступ письменника і літературознавця Юрія Кміта *«В столітні роковини видання «Енеїди» Котляревського»*. Охарактеризувавши історичне та духовне становище України в різні епохи, автор віддав належне ролі І. Котляревського в пробудженні української

⁵⁴ Ювілей Котляревського // Буковина. 1898. Ч. 102. С. 3.

⁵⁵ Рускі ювілейні торжества у Львові // Буковина. 1898. Ч. 118. С. 3.

⁵⁶ Програма сьвяткування 100-літнього ювілею // Буковина. 1898. Ч. 124. С. 2.

⁵⁷ Ювілейне сьвято у Львові // Буковина. 1898. Ч. 126. С. 1-3.

⁵⁸ Братя Русини! // Буковина. 1898. Ч. 135. С. 1.

⁵⁹ Про ювілей Котляревського в Кракові // Буковина. 1898. Ч. 129. С. 3.

свідомості і дійшов висновку, що ідеалом та програмою усіх національних змагань українців повинна стати «політична незалежність України-Руси на основах повної справедливості» (1898. Ч. 75). Особливої ваги редакція газети надавала висвітленню ювілейного свята у Чернівцях, зокрема звернулася до читачів (Ч. 135) зі статтею-закликом «Братя Русини!» взяти участь у святкуваннях 3 грудня 1898 р. в залі Музичного товариства (нині – приміщення обласної філармонії). Тут же знаходимо програму цього заходу.

Науково обгрунтовану оцінку ролі І. Котляревського і його «Енеїди» в українському літературному процесі за сто років дав професор С. Смаль-Стоцький у статті «Котляревський і его «Енеїда» (1898. Ч. 139–140), з якою вчений виступив на науковій академії у Львові 1 листопада 1898 р. Стаття мала для читача надзвичайно важливе і за формою (на першій сторінці 139 ч. газети в синьо-голубих тонах подано портрет письменника із зазначенням дат його життя), і за змістом (високий фаховий аналіз тексту «Енеїди») виховне значення. Перу С. Смаль-Стоцького належить й об'ємний відчит на ювілейних торжествах у Чернівцях 3 грудня 1898 р., поміщений у «Буковині» (Ч. 141–143) під заголовком «Чим єсть для нас Котляревський?». Учений назвав І. Котляревського велетом духа і лицарем слова, оскільки він збудив усю Русь-Україну, а його слово продовжили такі «світочі правди і волі», як Т. Шевченко, М. Шашкевич і Ю. Федькович.

У рубриці «Малий фейлетон» «Буковина» (1898. Ч. 144–145) видрукувала 34 висловлювання про зачинателя нової української літератури під назвою «Ів. Котляревський в світлі російської і рускої критики». У цій великій добірці цитатного матеріалу знаходимо думки про значення І. Котляревського в культурі української нації таких українських діячів, як І. Срезневський, Я. Головацький, П. Куліш, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький, М. Грушевський та ін.

Газета стежила за появою нових книжкових видань, пов'язаних з іменем І. Котляревського, як, наприклад, у ч. 117 анонсується ювілейне видання «Наталки Полтавки», підготовлене професором І. Кокорудзом, та брошура

М. Пачовського «Соті роковини народного письменства Руси-України». Обидва видання побачили світ у Львові.

1898 р. увійшов в історію українського культурного життя як рік відзначення 25-літнього ювілею літературної діяльності Івана Франка. «Буковина» цю подію висвітлила через публікацію обширної статті Л. Турбацького «Іван Франко (В 25-літний ювілей его літературної діяльності)» (Ч. 123–125), а також духовного заповіту українському народові – поеми «Великі роковини» (Ч. 126), виголошеної у Львові як пролог перед ювілейною постановкою п'єси «Наталка Полтавка» І. Котляревського з нагоди сотих роковин відродження української народності. Також на шпальтах чернівецького часопису було надруковано працю І. Франка «Русько-українська література» (Ч. 131–134).

Не залишився поза увагою чернівецького часопису вихід у світ колективного літературного збірника «Привіт д-ру Івану Франку» (Львів, 1898. 240 с.), анонс якого знаходимо у рубриці «Наука, штука і література» (Ч. 78). До книги на пошану Каменяра увійшли твори письменників з різних частин України – Лесі Українки, Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, І. Карпенка-Карого, Олени Пчілки, В. Сивенького, І. Петрушевича, Д. Млаки, Є. Ярошинської, Н. Кобринської та ін.

Отже, «Буковина» в 1898 р. віддала належну увагу висвітленню двох історико-культурних подій, які мали вагомий вплив на зростання національної свідомості українців. І. Котляревський та І. Франко – це ті дві визначні постаті, які безпосередньо змусили український народ відчувати себе нацією і рухатися до головної мети – об'єднання.

Однією зі складових коду будь-якої нації є мова. Розуміючи це, «Буковина» і в останні роки XIX ст. висвітлювала питання, що були пов'язані з функціонуванням української мови на підросійській та підавстрійській території України. Час від часу в газеті з'являлися статті, які викликали дискусії, як, наприклад, у рубриці «Новинки» (1898. Ч. 17) знаходимо інформаційну замітку «Ще про самотійність рускої мови», з якої дізнаємося

про те, що Галицький сойм ухвалив заснувати в Тернопільській польській гімназії класи з українською мовою навчання. З цього приводу петербурзькі «Биржевые Вѣдомости» помістили статтю, головна думка якої зводиться до того, що русини повинні «покинути свій діалект і прийняти літературну мову російську». На захист української мови в «Санкт-Петербургские Вѣдомостях», покликаючись на вчених Морфіля, Абея, Шафарика і Пипіна, виступив письменник Д. Мордовців, який довів, що українська мова є самостійною, а її генеалогічне дерево старше за російське. На підтримку Д. Мордовціва у «Буковині» (Ч. 19) зі статтею «Данило Л. Мордовців про руску мову» виступив Л. Турбацький. У Ч. 26 в рубриці «Малий фейлетон» редакція в інформаційній статті «О українсько-руську мову» подає текст статті із «Санкт-Петербургских Вѣдомостей» як відповідь «Биржевым Вѣдомостям» за підписом «Малороссіянинъ». Автор стоїть на позиції захисту української мови.

У «Буковині» привертають увагу інформаційні матеріали про важкий стан української мови в Росії – «З Харкова» (1900. Ч. 69), «Варварський гнет української мови в Росії» (1900. Ч. 85), «Бунт у Катеринославській семінарії» (1900. Ч. 150) та ін. Боротьба за українську мову на Буковині в умовах австрійської влади відображена у редакційних статтях «Язиковий закон а Русини» (1898. Ч. 47), «Язикова комісія» (1898. Ч. 48), «В обороні рускої мови» (1898. Ч. 49), «Непошанованє рускої мови» (1899. Ч. 136) та ін.

Медіа-сегмент Буковина / Україна, як бачимо з багатьох матеріалів кінця XIX ст. постійно був ключовим у редакційній діяльності газети. У цьому руслі діяли постійні рубрики «Допись з України», «Наука, штука і література», «Малий фейлетон», «Новинки». У першій рубриці подавалася найрізноманітніша інформація про життя українців Наддніпрянщини, що було важливим для братів з-над Прута. Так, в «Дописі з України» за 1898 р. (Ч. 10) йдеться про гастролі української театральної трупи І. Мороза в Московщині і в Сімферополі. Цікавою є думка щодо сприйняття вистав на Півночі та Півдні тодішньої російської імперії – в Москві найбільше враження на глядача роблять танці, зокрема «Гопак», в Сімферополі публіка

«розбирає» кожне слово, «кожний виголос акторський», а щирі українці зі сльозами на очах слухають сумну українську пісню. Автор статті «А. Н.» – криптонім, який не розкрито. В іншій «Дописі...», що озаглавлена «Наші гріхи» (1899. Ч. 72) звучить критика патріотизму заради власного добробуту, тобто лжепатріотизму. У ч. 25 невідомий автор-наддніпрянець в аналізованій рубриці зізнається до західноукраїнських братів-патріотів: «Ми тепер тільки і живемо вами; Ви тепер бо для нас підживляючий промінь» (1899. Ч. 75).

Щодо рубрики «Малий фейлетон», то в ній наприкінці XIX ст. знаходили місце твори, як українських, так і зарубіжних письменників, літературознавчі праці. Проте редакція інколи у цій рубриці подавала матеріали суспільно-культурного, політичного характеру. Як відомо, у 1900 р. у Львові побачила світ брошура М. Міхновського «Самостійна Україна». Проте мало відомо, що адвокат за фахом, автор цієї декларації українського духу провів велику підготовчу роботу, перш ніж укласти програму Революційної Української Партії. Свідченням того є відозва М. Міхновського до всіх, хто хотів би взяти участь у підготовці великої книги про державу Україну. Ця відозва надрукована в «Буковині» саме у рубриці «Малий фейлетон» під заголовком «Русини з початком XX століття» (1898. Ч. 120–121). Насправді допис адвоката з Києва – це чітко розроблений план книги, ідеєю якої була «єдність інтересів українсько-руської нації від Карпатів до Кавказу». У матеріалі подано детальний зміст майбутньої книги, яка у XX главах мала висвітлити життя української нації, починаючи від опису географічної території її проживання, антропологічних особливостей і завершуючи розповідями про різні види мистецтва українців та їхні «кольонії» у світі. На нашу думку, центральною у книзі є глава «Національний рух», бо в ній відкрито звучить думка щодо ідеї єдиної України як окремої держави. Безперечно, така книга мала б відіграти неабияку роль у піднесенні національної свідомості з метою подальшої побудови власної держави.

Редакція «Буковини» намагалася не проминути на своїх шпальтах значимих подій із культурно-наукового життя, які відбувалися на берегах

Дніпра. Відомий факт, що з 1 по 20 серпня в Києві відбувався археологічний з'їзд, на якому українські вчені, у тому числі й з Галичини і Буковини, мали представити свої доповіді. Цю історичної ваги подію газета висвітлила у кількох матеріалах. Ще до початку роботи з'їзду в інформації «Лист з України» (1899. Ч. 88) автор Семен Жук повідомляв про заборону міністра освіти Росії Боголіпова виголошувати ученим із підавстрійських західних земель свої реферати українською мовою, оскільки це може бути загрозливим для Росії в цілому. Кепкуючи над таким міркуванням, автор називає тих, з чиєї подачі міністр підписав заборону, – це ректор Київського університету (у його стінах відбувався форум) Фортинський та професор Фльоринський. У наступному матеріалі «Археологічний з'їзд у Києві» (1899. Ч. 94) газета подала повну програму наукових виступів в одинадцяти секціях. У «Новинках» (1899. Ч. 92) повідомлялося, що на археологічний з'їзд до Києва з Чернівців виїхали професор університету С. Смаль-Стоцький та письменниця О. Кобилянська. Заборонна політика царської влади щодо вживання української мови насправді розділила вчених. Так, галичани відмовилися виступати російською мовою на з'їзді, наддніпрянці ж вимушені були про рідну культуру говорити чужою мовою (Українці на археологічному з'їзді в Києві // Буковина. 1899. Ч. 100). Так чи інакше, археологічний з'їзд став тим заходом, що зблизив чи познайомив українських наукових, культурних діячів для майбутніх національних змагань за спільну ідею.

Дослідник А. Гречанюк у дисертаційному дослідженні «Роль газети «Буковина» в загальноукраїнському літературному процесі кінця XIX – початку XX століття» осібно місце відвів висвітленню літературних дискусій в «Буковині» наприкінці XIX століття. Про обмін думками з приводу суспільно-політичного, культурного життя українців між М. Драгомановим та Б. Грінченком в 1892–1893 рр. йшлося вище. Лише нагадаємо і уточнимо окремі моменти щодо статті-рецензії на третю книгу львівського «ЛНВ» дописувача з Наддніпрянщини Лівобічного, вміщеної під заголовком «Літературні замітки» (1898. Ч. 29). А. Гречанюк, на противагу О. Десві,

покликаючись на Ф. Погребенника, доводить, що Лівобічний – це псевдонім М. Міхновського. Підтримуємо цю думку і на її доказ звернемося до спогадів В. Щурата, вміщених у «Додаткові до ч. 6-го «Буковини» від 6 січня 1909 р. Зокрема він писав таке: «В пізніших часах, в часах редакторства пок[ійного] Льва Турбацького, зближив до мене «Буковину» голосний літературний інцидент – моя простора критична стаття про перші три книжки «Літ. Наук. Вісника» (поміщена в «Руслані»), що визвала ряд подібних фейлетонів д. Лівобічного (Михновського) і редактора в «Буковині».

Публікація Лівобічного викликала полеміку, а саме до «Буковини» надійшли два листи – один за підписом 21 особи з Києва, спрямований проти несправедливої оцінки Лівобічним «ЛНВ», другий на свій захист надіслав О. Кониський. Ці два дописи з певними обмеженнями газета видрукувала (1898. Ч. 36). Позитивом у цій публікації, вважаємо, є те, що редакція у передслові висловила своє ставлення до статті Лівобічного: «[...] допускаємо свободу слова і все раді містити статі [...], хоч би вони і не сходилися з нашими поглядами в даній справі». До дискусії долучився анонім «Читач з України», який у рубриці «Малий фейлетон» з підзаголовком «Замітки читача» (1898. Ч. 40) з прихильністю поставився до статті, адже, за його словами, вона «розворушила сонних і несонних, і це єї заслуга». Надалі був опублікований лист Лівобічного до О. Кониського (1898. Ч. 41) та «Листи О. Я. Кониського до редакції «Буковини» і до д. Лівобічного» (1898. Ч. 44). Ще одна стаття-відповідь автора рецензії на книгу «ЛНВ» була оприлюднена в газеті 1898 р. в ч. 53, озаглавлена «Мемуари Лівобічного». Остаточну думку з приводу оцінок кількох книжок «ЛНВ» в «Душпастирі», «Руслані» і «Буковині» висловив О. Маковей в об'ємній статті, надрукованій в «Буковині» у рубриці «Літературний фейлетон» з підзаголовком «З життя і письменства» (1898. Ч. 64–66). Автор заявив, що настав час і до «наших письменників ставити великі вимоги», а критика їх праць буде лише на користь.

Отже, в останні роки в редакційній політиці «Буковини» посилюється медіа-сегмент Буковина / Україна, про що свідчить висвітлення в газеті хоча

б двох найзначніших подій 1898 року – святкування столітнього відродження української літератури та 25-ліття літературної діяльності І. Франка.

На межі XIX і XX століть, коли в Російській імперії все відчутніше давали про себе знати проблеми соціально-політичної кризи, революційні зміни, що насувалися, українська періодика Буковини реагувала відповідним чином. Це спостерігаємо в підборі рубрик, тематиці матеріалів і навіть у зміні окремих номінативних одиниць. Насамперед маємо на увазі прикметник «руський», який у другій половині XIX – на початку XX ст. вживався у значенні «український». Аналізуючи «Буковину» цієї пори, можемо стверджувати, що до початку нового віку в ній переважало вживання слова «руський» («Руська Бесіда» – культурно-освітнє товариство, «Руська Хата» – альманах). Проте із зміцненням духовних зв'язків із Наддніпрянщиною, з посиленням національного руху, хоч із певними застереженнями, все частіше у лексичному вжиткові газети з'являються слова «українець», «українська мова» замість «русин», «руська мова». Важливу роль щодо заміни застарілих назв на нові у повсякденному вживанні відіграла радикально налаштована чернівецька молодь – учасники вже згаданого студентського товариства «Молода Україна». Лідер цієї організації студент університету В. Сімович згадував: «[...] «Молода Україна» (1901–1902), була таки дуже рухлива і зробила дещо своєю рухливістю й бунтарством серед нашого громадянства в Чернівцях. Вона спопуляризувала свого часу, чи не вперше на Буковині, назву «українець», «Україна»» [22, с. 705–706].

На початку XX ст. аж до припинення своєї діяльності в 1910 р. «Буковина» пережила кілька хвиль піднесення. Часто ті, хто відповідав за редакцію здійснювали лише функцію з організації редакційної роботи. Так відповідальними за редакцію часопису були: І. Созанський (1900–1901), В. Секерський (1902–1903, ч. 1–21), І. Захарко (1903, ч. 22–155 – 1906, ч. 1–23), В. Строїч (1906, ч. 24–154 – 1910, ч. 285–293). М. Романюк помилково вказує лише 1902 р. як час редакторства В. Секерського та 1907–1908 роки – час перебування на посаді відповідального за редакцію І. Захарка [21].

Визнання ж «Буковини» серед читачів в аналізований період приносили такі автори-співробітники, як Л. Турбацький, Д. Лукіянович, О. Шпитко, М. Левицький, В. Сімович, А. Крушельницький, Л. Гринюк, Я. Весоловський, В. Карбулицький, О. Безпалко, О. Луцький та ін.

У перше десятиріччя ХХ ст. «Буковина» залишалася вірною своїм програмовим засадам, висвітлюючи життя українців на усіх територіях, де вони мешкали. Про це свідчать постійні рубрики: «Новинки», «Вісти з України», «Із російської України», «Листи з України», «Вістки з російської України», «По Україні», «З України та Росії». Кінець ХІХ – початок ХХ ст. – це період інтенсивної еміграції українців за океан в пошуках кращої долі. Ця грань життя висвітлена у рубриках «Що діється на американській Русі?», «З американської Русі», «Вісти з Канади», «З українського світа», «З канадської України». Для царської Росії початок ХХ ст. позначений російсько-японською війною (1904–1905) та революційними подіями 1905–1907 рр., що знайшло своє відображення у тимчасових рубриках «Розрухи в Росії», «Розрухи на Україні», «Політичні вісти з Росії», «Революційний рух в Росії», «Росія і Японія». До тимчасових рубрик відносимо й такі, що стосувалися політичного життя українців в умовах Російської імперії – «Українці в Державній Думі», «У українських послів російської Думи», «Із виборчого руху»; історії й культури українців – «Історія України-Руси», «Нові книжки».

У контексті висвітлення проблеми Буковина/Україна важливе місце посідало питання заборони української мови в царській Росії. За нашими спостереженнями, найінтенсивніше ця проблема варіювалася на сторінках «Буковини» в 1905 році у редакційних статтях, у рубриках «Політичний перегляд», «Новинки», «Вістки з України», «Події в Росії». В основному публікації стосувалися відміни ганебного царського указу 1876 р. Так у рубриці «Новинки» (1905. Ч. 19) під заголовком «Змагання російських Українців» повідомлялося, що Земство Полтавської губернії ухвалило звернутися до уряду з проханням відмінити указ 1876 р., що забороняв друкувати книжки в «малоруській» мові; по-друге, видавати газету «Лист

полтавського земства», де поряд зі статтями, писаними російською мовою, вміщувати статті українською мовою; по-третє, домогтися, щоб до читалень і бібліотек шкільних надходили українські книги; по-четверте, оголосити конкурс на популярний підручник з рільництва українською мовою; по-п'яте, українську мову вживати не як допоміжну, а нарівні з російською.

На захист українського слова постали й українці з Одеси⁶⁰, які 22 лютого 1905 р. звернулися з проханням до голови комісії з перегляду пресових законів Росії запросити й «оборонця справ малоруского слова» для участі в черговій нараді, бо заради справедливості у такому заході не можуть бути присутніми лише вороги усього малоруського на кшталт журналістів Піхна і Суворіна.

У рубриці «Вістки з України»⁶¹ надруковано «Витяг із протоколу міністрів» від 15 лютого щодо зняття обмежень на видання Святого Письма українською мовою. Це було маленьке зрушення у бік українців, проте головним питанням залишалося питання про скасування указу 1876 р. Принагідно звернемо увагу на велику редакційну статтю «Проти указу із 1876 р.» (1905. Ч. 23–24), у якій зацентовано на тому, що росіяни борються лише за свої політичні та соціальні права, а українці змушені боротися й за національні, оскільки над ними висить ганебний царський документ. Згадано у статті й інші утиски українського слова аж до 1905 року. У зв'язку з цим українська інтелігенція в особі В. Антоновича, Б. Грінченка, С. Єфремова, А. Кримського, І. Нечуя-Левицького, М. Лисенка звернулися до голови пресової комісії Кобека з вимогою – українську мову не називати офіційно «малорускою», «наречієм», а науково – «українська мова» і «українська література», а також не приймати адміністративних розпоряджень, які ставлять українське слово нижче серед інших мов.

Питання про відміну Емського указу порушено і в рубриках «Політичний перегляд»⁶², «Новинки»⁶³.

⁶⁰ Акція одеских Українців // Буковина. 1905. Ч. 21. С. 3.

⁶¹ Вістки з України // Буковина. 1905. Ч. 30. С. 1-2.

⁶² Події в Росії // Буковина. 1905. Ч. 40. С. 1-2.

⁶³ Борба проти указу 1876 р. // Буковина. 1905. Ч. 57. С. 3.

У 1905 р. «Буковина» подала кілька матеріалів, які засвідчили, що наддніпрянські українці домагаються своїх національних прав при будь-якій нагоді. У 85 числі в рубриці «Події в Росії» під заголовком «Всеукраїнський з'їзд в Росії» подається інформація про з'їзд представників усіх національних українських організацій. Найважливіше питання порядку денного – справа автономії України. Представники трьох партій – націоналістів, демократів і радикалів – з Києва, Одеси, Чернігова, Харкова, Катеринослава, Катеринодара і Миргорода висловилися за те, що ідеалом українців є автономія України зі своєю владою у Києві, а українська мова мусить бути заведена в друці, указ 1876 р. – відмінений. Ці ж вимоги були винесені на конгресі земств 18 липня 1905 р.⁶⁴ У травні 1905 р. в Петербурзі відбувся з'їзд російських журналістів, на якому з ініціативи делегатів з України було створено «блок» з представників усіх поневолених націй Росії з метою просування своїх національних постулатів, а це і питання автономії, мови тощо⁶⁵.

«З'їзд земських і городських діячів в Москві» (1905. Ч. 111) – це інформація про форум 126 представників від земств і 68 заступників міських управ, на якому професор Лучицький виступив за автономію України. Більшість учасників з Вільна, Іркутська, Калуги, Нижнього Новгорода також виступили за автономії своїх країв, за право вільного вживання національних мов.

Отож, як засвідчує висвітлення в пресі подій, що мали місце в 1905 р., – це був справді рік боротьби українців за свої національні права в умовах підневільного становища в Росії. Однак, як повідомляла «Буковина»⁶⁶, минув рік відтоді, як було прийнято резолюцію про скасування указу 1876 р., але цар знову відхилив її як таку, що не на часі.

Упродовж наступних років «Буковина» постійно висвітлювала проблеми, пов'язані з функціонуванням української мови. На нашу думку, з подальших публікацій заслуговують на увагу статті С. Танасенка «Народна

⁶⁴ Меморіял Українців // Буковина. 1905. Ч. 97. С. 1.

⁶⁵ Українське питанє на з'їзді російських журналістів // Буковина. 1905. Ч. 104. С. 1-2.

⁶⁶ Царське Veto // Буковина. 1905. Ч. 113. С. 1.

школа і рідна мова на Вкраїні»⁶⁷, «Українське письменство»⁶⁸, «Руска мова в судах»⁶⁹ за підписом М. Т., «Кацапи про українську мову»⁷⁰ та ін.

У 1909 р. в весняно-літніх числах «Буковини» знаходимо рубрику-оголошення про збір коштів серед буковинців на спорудження пам'ятника Т. Шевченкові в Києві.

Отже, рубрики в «Буковині», власне, відбивають життя українців як одного-єдиного народу, є рефлексією на ті події, які мали місце в 1900–1910 роках. Про що ж мовилося у статтях, вміщених у газеті за ці роки? Якщо проаналізувати лише одні заголовки статей, то відразу ж стає зрозумілим: дух газети був спрямований на єднання українців. Наприклад: «Ще не вмерла Україна» (1900. Ч. 14; 1905. Ч. 5), «Самостійна Україна» (1900. Ч. 57, 75), «Автономія України» (1906. Ч. 153), «Сьвято з'єднання» (1908. Ч. 37), «З українського театру» (1900. Ч. 154), «Народний руський театр» (1901. Ч. 40), «Українські театри» (1901. Ч. 66), «Виклади української літератури в Києві» (1903. Ч. 31), «Народна школа і рідна мова на Вкраїні» (1906. Ч. 128–131) та ін. Стаття «Сьвято з'єднання» є редакційною і закликає українську націю до єдності, бо причиною невдач у пошуках спільного життя після розпаду Київської державності редакція вважає брак сильного центра і, як наслідок того, «недостачу почуття спільности». У статті звучить думка, що серед загалу треба свідомо виховувати почуття «суцільности української нації на всіх закутках нашої землі», пізнавати життя і потреби кожної частини, вивчати українську історію і художню літературу. Лише таким чином можна витворити почуття єдності, без чого слово про «самостійність і незалежність українського народу буде пустою фразою». Найкраще ідеали єдності і волі виявилися в поезії Т. Шевченка, – наголошено у статті. А щоб поезія Кобзаря стала святом з'єднання – залежить від кожного⁷¹.

⁶⁷ Танасенко С. Народна школа і рідна мова на Вкраїні // Буковина. 1906. Ч. 128–131.

⁶⁸ Українське письменство // Буковина. 1907. Ч. 125. С. 2–3.

⁶⁹ Руска мова в судах // Буковина. 1908. Ч. 108. С. 2.

⁷⁰ Кацапи про українську мову // Буковина. 1910. Ч. 289. С. 2.

⁷¹ Сьвято з'єднання // Буковина. 1908. Ч. 37. С. 1.

Редакція «Буковини» добре розуміла, що Т. Шевченко своїм життям і творчістю став тим центром, який здатен єднати націю. Тому культ поета-пророка в перші роки ХХ ст. не сховався зі шпальт газети. За нашими підрахунками, про це красномовно свідчать опубліковані шевченківські матеріали – в середньому від 10 до 20 і більше щорічно, починаючи з 1900 року. Найчастіше це були інформаційні статті з нагоди пошанування Т. Шевченка у Чернівцях та в селах Буковини, Галичини. Цікаву інформацію знаходимо у часописі (1904. Ч. 17) під заголовком «Відозва». Це звернення товариства українських студентів «Січ» до українців розпочати збір коштів на спорудження пам'ятника Т. Шевченкові у Чернівцях, оскільки треба встигнути до 1914 р., який буде ювілейним. «Січовики» висловили певність, що на заклик відгукнуться брати із-за Дністра і Збруча, а відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Чернівцях стане святом усіх частин України. Додамо, що мрія чернівецьких студентів була втілена в реальність лише 25 травня 2009 р., коли на Центральній площі Чернівців постав монумент великому поетові.

У ряду найзнаменніших національних подій, висвітлюваних «Буковиною», стало відкриття в 1903 р. пам'ятника зачинателеві нового українського письменства І. Котляревському в Полтаві. Дев'ять друкованих матеріалів присвятила газета цій події (1903. Ч. 92–93, 97, 99, 104, 106–107, 109). У трьох останніх подачах під назвою «Велике народне свято в Полтаві» йдеться безпосередньо про приїзд на свято делегацій з Галичини та Буковини. Останню представляли Мирон Кордуба (від українських товариств Чернівців) та Василь Сімович (від студентського товариства «Січ»). «Буковина» інформувала читачів про виступи на святі визначних діячів України, зокрема М. Коцюбинського, який, незважаючи на заборону, виголосив промову українською, за що заслужив шквальні оплески, а М. Міхновський на знак протесту віддав міському голові Полтави лише папку, а вітальну адресу, писану українською мовою, забрав назад. В останньому матеріалі значилося, що свято в Полтаві від початку і до кінця було величезною і світлою маніфестацією українства у самодержавній Росії,

важливою як для підросійських, так і для підавстрійських українців. Відкриття пам'ятника І. Котляревському довело чи не більший патріотизм наддніпрянців, їхнє «одушевлення і охоту до жертв для народної ідеї», ніж патріотичних сил підавстрійської України.

Надто вагоме значення для єднання українців Буковини з побратимами інших земель мали приїзди до Чернівців на початку ХХ ст. визначних діячів української культури. Зокрема двічі відвідав Буковину класик національної музики М. Лисенко. У 36-му числі «Буковини» за 1903 р. вміщено велику статтю-передрук із «Кієвской Старини» *«Ювілей Миколи Лисенка»*, з якої читачі вперше дізналися про майбутнє відзначення 35-річчя творчої діяльності композитора, про його заслуги в музичному мистецтві. Починаючи з листопадового 135 числа, «Буковина» систематично інформувала про підготовчу роботу та, власне, святкування ювілею. Насамперед у рубриці «Новинки» йшлося про вечір у Львові 7 грудня, куди Лисенко мав прибути за кілька днів і виступити з творами у власному виконанні. У наступних числах газети детально повідомлялося про приїзд ювіляра до Львова (1903. Ч. 141). 142-ге число газети відкривалося на цілу першу сторінку вітальною адресою від Буковинської України, а на другій сторінці з портретом М. Лисенка у центрі містилася стаття-інформація про урочисту академію та ювілейний концерт на його честь. Про приїзд М. Лисенка до Чернівців після Львова йшлося у замітці «Лисенко приїде до Чернівців» (1903. Ч. 137). Про перебування визначного українського музиканта на Буковині йшлося у розлогіх статтях «Микола Лисенко на Буковині» (ч. 143), «Ще дещо про побут Миколи Лисенка на Буковині» (ч. 144).

Ювілейні святкування 35-річчя творчої діяльності М. Лисенка в 1903 році не завершилися, вони продовжилися і в наступному році. У рубриці «Новинки» (1903. Ч. 150) знаходимо повідомлення про ювілейне свято М. Лисенка в Києві, яке мало відбутися 2-3 січня 1904 р. В останньому 155 числі «Буковини» за 1903 р. (31 грудня), а за новим стилем це вже 13 січня 1904 р., у статті «Ювілей Лисенка в Києві» дізнаємося про триденне

пошанування композитора і перебування на святі буковинської делегації, від імені якої вітав ювіляра посол Є. Пігуляк. Проте й на цьому пошанування М. Лисенка не припинилося. На цей раз чернівецьке співоче товариство «Буковинський Боян» вирішило провести на честь великого митця концерт у залі Музичного товариства за участю гостей з Галичини і Буковини. На запрошення С. Смаль-Стоцького М. Лисенко дав згоду приїхати знову до Чернівців, щоб 6 травня 1904 р. взяти участь у святі. У зв'язку з цим «Буковина» (ч. 49) писала, що старається реєструвати важливі моменти з історії Буковинської Русі, які дають «нагляд величезного зросту національної свідомості і культурного поступу нашого народу». Насправді газета подавала у тимчасовій рубриці «Лисенкове свято в Чернівцях» (Ч. 49–51) якнайширшу інформацію про концерт «Буковинського Бояна» під диригуванням М. Лисенка, про святковий «комерс» і виступи на ньому Є. Пігуляка, К. Трильовського, Я. Весоловського і самого М. Лисенка, а також про відвідини разом зі С. Смаль-Стоцьким товариства «Січ», де залишив запис у книзі відгуків з побажанням молоді працювати на користь рідної Неньки Руси-України.

Перебування видатного українського музиканта і громадського діяча у Чернівцях мало неперевершений успіх серед української інтелігенції і особливо молоді. Прощання з гостем на залізничному вокзалі вилилось в маніфестацію українського духу буковинців, адже з вуст кількох сотень проводжаючих час від часу зринали оклики «Слава! Слава!», лунали пісні «Ще не вмерла Україна», «Не пора», «Гей там на горі Січ іде». Про все це писала «Буковина» в 51-му числі за 1904 рік.

Про відвідини Буковини Лесею Українкою читаємо в газеті за 1901 р. (ч. 46), про вечір в «Народному Домі» на її честь, що влаштували чернівецькі руські товариства 22 травня, повідомляється в числах 53 та 56. Зокрема, йдеться коротко про виступ на зустрічі з визначною поетесою професора С. Смаль-Стоцького, студентів В. Сімовича (доповідь про поетичну творчість Лесі Українки) та Лушпинського (продекламував один із віршів поетеси).

Як відомо, зв'язки Лесі Українки із буковинським краєм розпочалися ще задовго до її перших відвідин Чернівців. Нагадаємо, що ще в 1899 р. газета «Буковина» подала замітку про вечір в «Літературно-артистичному товаристві» Києва⁷², на якому Леся Українка прочитала реферат про буковинських письменників. Мова йшла про статтю «Писателі-Русини на Буковині». Саме під такою назвою «Буковина» подала її повний текст 1900 року⁷³. Значення цього виступу мало вагому роль для характеристики творчості таких відомих українських письменників з Буковини, як Ю. Федькович та О. Кобилянська. До цього ряду поетеса-критик віднесла й покутянина В. Стефаника, який часто бував у Чернівцях, друкував тут свої перші твори. Отож Леся Українка в національному житті українців Буковини відіграла свою вагому роль, що стосується зміцнення зв'язків краю із підросійською Україною.

З Буковиною тісно пов'язана громадянська і літературна діяльність І. Франка. Очевидно, нема потреби детально вникати у це питання, оскільки воно знайшло своє належне висвітлення у літературознавчому нарисі Б. Мельничука «Поріднений з Буковиною» [11]. Дослідниця Л. Василик здійснила детальне висвітлення проблеми «Іван Франко і буковинська періодика кін. XIX – поч. XX ст.» в одноіменній статті [4]. У контексті цієї праці особливу увагу звернуто й на питання «І. Франко і газета «Буковина», а саме згадано про дещо розбіжні погляди І. Франка і С. Смаль-Стоцького на проблеми «реальної політики», які порушувалися у статті буковинського політика і вченого «Політика реальна» (Буковина. 1896. Ч. 53–88). Л. Василик пояснила розбіжність у поглядах двох діячів на становище українців в південно-західній частині України тим, що С. Смаль-Стоцький – народовець, а І. Франко опозиційний радикал [4, с. 155]. Перший виступав з угодовської позиції щодо Австро-Угорщини, останній радикально вимагав, щоб українство домагалось належних йому прав, адже українська нація становила майже чверть населення імперії.

⁷² З Києва // Буковина. 1899. Ч. 150. С. 2.

⁷³ Писателі-Русини на Буковині // Буковина. 1900. Ч. 44–46.

Маркерами соборності на сторінках «Буковини» до початку 1910 року були численні матеріали про життя і діяльність, окрім згаданих, відомих діячів Наддніпрянщини – О. Кониського⁷⁴, Д. Мордовця^{75 76}, О. Пчілки⁷⁷, М. Терещенка⁷⁸, М. Старицького^{79 80 81}, В. Антоновича⁸², М. Заньковецької^{83 84}, Марка Вовчка^{85 86} та ін.

2.2. Учительські часописи Північної Буковини як виразники проблеми національної соборності

В умовах політичної розпорошеності українських сил (москвофіли, народовці, соціал-демократи, націоналісти та ін.) та відсутності єдності та порозуміння між ними спостерігаємо складність у комунікації серед самих українців. Після 1918 року політична ситуація змінилася, Північна Буковина увійшла до складу Румунії. Почалися репресії щодо українського населення. Пресі у цих умовах важко було доносити до дезінформованих та національно розчарованих втратою своєї держави (УНР-ЗУНР) українців ідею соборності, тим більше в контексті чергової роздрібленості українських земель, на тлі репресивного радянського режиму в УРСР. Київ тепер уже асоціювався у свідомості пересічного буковинця з арештами, доносами, розстрілами, таборами і виселками, з голодомором тощо. Духовна єдність, в тому числі у слові, в культурі – це те, що залишалося як ще одна альтернатива поки що відсутній державній єдності. І значну роль у її розвитку відіграли вчительські та літературно-мистецькі часописи. Про соборність на сторінках такого типу видань нами детальніше розглянуто у наукових статтях «Ідея соборності в

⁷⁴ Смерть і похорон Олександра Яковлевича Кониського // Буковина. 1900. Ч. 147. С. 1–2.

⁷⁵ Ювілей Данила Мордовця // Буковина. 1900. Ч. 149. С. 3.

⁷⁶ Данило Лукич Мордовець // Буковина. 1905. Ч. 71. С. 3.

⁷⁷ Ювілей Олени Пчілки в Києві // Буковина. 1901. Ч. 17. С. 3.

⁷⁸ Никола Артимович Терещенко // Буковина. 1903. Ч. 12. С. 3.

⁷⁹ Михайло Петрович Старицький // Буковина. 1904. Ч. 45. С. 1.

⁸⁰ Михайло П. Старицький // Буковина. 1904. Ч. 46. С. 1.

⁸¹ Похорони М. П. Старицького // Буковина. 1904. Ч. 48. С. 3.

⁸² 35-літє професорської діяльності проф. В. Б. Антоновича // Буковина. 1905. Ч. 65. С. 2.

⁸³ Ювілей Марії Заньковецької // Буковина. 1908. Ч. 9. С. 2–3.

⁸⁴ Ювілейне свято Марії Заньковецької // Буковина. 1908. Ч. 10. С. 3.

⁸⁵ Про Марка Вовчка // Буковина. 1908. Ч. 17. С. 1–2.

⁸⁶ Доманицкий В. Марко Вовчок // Буковина. 1908. Ч. 20–25.

українському часописі Буковини «Каменярі» (1909–1914, 1921–1922)» [18], ««Каменярі» як речник єдності українських земель (за матеріалами промоції книжкових та періодичних видань)» [15], «Ідея єдності України крізь призму художніх публікацій на сторінках часопису «Промінь» (1922–1923 рр.)» [17].

Важливу роль у формуванні національної суспільної думки на Буковині відіграв учительський фаховий пресовий орган – двотижневик **«Каменярі»**. В історії «Каменярів» виділяємо два періоди: перший – 1909–1914 роки, другий – 1921–1922 роки. Шестирічна перерва у виході часопису пов'язана насамперед з фінансовими труднощами редакції та Першою світовою війною, а далі й з приходом у 1918 р. на Північну Буковину румунської влади, цензура якої надзвичайно жорстко ставилася до української періодики.

Те, що «Каменярам» вдалося протриматися тривалий час, очевидно, треба завдячувати патріотичному складові редакції, яку очолювали в різні роки такі відомі педагоги і талановиті редактори, як Ом. Іваницький (1909, 1912, 1913 – Ч. 1–4), І. Карбулицький (1910–1911, 1914), О. Попович (1913 – Ч. 5–20), І. Данилевич (1921–1922). Серед членів редакції і постійних авторів були Д. Макогон, Л. Ясінчук, І. Бережан, І. Пилат, К. Данилюк. На шпальтах «Каменярів» друкувалися матеріали М. Грушевського, В. Антоновича, М. Євшана, О. Гриця, О. Маковця та ін. Через цензурні заборони багато дописувачів газети підписувалися псевдонімами чи криптонімами, або були анонімними.

«Каменярі» вперше прийшли до читача 8 квітня 1909 року і вже одразу стало зрозумілим, що газета наскрізь пронизана українським духом і має за мету працювати для об'єднання учительства на всіх українських землях, виховувати у читачів національні ідеали.

У редакційній статті *«Наша організація»* (1909. Ч. 1.), в якій мова йде про «Вільну організацію українського учительства на Буковині», зокрема читаємо: «Організація й постановила собі про те бути супроти поодиноких наших українсько-політичних партій зовсім безсторонною і супроти всіх партій однаково лояльною» (с. 3). Далі зазначається, що організація перш за все буде

оберігати та відстоювати інтереси учительства – «наша організація є вольна і ні від якої політичної партії незалежна; вона не є службою будь-якої політичної партії і не буде нею [...], такою самою дорогою буде ступати й орган нашої організації «Каменярі»».

Як бачимо, у програмі організації українського учительства Буковини, як і її речника «Каменярів», не йшлося прямо щодо декларування єдності українських земель. Проте, за нашими спостереженнями, окремі публікації в часописі доводять протилежне. Зокрема, чимало редакційних статей були спрямовані насамперед на утвердження української нації, національної свідомості буковинців, а це працювало на кінечну мету – соборність українських земель і українців. Редакційні статті найчастіше друкувалися без імені автора і засвідчують високу публіцистичну майстерність членів редакції.

З перших років існування редакція газети увідомлювала, що «ми [українці – П. Ю.] мусимо стати людьми духа, духа, який обіймає всю область людського існування всіх часів і тим робом пізнає ціль людського буття, пізнає всі закони, на підставі яких приходять народи до великості [...]. Ми находимося на шляху нашого відродження!»⁸⁷.

У редакційній статті «*Витай нам!*» зазначається, що «Каменярі» у кожному числі постійно намагаються оздоровити кволий на той час «національний організм», поставити «національну справу на тривку підвалину» (1912. Ч. 24). У цьому контексті О. Маковей в умовах підавстрійської влади головним завданням української громади вважав «навчити нашу інтелігенцію рідної мови [...]; дати їй замість усяких інших лектур свою; виховувати в нашій душі, а не в німецькій; вказувати на те, що в нас є доброго і гарного, а не лиш у сусідів, щоби ми вкінці мали свою свідому родину [...]]»⁸⁸.

Як спостерігаємо з редакційних статей, ставлення австрійських властей до проявів українського життя було лояльнішим, особливо це стає відчутним, коли перегорнемо сторінки «Каменярів» за 1921–1922 роки, під покровом

⁸⁷ На шляху нашого відродження // Каменярі. 1909. Ч. 9-10. С. 1.

⁸⁸ Маковей О. До книжки! // Каменярі. 1909. Ч. 3. С. 1-2.

Румунії. Чимало редакційних статей друкувалися з пропусками, де значилося «цензуровано».

Відчувши короткочасний дух волі в часи ЗУНР та УНР, редакційні матеріали, що друкувалися в «Каменях» другого періоду його виходу, носили більш демократичний і національно наступальний характер. Упродовж 1921–1922 років майже в кожному числі у редакційних статтях порушувалася *проблема румунізації українського населення Буковини*. Нестерпне гноблення з боку румунських властей змушувало мешканців чинити опір. Так, в інформаційній статті «Українське віче в Чернівцях» (1922. Ч. 20–21) повідомлялося, що 16 липня 1922 року в Народному домі відбулося віче проти румунізації. На ньому прийнято резолюцію, в якій зазначалося, що «опираючися на висловлене право самовизначення нації, протестує [віче – П. Ю.] проти нестерпного гноблення українського населення румунською владою на національно-культурнім, політичнім і економічнім полі, [...] протестує проти введення румунської внутрішньої і зовнішньої урядової мови в усіх українських народних школах...». Отже, «Каменярі» не тільки викривали політику румунської влади, але й водночас, використовуючи за гасло назву вірша Б. Грінченка «До праці!», наставляли: «Тільки працею мозольною, чорною працею ми зможемо скинути із себе ярмо недолі» (1922. Ч. 27).

Шлях до єдності українських земель «Каменярі» бачили й через публікацію на своїх шпальтах матеріалів, які несли інформацію про суспільно-політичне життя на всіх українських землях. З-поміж оприлюднених матеріалів виділяємо серію публікацій українського історика і політика М. Грушевського. Так, у 13–14 числах часопису за 1909 рік вміщено статтю «На українські теми» з підзаголовком «Два роки галицької політики», у якій автор одним абзацом охарактеризував соціально-політичне життя на підросійській Україні як таке, що його «залягла собі хмара, заступила світ і сонце від Амура до Дуная [...]». Зрівняно всіх під п'ятою реакції, і українське жите – се сіра пляма серед одної великої сірої хляпанини [...]». Складність соціального ж становища в підавстрійській Україні політик вбачає у тому, що «штабовці

української політики побачили себе на чолі сильної армії, з якою можна було зробити багато». Проте так не сталося, і винні в тому самі ж доморощені керівники галицької адміністрації і посли, що обиралися до Сейму в 1908 р. Певним продовженням згаданої публікації є стаття М. Грушевського «Реальна політика на галицькій ґрунті» (1909. Ч. 15–16). «Каменярі» не тільки знайомили читачів з працями М. Грушевського, але й подавали відомості про нього. Зокрема чеський журнал «Slovansky Prehled» (1909. Ч. 4. С. 163–167) опублікував життєво-творчий портрет М. Грушевського авторства чеського вченого Карела Кадлеця. Український переклад цієї праці здійснив професор Чернівецького університету Зенон Кузеля. Важливим є те, що автор знайомить читачів із конкретним внеском М. Грушевського у розбудову української державності, відзначає зокрема й значення М. Грушевського для культурно-національного розвитку Західної України в другій половині XIX ст. Якщо вплив Т. Шевченка на національний розвиток Західної України мав характер національно-літературний, М. Драгоманова – соціально-політичний, то вплив М. Грушевського мав національно-культурний характер. К. Кадлець справедливо вважає М. Грушевського найбільш заслуженим борцем за права українського народу, адже він «перший розвинув українське питання в цілій його об'ємі, перший виступив з науковим уаргументованем стремлінь українського народу та почав організацію українського руху» (1909. Ч. 17).

Постійним автором «Каменярів» був один із членів редакційного комітету – талановитий журналіст і педагог Лев Ясінчук. Його публікації стосувалися політичного життя, проблем культури, шкільництва. Добру майстерність нарисовця і вміння спостерігати Л. Ясінчук виявив у серії публікацій під заголовком «З дороги» (1912. Ч. 17–18, 21, 22, 24). Це нариси-враження від подорожі автора півднем та центральними територіями України, з яких читачі газети мали можливість заочно наблизитися до історії і культури таких міст, як Одеса, Севастополь, Ялта, Бахчисарай, Сімферополь, Полтава, Київ.

Тематична палітра «Каменярів», як простежуємо за роками видання, була надзвичайно різноманітною. Однією з важливих тем в реалізації редакційної

політики вважаємо шевченківську тему, яка духовно єднала Буковину з Україною. Вона ж, в свою чергу, включає інформаційно-критичні статті, інформаційні замітки про вшанування Кобзаря та бібліографічні промоційні замітки про вихід його творів. Як правило, шевченківські матеріали частіше з'являлися в газеті у березневі дні, до яких редакція вишукувала цікаві факти з життя і творчості поета, що знаходили своє втілення у формі редакційних статей. 10 березня 1911 року українці всіх земель вшановували 50-ті роковини з дня смерті національного пророка. З цього приводу на першій сторінці «Каменярів» (1911. Ч. 5) вміщено статтю (очевидно, редакційну) «Великі роковини». Заголовок привертає увагу великим розміром та жирним шрифтом. Стаття в цілому пройнята закликом, спонуканням до читання і пізнання творів Т. Шевченка. В народі ширити слово поета покликана інтелігенція, від неї ще зі шкільної лави «наш брат» повинен почути те, «що повинно єго піднести на дусі, що повинно скріпити в нім віру в світлішу будучність України». Стаття підсумовується думкою, що коли українська громада глибоко повірить в те, що Т. Шевченко «писав своєю кров'ю», то й тоді на Шевченківських святах залунає «воскресна пісня «Ще не вмерла Україна», не відрекламована по нотах а відчута душею й серцем». Підвальна частина першої сторінки часопису, у якій вміщена стаття, завершується реченням-закликом «Ширіть твори Шевченка від хати до хати!», що виділяється жирним шрифтом.

В 50-ті роковини смерті Т. Шевченка його образ був настільки живим у пам'яті народу, що про нього ходили легенди, ніби він не помер, а 1861 року ховали порожню домовину. Саме про таке йдеться у статті Антіна Лютницького⁸⁹, передрукованій «Каменярами» із всеукраїнської газети «Рада».

Привертає увагу й передрук із львівського літературно-наукового журналу «Неділя» статті редактора цього видання Василя Щурата «Шевченків «Буквар» (1911. Ч. 6). Ця публікація мала важливе значення для популяризації імені Кобзаря на Північній Буковині, зокрема його втіленої у життя мрії – виданого у Петербурзі на початку 1861 року «Букваря южноруского». Насправді це була

⁸⁹ Лютницький Антін. Тарас Шевченко в народніх переказах // Каменярі. 1909. Ч. 9-10. С.3-4.

своєрідна рецензія, у якій автор детально познайомив читачів з непростю історією підготовки та видання «Букваря...».

1921 рік – це рік відзначення 60-х роковин від дня смерті Т. Шевченка. «Каменярі» не обійшли увагою цієї знаменної дати. У невеликій анонімній статті «Уривок із характеристики творів Т. Шевченка» роль поета для України порівнюється з місією Христа в історії людства: «Сьогодні завдячує сему генієви Соборна Україна своє відродження – він перший оживив її, перший зазначив їй поважне місце в пантеоні славянських націй [...]. Як Христос колись, так являється Шевченко захитником покривджених» (1921. Ч. 8).

На сторінках «Каменярів» віднаходимо й невеличке оповідання «На Шевченковій могилі», підписане криптонімом П-чук. Воно несло у собі важливий виховний потенціал для тих, хто хотів вибороти для України самостійність. Із короткого сюжету стає зрозумілим, чому двоє побратимів темної осінньої ночі приходять на кручі Дніпра до могили Тараса. Юнаки у цьому святому для кожного українця місці складають присягу на вірність Вітчизні, звертаючись до Пророка з такими словами: «Батьку, ти нас навчив бути Українцями, – навчи ж захищати це ім'я»⁹⁰.

Варто відзначити, що редакція «Каменярів» по часточці збирала будь-яку інформацію, що була пов'язана з іменем Т. Шевченка. Маємо на увазі насамперед анонсування Шевченківських заходів (1921. Ч. 4), повідомлення про перенесення «Свята Шевченка» на інший день (1921. Ч. 5), інформаційні замітки про відзначення Шевченківських свят у Чернівцях (1912. Ч. 10), у буковинському селі Вікно (1912. Ч. 8; 1914. Ч. 7), заходи українського військового комітету та академічного товариства «Січ» у Відні (1922. Ч. 9). Не залишилися поза увагою редакції публікації про Шевченківські дні на сторінках чернівецьких німецькомовних газет «Czernowitzer Allgemeine» (15.04.1921) та «Czernowitzer Allgemeine Zeitung» (17.04.1921) (1921. Ч. 7). Короткі інформаційні матеріали друкувалися переважно без заголовків під рубрикою «Всячина».

⁹⁰ На Шевченковій могилі // Каменярі. 1922. Ч. 9. С. 2.

Отже, Шевченківська тема на шпальтах «Каменярів» посіла важливе місце і сприяла зростанню національної свідомості мешканців буковинського краю. Образ Кобзаря поставав як символ єдності українців Сходу і Заходу України.

Редакційний склад «Каменярів» у своїх програмових завданнях щодо зміцнення національної свідомості української інтелігенції Буковини і загалом населення особливої ваги надавав популяризації української книги, всеукраїнських газет, журналів тощо. Таким чином газета орієнтувала читачів на всеукраїнську національну думку.

Підсумовуючи, зазначимо, що газета «Каменярі» в складних суспільно-політичних умовах північної Буковини, в яких вона перебувала під владою Австро-Угорщини та пізніше у складі королівської Румунії, втілювали свою програму, проводили своєрідну підготовчу роботу, щоб у майбутньому Буковина стала частиною однієї великої держави – України. Багато матеріалів «працювали» на національну ідею. Як підкреслював А. Жуковський, єднання українців починалося на літературному рівні, а вже згодом і в політичній площині. За восьмирічне життя «Каменярі» гуртували українців своїми публікаціями, а саме:

- 1) надавалася інформація про суспільне життя на всіх українських землях з орієнтацією на Київ як центр української державності;
- 2) газета відводила місце для друку визначним авторам з України (М. Грушевський та ін.);
- 3) шевченківська тема – це те, що скріплювало і живило українців Буковини духовно, змушувало самоусвідомлюватись;
- 4) «Каменярі» єднали буковинців з Наддніпрянщиною через інформаційні, критичні статті про визначних діячів української культури (Б. Грінченко, М. Лисенко, М. Коцюбинський та ін.);
- 5) газета популяризувала соборницькі ідеї письменників з Буковини, про них дізнавалися й по той бік Дніпра;
- 6) редакція інформувала про нові видання у Києві і, навпаки, – про вихід українських книг у Чернівцях, подавала їх критичні огляди;
- 7) часопис постійно заохочував читачів до передплати періодичних видань Наддніпрянщини, Галичини, повідомляв про появу нових газет та журналів на американському континенті, тим стверджуючи: українці духовно єдині у всьому світі.

Таку ж помітну роль відіграв двотижневик *«Промінь»* – суспільно-науковий та літературно-художній орган українського вчительства. Він виходив упродовж 1904–1907 рр. у містечку Вашківці. За видання й редакцію часопису відповідав спеціальний комітет, до складу якого входили відомі буковинські педагоги, громадські діячі і письменники І. Бажанський, І. Синюк, К. Малицька, Є. Ярошинська, С. Канюк, І. Карбулицький та ін. Видання мало на меті підтримати насамперед українських педагогів Буковини, бо «народні учителі є головню тими робітниками, на котрих само вже зване вкладає обов'язок кувати для поступу широку дорогу [...] своєму народови, красшу світлійшу будучність», – зазначалося в передовиці *«Від видавництва»* (1904. Ч. 1). Окрім того, аналіз уміщених в журналі матеріалів дає підстави твердити, що *«Промінь»* ставив своїм завданням об'єднати все українське учительство без огляду на кордони.

Як учительський орган *«Промінь»* друкував статті, дописи, методичні матеріали, які стосувалися питань освіти, шкільництва на Наддніпрянській Україні, в Галичині. У статтях *«Бажання щодо просвіти українців-подолян»* (1906. Ч. 3), *«Збори народних вчителів Сумського повіту в справі української школи»* (1906. Ч. 4), *«Про народну школу на Вкраїні»* (1906. Ч. 10–13) йдеться про бажання населення України навчатися рідною мовою та про перепони у цьому царської влади, про вимоги наддніпрянців здобувати обов'язкову початкову освіту, право вступати до середніх і вищих шкіл, підтримувати в навчанні найбільш бідні верстви населення. *«Промінь»* часто висвітлював нелегку долю вчителів у Росії, їхню боротьбу за свої права: *«Кілька слів про Росію в зв'язку з положенням народних учителів і вчительок»* (1906. Ч. 24), *«Рух серед російського учительства»* (1906. Ч. 14–15) та ін.

Значну увагу журнал приділяв політичному, соціальному становищу Великої України початку ХХ ст., зокрема сповіщав про революційні події, внаслідок яких постраждало чимало українських культурно-громадських діячів. Про репресії на Україні йдеться у статтях *«Репресії російського уряду»* (1906. Ч. 4), *«Переслідування української преси в Росії»* (1906. Ч. 18).

У «Промені», як і в інших буковинських виданнях, постійно в центрі перебував медіа-сегмент Буковина / Україна. Учительський часопис постійно знайомив читачів з життям, творчою діяльністю видатних східноукраїнських діячів, що мало неабияке значення для розвитку культури Буковини, Галичини. Це статті і про Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, М. Старицького, М. Драгоманова.

Насамперед зупинимося на статті О. Маковей *«В роковини смерти Т. Шевченка»*, яка маючи науковий характер, була важливою в утвердженні духовної єдності Буковини з Наддніпрянщиною. Автор на основі документальних свідчень розповів про перше вшанування пам'яті Т. Шевченка в Чернівцях 1864 р., його популярність в народі і вплив на буковинських письменників – Ю. Федьковича і С. Воробкевича. Як доказ впливу Кобзаря на першого буковинського поета О. Маковей цитує уривок з його віршів *«Співацька добраніч, На скін Тараса Шевченка»* та *«Нива»*, у яких побачив бажання Ю. Федьковича збудити своїх краян до активної праці, *«зорати свою Буковину, / Як наш Тарас, як мій тато / Научив мене орати!»*. Свідченням любові до Т. Шевченка С. Воробкевича є його лист до О. Барвінського з 1867 р., який наводить О. Маковей: *«[...] Т. Шевченко нам просвітив дорогу, він нам зірвав з очей густу заслону, він нам показав, що наша мова здібна до відображення найглибших чувств і найглибших гадок»* (1907. Ч. 4. С. 53).

Після Т. Шевченка найкращим маркером соборності українського духу у «Промені» стало висвітлення творчості І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, Б. Грінченка. У ч. 9 за 1904 р. Редакція помістила сумну вістку про смерть батька українського театру М. Старицького, а в наступному числі помістила обширну без автора статтю *«Михайло Старицький»*, яка розкрила буковинцям основні сторінки біографії митця і заслуги на теренах художньої творчості і театрального життя *«одного із перворядних діячів з шістдесятих років»*, *«чи не одинокого оригінального поета 60-х років на Україні»* (1904. Ч. 10. С. 65–66).

З нагоди відзначення в Києві 35-літнього ювілею письменницької діяльності І. Нечуя-Левицького журнал на перших сторінках опублікував

статтю *«Іван Нечуй-Левицький»*, підписану криптонімом (В.). Визначний письменник-реаліст представлений як такий, що дав своєму народові цілий ряд високоартистичних творів, які запевняють йому безсмертну славу в історії нашої літератури (1904. Ч. 24. С. 173). Б. Грінченко у статті *«Борис Дмитрович Грінченко. (З приводу ювілею єго 25-літної діяльності)»* (1907. Ч. 2) названий одним з найвизначніших діячів України, її «талановитим і пильним робітником». Заслуги Б. Грінченка анонімний автор в історії розвитку громадянського життя ставить поруч із заслугами І. Франка, М. Грушевського, М. Драгоманова. Для розкриття маркера духовного єднання українців мають важливе значення дві публікації Н. Кобринської – нариси *«У Нечуя»* (1905. Ч. 9–10) та *«Український бандурист»* (1906. Ч. 19). Перший розповідає про поїздку авторки в 1899 р. до Києва та зустріч з І. Нечуєм-Левицьким, другий – це враження від одного з концертів Г. Хоткевича, які він давав на Буковині та в Галичині, переховуючись тут від переслідувань в Росії.

У рубриці *«Бібліографія»* *«Промінь»* часто анонсував книги, що з'являлися, наприклад, І. Котляревського (1907. Ч. 3), П. Гулака-Артемовського (1907. Ч. 3), Є. Гребінки (1907. Ч. 3), Т. Шевченка (1904. Ч. 12), Марка Вовчка (1904. Ч. 21), М. Коцюбинського (1905. Ч. 14–15) та ін.

Отже, учительський двотижневик *«Промінь»* був надзвичайно вагомим речником соборності на західноукраїнських землях, оскільки найпершими його читачами були педагоги, які інформацію про життя на всіх українських землях несли до підростаючого покоління українців Буковини і Галичини.

Свого часу відомий літературознавець та пресознавець О. Романець стверджував, що в австро-угорський період на Північній Буковині виходило майже півтора сотні українських друкованих засобів масової інформації. Проте різко змінилася ситуація, не в кращий бік, з приходом сюди Румунії. Автори монографії *«Буковина. Її минуле і сучасне»* писали, що колишня відносна свобода для української преси зазнала значного удару під час Першої світової війни, а вже була скасована з окупацією Північної Буковини румунськими військами. Незважаючи на жорсткість румунської цензури, особливо в перше

десятиріччя, українці краю все ж таки спромоглися відновити пресові органи або заснувати нові. Так, із певними перервами до 1922 року проіснувала вчительська газета «Каменярі», соціал-демократична партія видавала газети «Воля народу» (1919–1921), «Робітник» (1921–1923). Колишні члени націонал-демократичної партії та «Руської Ради» видавали «Народний голос» (1921), «Зорю» (1923–1925), щотижня виходив «Рідний Край» (1926–1930). У 1922 році виходив сатирично-гумористичний листок «Щипавка». Отож, у складне перше десятиріччя румунської окупації, українське слово на Північній Буковині не здавалося. Зазначимо, що українська періодика краю в цей час залишалася на міцному ґрунті національної єдності зі всім українським народом. У пам'яті буковинців жили історичні події недалекого минулого – багатотисячне народне віче 3 листопада 1918 р., яке заявило про волю населення української частини Буковини увійти до складу ЗУНР.

На позиціях соборності українців стояв місячник *«Промінь»*, що виходив у Чернівцях в 1921 р. (вийшло два числа) та впродовж 1922–1923 рр. Ініціатором його заснування було одне з найпотужніших національних товариств у Чернівцях – Українське академічне товариство «Союз». На титульній сторінці першого числа значилося його гасло: «Праця єдина з неолі нас вирве!», а нижче під назвою – «Редагує: Комітет». У нижній частині титулки видруковано як епіграф останню строфу з поезії Лесі Українки «Досвітні огні», яка закликала до активних дій. У лівій частині титулки вертикальною колонкою подався зміст.

«Промінь» на початках готувався як суто літературний орган і мав популяризувати твори молодих письменників. Проте, після двох випусків у травні-червні 1921 р. він «заперестав виходити тому, що власті застановили [його] разом з закриттям «Союза» і видання його органу» (Промінь. 1922. Ч. 2. С. 64). Очевидно, що цим можна пояснити й заяву нового «Променя», який почав виходити у світ з січня 1922 року: «[...] подаємо до відома, що наш місячник не є тим органом, що його видавало академічне товариство

«Союз»⁹¹. На обкладинці нового місячника, окрім назви, значилося: «Видає і редагує: Комітет молоді». Із редакційної статті⁹² стає зрозумілим напрям журналу. В умовах, коли «по всіх усядах кипить боротьба за політичну самостійність», громадянство повинно цікавитись змінами в житті. Головну ставку редакція робила на молодь, яка повинна «збудитися зі сну» та «вчитись, як на світі жити», «щоб стати чесним і щирим громадянином на службі народові». Редакція закликала надсилати статті з області науки, літератури і критики. Отже, новостворений «Промінь» мав на меті підтримати творчі молоді особистості і закликав до співпраці.

«Промінь» мав за честь друкувати вірші П. Тичини (1891–1967) та Д. Загула (1890–1944), поетів-емігрантів К. Поліщука (1891–1937) та Д. Геродота (1882–1975), поета з Вінніпегу В. Купченка (1897–1966) та М. Підгірянки (1881–1963) з Галичини. Не всі вірші підписані справжніми прізвищами авторів, часто це були псевдоніми чи криптоніми, окремі з них понині залишаються не розкритими. Поезію «Променя» (1922. Ч. 1) відкриває вірш Марійки Підгірянки «Так. Я плакати буду із болю...». Поетеса символістського спрямування бере на себе відповідальність продовжити огненне слово Лесі Українки у складні повоєнні роки (вірш датується 1920 р.). Із тексту твору стає зрозумілим, що надії про єдину суверенну державу розвіялись, розділені українські землі зайняли різні держави, але це не приводить її до розпачу, а, навпаки, вона заявляє: «Так. Я плакати буду із болю, / Але сльози мої вогняні. / Мої сльози заіскряться в полю / І палитимуть серця в борні» (с. 9). На підсилення думки М. Підгірянки у цьому ж числі знаходимо вірш поета-наддніпрянца М. Старицького «До молоді». Редакція опублікувала лише чотири строфи, саме ті, що несуть у собі найбільший виховний заряд – заклик любити Україну (1922. Ч. 1. С. 20).

«Промінь» друкував твори не лише письменників з інших частин України, але й підтримував тих творчих буковинців, які думками линули на

⁹¹ [Без заголовка] // Промінь. 1922. Ч. 1. С. 1-2.

⁹² Там же.

Наддніпрянщину. Яскравим прикладом того є творчість поета М. Марфієвича. Під звуки його пісні «Похідна» учасники Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. домагалися прилучення австрійської частини української землі до України. М. Марфієвич належав до когорти молодих людей, котрі не хотіли миритися з окупаційним режимом на Буковині. Поет боровся словом, орієнтуючись в думках на Київ як столицю єдиної держави. Очевидно через це під назвами віршів М. Марфієвича знаходимо в журналі білі плями з написом «Сконфісовано!» (1922. Ч. 9–10. С. 225; 1923. Ч. 3–4. С. 85). Найяскравіше думка поета про єдність буковинських українців зі всією Україною звучить у вірші «Кобилянській (Привіт з приводу тридцять'ятих роковин діяльності Ольги Кобилянської)» (1922. Ч. 2. С. 34):

Вітають Тебе – серед громів війни
 Народу Твого хоробрі сини...
 І вся Україна – що сяє в борбі,
 Глибокий поклін засилає Тобі,
 Ти вірно сповняєш святий заповіт,
 Від Неньки за це Тобі – вдячний привіт.

М. Марфієвич у роки Першої світової війни брав участь в італійському поході, де загинули сотні його побратимів-українців. Одному з таких героїв він присвятив вірш «Пам'яті покійного Арсена Мандрика» (1922. Ч. 3. С. 82). У творі стверджується думка про невмирущість ідеалів, за які боровся побратим, а далі вона розгортається у поезії «Великдень» (1922. Ч. 4. С. 97). На думку поета, справжнє великоднє свято для буковинських українців настане тоді, «Як пірвемо важкі кайдани При шумі радісних пісень...». В завуальованому образі невмирущої Боркині М. Марфієвич у вірші «Невмируща» дає зрозуміти, що це образ страдниці України. Кінцівка вірша – це віра у перемогу Невмирущої (1922. Ч. 6. С. 172).

Восени 1919 року у Чернівцях відбулося повстання солдатів 113-го стрілецького полку. Його учасники висунули вимоги під гаслом соборності з Наддніпрянською Україною, за що були вкинуті як політв'язні до найсуворішої

румунської тюрми «Галата». Як відгук на підтримку повсталих М. Марфієвич згодом написав однойменну поему, а в спареному 7–8 числах «Променя» (1922) вмістив вірш «Галата», що став епілогом до майбутньої поеми. Гуцул Іван – герой вірша, знаючи про близьку смерть, роздумує у в'язниці:

Засвітить день ясної волі
У рідній моїй стороні!..
Пробудиться вся Україна,
Весь нарід, що в тюрмах стогнав (с. 201).

До авторів «Променя» належав поет, прозаїк, літературознавець Корнелій Ластівка. Це тонкий лірик, якого порівнюють із Володимиром Кобилянським. Найбільшим поетичним твором поета є драматичний етюд «Плач Єремії» (1923. Ч. 3–4). Твір побудований на матеріалі біблійних легенд із життя давніх євреїв, чим за ідейним спрямуванням, стилістикою тексту нагадує «Мойсея» І. Франка. Картини, в яких змальовано руїни Сіону, ридання єврейського народу, на нашу думку, співзвучними тому станові, в якому опинилася окупована Буковина під владою Румунії. Твір К. Ластівки закінчується пророчими словами Єремії, котрі можна трактувати як віру у перемогу поневолених українців:

О, горе, горе вам, усім катам!
Усі погинете самі в неволі (с. 81).

Серед активних авторів «Променя», котрі у своїх творах мріяли про єдину соборну Україну, поважне місце відводимо досвідченому поетові та прозаїкові, шкільному учителеві Дмитрові Макогону. Поезія «В тяжку годину» (1923. Ч. 5–7. С. 132) – це заклик до українців Буковини любити свою Україну.

Тяжінням до матері-України, передчуттям неминучих суспільних змін позначені вірші молодої поетеси Н. Падури (Присвята ідейному студентству // Промінь. 1922. Ч. 5. С. 141), триптих «Чорні фалі», підписаний криптонімом «О.В-чук» (1923. Ч. 3–4. С. 76), вірш Олесенка «Напровесні» (1923. Ч. 5–7. С. 119). Привертає увагу поезія в прозі О. Петрійчука (О. Мох) «Хвала

Творцеві Сил!» (1922. Ч. 7–8. С. 195). Остання мініатюра закінчується пристрасними словами: «За дужість ясного грому, що розіб'є України тюрму».

Редакція «Променя» підтримувала зв'язок з авторами, котрі опинилися в еміграції, і тим духовно об'єднувала українців. Через їхнє сприйняття читачі бачили трішки інший образ України, доповнений «тугою по рідному краю»^{93 94 95}.

Публікації віршів поетів із Наддніпрянщини суворо контролювалися румунською цензурою. Так, у 1922 році (Ч. 9–10) з трьох віршів П. Тичини було надруковано два – «Плуг» і «По хліб ішла дитина...», на місці третього вірша – лише біла пляма з надписом «Сконфісковано» (с. 22). З причини відсутності архіву редакції «Променя» нині складно встановити назву третього твору. Д. Загул репрезентований двома поезіями революційного часу – «По катакомбах...» та «Чи не марні марно мрії...» (1922. Ч. 9–10. С. 226), які входили до збірки «Марія і Мара». Характерно, що в «Промені» постійно було присутнім поетичне слово Т. Шевченка, Лесі Українки, цитування їхніх творів у наукових, публіцистичних, критичних статтях.

Щодо прози в «Промені», то вона посідає за обсягом вагомніше місце. За нашими підрахунками, в журналі надруковано понад чотири десятки творів двадцятьох авторів з різних українських земель, серед яких були: Е. Байда-Горленко, Е. Волянський, І. Гаврилюк, О. Дучимінська, О. Задума, О. Кобилянська, К. Ластівка, Ю. Мандрик, А. Падоліст, К. Поліщук та ін. У контексті порушеної проблеми можемо виділити незначну частину творів, у яких провідним був мотив антинародного характеру Першої світової війни. Перу Ю. Мандрика належать нариси «Могили» (1922. Ч. 3. С. 83–84), «Злиняють цвіти» (1922. Ч. 7–8. С. 202–203). Перший нарис – це роздуми над похованнями тих, хто поліг не за свій народ і вітчизну, а за чужі їм інтереси; у другому «прекрасні, живі квіти» уособлюють молодь над Дніпром, Прутом і Сяном, яка впала у кровавій бойні, а могили взяли «у свою безмежну пащеку

⁹³ Геродот Д. Не порань // Промінь. 1922. Ч. 6. С. 177.

⁹⁴ Дараган Ю. Нікому не кажи, що нагострені гостро ножі // Промінь. 1923. Ч. 3–4. С. 91.

⁹⁵ Поліщук К. Дар // Промінь. 1923. Ч. 2. С. 38.

самі ще пупінки квіток». На італійському фронті написав кілька нарисів і молодий редактор «Променя» І. Пігуляк: «Війна» (1922. Ч. 1. С. 16–17), «Заплата» (1922. Ч. 1. С. 17–18). На початку 1920-х років І. Пігуляк працював над більшим прозовим твором «Слідами нової руїни», в якому порушив тему громадянської війни на Наддніпрянській Україні (очевидно, автор був сам учасником тих подій, про що свідчить підзаголовок «Із записної книжки»).

З великої прози у «Промені» (1923. Ч. 1. С. 14–18; Ч. 3–4. С. 86–90; Ч. 5–7. С. 119–127) друкувався початок повісті західноукраїнського автора І. Гаврилюка «Наболілі душі». З перших сторінок твору читач знайомився з головними персонажами – молодими людьми Юрасем та Мірою. Під впливом національно свідомого Юрася та поезії Б. Грінченка дівчина доходить усвідомлення, що вона є україркою і лише «праця єдина» може «з неволі нас вирвати». Із сюжету випливає, що Юрась мусить їхати на Велику Україну, він заявляє: «Політична ситуація на моїй батьківщині склалася так, що вимагає моєї присутності» (Ч. 3–4. С. 87). Наприкінці твору стає зрозумілим, що й на Північній Буковині люди усвідомлювали сутність подій, які відбувалися по той бік кордону (на підрадянській Україні). Коли молоді люди зібралися на маївку (мабуть на березі Дністра), то з вуст доктора Тухальського, котрий з сумом дивився на протилежний берег річки, прозвучала така думка: «Паскуди! Затіяли комуністичний експеримент над живими людьми, над міліонами нещасних жертв. Зруйнували все, наче якась дика орда. Страшно думать, що це творять люди двадцятого культурного віку» (Ч. 5–7. С. 126). Отож можна лишень здогадуватись, що згаданий «експеримент» – це не що інше, як голод в Україні 1921 року. Ясність у ситуацію, що склалася, вносить і Юрась, котрий повернувся з-за Дністра: «Який контраст. Ми тут сміємось, радіємо, їмо смачні страви, а там черстовому хлібові раді» (с. 126).

Тож, підсумовуючи наш огляд, можемо ствердити: серед небагатьох періодичних друкованих органів, що виходили в період румунської окупації Північної Буковини (20-ті роки ХХ ст.), журнал «Промінь» був одним із тих, що твердо стояв на позиціях соборності українців. Загалом констатуємо, що

специфіка реалізації соборницької редакційної політики часопису знаходила своє відображення у художніх публікаціях, що мало вагоме значення у вихованні національної свідомості буковинців та в наповненні інформаційного простору інших українських земель. За нашими підрахунками, у часописі надруковано п'ятдесят два поетичних твори та біля чотирьох десятків прозових творів, понад двадцяти авторів з широкою географією – від буковинців до наддніпрянців, об'єднаних темою соборності України. Опубліковані тексти мали б більшу силу впливу на читачів, якби не піддавались прискіпливій румунській цензурі. Проте, навіть за таких умов, журналістика спонукала думати та діяти на шляху до національної єдності. В умовах бездержавності української нації журнал брав на себе місію відстоювання національної ідентичності, прагнув створити в уяві читачів образ єдиної національної держави та тим пришвидшував процес державотворення в Україні.

Висновки до розділу 2

1. Середина 80-х років XIX ст. – період активізації національного життя на Північній Буковині та початок народовецького періоду в розвитку української періодики краю. Провідним органом стала газета «Буковина».

2. Духовна єдність українців – одна з головних складових редакційної концепції часопису, що була задекларована у першому числі газети і витримана упродовж часу її виходу у світ (1885–1910).

3. Провідну роль в реалізації редакційної політики відігравали редактори, найяскравішими з яких були Ю. Федькович, О. Маковей. На початках свого виходу у світ авторитет «Буковини» підніс перший редактор Ю. Федькович, який відповідав за наповнення літературно-художньої частини газети, решту публіцистичних, інформаційних, рекламних матеріалів забезпечував О. Попович. Окрім подачі матеріалів про життя підавстрійської України, стрижневою лінією роботи редакції був сегмент Буковина/Україна.

4. Структура «Буковини» була зваженою. Окремі редакційні статті, рубрики («Для науки і забави», «Нові книжки», «Дрібні вісті», «Перегляд

часописів» та ін.) наповнювалися таким контентом, щоб читач був поінформований про життя українців на всіх розділених кордонами землях і відчував свою приналежність до однієї великої української нації, її культури.

5. Початок ХХ століття – період політичної диференціації національного руху буковинців, що привело до створення фахових та партійних друкованих органів. Найпомітнішими друкованими часописами, що покликані були єднати за національним духом інтелігенцію Північної Буковини з Україною, стали газета «Каменярі» (1909–1914 рр.; 1921–1922 рр.) та журнал «Промінь» (1904–1907 рр.; 1921 р.; 1922–1923 рр.). Будучи органом українського учительства Буковини «Каменярі» орієнтувалися на Київ як центр української державності, тому ідея соборності простежується в численних публікаціях на шевченківську тематику (статті, інформаційні матеріали), про визначних діячів української культури (Б. Грінченка, М. Коцюбинського, М. Лисенка та ін.), про життя українського вчительства буковинського краю, Галичини та Наддніпрянської України.

6. Журнал «Промінь» (1904–1907) – перший фаховий періодичний журнал на Буковині, виходив у м. Вашківці. Часопис ставив за мету об'єднати все українське учительство без огляду на кордони. Маркери ідеї соборності проглядаються у публікаціях, які стосуються питань освіти, шкільництва, становища вчителів на Наддніпрянській Україні, в Галичині. Осібне місце в контексті ідеї єдності нації відводимо у журналі статтям про Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, М. Старицького та ін. «Промінь» був вагомим речником соборності на західноукраїнських землях, оскільки насамперед адресувався педагогам, які покликані були ширити серед молодого покоління національний світогляд.

7. Серед періодичних друкованих органів періоду румунської окупації Північної Буковини в 20-х роках ХХ ст. журнал «Промінь» продовжив виходити в 1921 р., 1922–1923 рр., змінивши в нових умовах своє призначення. У 1921 р. після двох випусків як літературного органу був заборонений. З січня 1922 р. почав виходити за редакцією «Комітету молоді» з

переважаючою кількістю літературно-художніх публікацій. У час «боротьби за політичну самостійність» «Промінь» міцно стояв на позиціях соборності українців. За два роки на його шпальтах надруковано п'ятдесят два поетичних твори та близько чотирьох десятків прозових творів понад двадцяти авторів, об'єднаних ідеєю Соборної України. Серед авторів-наддніпрянців були: П. Тичина, Д. Загул, К. Поліщук, серед буковинців – М. Марфієвич, Ю. Мандрик, К. Ластівка, серед галичан – О. Дучимінська, І. Гаврилюк та ін.

Література до розділу 2

1. Богайчук М. Література і мистецтво Буковини в іменах. Чернівці: Букрек, 2005. 311 с.
2. Буковина. Її минуле і сучасне / За ред. Д. Квітковського, Т. Бринзана, А. Жуковського. Париж – Філадельфія – Дітройт, 1956. 965 с.
3. Буковина: історичний нарис / За ред. С. Костишин (голова), В. Ботушанський (відповідальний редактор), О. Добржанський, Ю. Макар, О. Масан, Л. Михайлин. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
4. Василик Л. Іван Франко і буковинська періодика кін. XIX – поч. XX ст. // Буковинський журнал. 2007. №1. С. 150–164.
5. Животко А. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 1999. 326 с.
6. Лист Д. Танячкевича і К. Горбала до Федьковича з весни 1864 р. // Матеріали до житєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича / З перводруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив др. Осип Маковей. Львів, 1910. С. 97–100.
7. Лист Ю. Федьковича до Д. Танячкевича з 12. 6. 1863 року // Матеріали до житєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича / З перводруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив др. Осип Маковей. Львів, 1910. С. 82–86.
8. Маковей О. Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича. Чернівці: Золоті литаври, 2005. 432 с.
9. Маковей Осип. Воскресення / Осип Маковей // Подорож до Києва. К.: «Бібліотека українця», 1998. 50 с.
10. Масан О. З літопису української преси на Буковині // Інформаційний простір Буковини на початку третього тисячоліття. Чернівці, 2014. С. 9–23.
11. Мельничук Б. Поріднений з Буковиною. Літературознавчий нарис про Івана Франка. Чернівці: Рута, 2007. 80 с.
12. Михайлин І.Л. Історія української журналістики XIX століття. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 720 с.
13. Погребенник Ф. Юрій Федькович і газета «Буковина» // Радянське літературознавство. 1966. №4. С. 41–46.

14. Попович О. Відродження Буковини // Буковинський журнал. 1992. №1. С. 123–151.
15. Попович Ю. «Каменярі» як речник єдності українських земель (за матеріалами промоції книжкових та періодичних видань) // ЗМІ та демократичний розвиток України: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції студентів та молодих дослідників. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 83–85.
16. Попович Ю. Газета «Буковина» – речник соборності українців періоду її редагування Юрієм Федьковичем (1885–1888) // Наукові записки Інституту журналістики. Т.60. К., 2015. С. 144–150.
17. Попович Ю. Ідея єдності України крізь призму художніх публікацій на сторінках часопису «Промінь» (1922–1923 рр.) // Журналістика. Вип. 15(40). К., 2016. С. 5–19.
18. Попович Ю. Ідея соборності в українському часописі Буковини «Каменярі» (1909–1914, 1921–1922) // Журналістика. Вип. 14(39). К., 2015. С. 40–51.
19. Попович Ю. Соборність як ключове поняття у редакційній політиці газети «Буковина» (1895–1897 рр.) // Комунікаційні практики у сучасному політичному дискурсі: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. 20 травня 2016 р., Чернівці / відп. ред. В.П. Фісанов. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. С. 49–54.
20. Романюк М. Українська преса Північної Буковини (1870–1918 рр.). Львів, 1998. 200 с.
21. Романюк М., Галушко М. Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.). Історико-бібліографічне дослідження. Львів: Фенікс, 1999. 428 с.
22. Сімович В. Праці у двох томах. Том 2: Літературознавство. Культура / Упоряд. Л. Ткач, О. Івасюк та ін. Чернівці: Книги–ХХІ, 2005. 904 с.
23. Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. Культурно-історичний образок. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 192 с.

РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОБЛЕМИ СОБОРНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ БУКОВИНИ РУМУНСЬКОГО ПЕРІОДУ (1918–1930-ті рр.)

3.1. Проблема соборності у пресі Північної Буковини в контексті окупації краю Румунією

Перша світова війна, що велася між країнами австро-німецького блоку і Антанти, насправді ж між Австро-Угорською і Російською імперіями, принесла чимало горя для українців по обидва береги Дністра і Збруча. Розруха, смерть, страждання прийшли й на Буковину. Наприкінці війни українці активізують свої сили, щоб покінчити з братовбивством і створити власну національну державу. Цей процес посилювався після створення восени 1917 року на Наддніпрянщині Української Народної Республіки.

Внаслідок переговорів у Брест-Литовську в лютому 1918 р. на вимогу УНР українці Галичини, Північної Буковини і української частини Закарпаття вибороли право в умовах Австро-Угорщини створити окремий автономний коронний край. Представники цих земель (від Буковини 22 особи) 18–19 жовтня 1918 р. зібралися у Львові на Установчі збори і вирішили на основі закону про самовизначення створити Західноукраїнську державу із столицею у Львові.

У зв'язку із закінченням Першої світової війни українські військові сили 1 листопада 1918 р. захопили Львів і проголосили Західноукраїнську державу самостійною. З 13 листопада вона дістала назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). 25 жовтня у Чернівцях був створений український Крайовий Комітет на чолі з О. Поповичем.

Новостворений орган української влади у краї одразу ж розпочав роботу з підготовки до скликання народного віча Північної Буковини. Газета «Буковина» (1918. 1 листопада) надрукувала звернення буковинської делегації «Української Національної Ради» під заголовком «До українського народу

Буковини!» з проханням прибути до Чернівців 3 листопада в «Народний Дім» на 10 годину ранку, щоб на вічі вирішити долю української Буковини.

3 листопада майже 10 тисяч осіб на Буковинському вічі постановили приєднати українську частину – Північну Буковину – до України. А. Жуковський цитує виступ на вічі І. Поповича: «Ми українці нічого не хочемо знати більше про Австрію. [...] Ми хочемо прилучитись до нашого пня – Києва, до Великої Соборної України» [8, с. 95]. Тож національне відродження, започатковане в 60-х рр. XIX ст., сягнуло свого піку в боротьбі за державність на західних землях України.

Для зрозуміння хронології подій, духовної атмосфери на Північній Буковині в роки Першої світової війни та в час боротьби за українську самостійну державу великої ваги набувають матеріали, що були вміщені на сторінках періодики. У роки війни майже всі українські часописи краю припинили виходити у світ. Щодо «Буковини», то її вихід був відновлений у Відні 1915 року і в силу військових дій газета виходила з перервами то в столиці Австрії, то в Чернівцях включно по 10 грудня 1918 року. З 13-го числа 1918 року газета виходила як тижневик і активніше висвітлювала поточні події. Важливої ваги у контексті нашого дослідження надаємо матеріалам, що розповідали про Буковину і Українську державу в цілому. Чернівецький часопис дав найповнішу і найдостовірнішу інформацію про народне віче 3 листопада 1918 р. (Буковина. 1918. Ч.38), зокрема опублікував текст ухвали цього доленосного зібрання, зміст якого зводився до таких пунктів:

1) місто Чернівці, повіти Заставна, Кіцмань, Вашківці та Вижниця, Чернівецький та Серетський повіти за винятком румунських громад; громади Сторожинецького, Радівецького і Кімпулунзького повітів, у котрих більшість становлять українці, – творять окрему від румунської частини краю українську територіальну область;

2) віче признає за найвищу владу на зазначеній українській території поки що Українську Національну Раду, утворену у Львові 19 жовтня;

3) зібрання закликає усі національні меншості в українській області негайно вислати своїх представників до Української Національної Ради;

4) Українській Національній Раді підготувати конституцію для української області;

5) віче рішуче протестує проти посягання чужих народів на суто українську область і заявляє, що український народ чужого не бажає, але свою рідну землю боронитиме до останнього;

6) буковинській делегації Української Національної Ради негайно перебрати правління української частини краю.

Заключною тезою ухвали Віча було бажання прилучити австрійську частину української землі до України.

У цьому ж числі «Буковини» вміщено повідомлення про зібрання 28 жовтня 1918 року студентів Чернівецького університету в приміщенні Народного Дому Чернівців з метою висловити свій рішучий протест проти вимоги Румунського Національного Комітету приєднати до Румунії усю територію Буковини, а також надруковано резолюцію третього з'їзду Українського православного духовенства Буковини, яке висловило свою позицію – боронити українські села краю від румунського імперіалізму і брати участь в організації визвольних змагань буковинських українців. Тут же знаходимо «Резолюцію...» з'їзду вчителів Заставнівського повіту від 1 листопада на підтримку проголошення самостійної Української держави на території Австро-Угорщини.

10 грудня 1918 р. вийшов останній номер «Буковини», хоча видання висловлювало у редакційній передовиці сподівання, що зможе й надалі виходити, однак так не сталося. Після окупації території Північної Буковини командир 8-ої дивізії румунської армії генерал Я. Задік 13 січня 1919 р. видав наказ про запровадження стану облоги в Кіцманському, Заставнівському, Вашківському, Вижницькому, Сторожинецькому, Сіретському та Чернівецькому повітах і місті Чернівці. Згідно з цим наказом заборонялося проведення зборів, зустрічей, маніфестацій, святкувань, обмежувався рух з

шостої години вечора до шостої години ранку, заборонялась торгівля алкоголем та тютюном, заборонялось носіння будь-якої зброї без дозволу і т.д. Жорсткими були заборони для преси – запроваджувалася цензура: газети чи будь-яка інша друкована продукція не могла з'являтися без попереднього перегляду новоствореним бюро цензури при уряді. Цензорам надавалося право повністю або частково забороняти видання, які вони вважали шкідливими для безпеки румунської держави та громадського порядку. У наказі зазначалося, що за невиконання вказівок друкарні будуть закриті, а відповідальні особи арештовані і відправлені до військово-польового суду. Так само будуть затримані і спрямовані до військово-польового суду всі ті, хто зберігатиме, розповсюджуватиме публікації, маніфести, які не пройшли цензуру чи ввезені ззовні [12, с. 125–130].

Після закриття «Буковини» про життя в краї та Україні інформував офіційний орган Української Національної Ради «Покутський Вістник», що виходив у Коломиї з листопада 1918 р.

Українська влада на Північній Буковині довго не втрималась. 11 листопада королівська Румунія окупувала край. Українські сили не мали ще достатнього захисту і вимушені були відступити в Галичину. 3 січня 1919 р. Українська Національна Рада, ЗУНР у м. Станіславові прийняла ухвалу про об'єднання ЗУНР з УНР. 21 січня у м. Хуст Всенародні збори ухвалили приєднати до УНР Закарпаття. Офіційне об'єднання українських земель в єдину УНР відбулося 22 січня 1919 року.

22 січня – це день Соборності України, дата, яка відразу ж після її проголошення знайшла відгуки в пресі. Упродовж 1920–30-х років у періодиці згадувалася ця великої історичної ваги для України подія. П. Липовець у празькій «Розбудові нації» (1928. Ч. 1) писав, що 22 січня 1918 р. – найбільший, найсвятіший для кожного націоналіста-державника день, оскільки тоді устами Голови Центральної Ради М. Грушевського народ проголосив УНР самостійною, суверенною державою. У цьому ж виданні (1929. Ч. 1–2) М. Омелянович вважає акт 22 січня 1919 р. про Злуку всіх

земель основою нового політичного «вірую», а ідея Соборної Незалежної Української Держави мала б жити і посилати на подвиги провідників та маси народу. Таким чином, Буковинське віче 3 листопада 1918 р., події 22 січня 1918 р. та 22 січня 1919 р. – це події великої історичної ваги, які стали відправними моментами для відстоювання української соборності в нових політичних умовах. Безумовно, вони отримали яскравий відгук у пресі Північної Буковини. У чернівецькій «Самостійній Думці» (1933. Ч. 1) М. Вірливий у статті «День двох подій» повертається до історичного значення для України дат 22 січня 1918 і 22 січня 1919 р. Цей же автор у статті «У 14-ті роковини світлої події» (1932. Ч. 19–20) роздумує над українським державотворенням, відштовхуючись від подій 1918 р.

Внаслідок Першої світової війни на карті Європи на місці великих світових імперій почали поставати національні держави. Проте, не всі народи здобули державність. Оскільки у міжвоєнний період (1920–1930-ті роки) національне питання у Східній Європі лишалося нерозв'язаним, то між панівними націями та утисненими виникала напруга. Загалом згаданий період історії України багатий на події і ще й нині залишається слабше вивченим, викликає чимало запитань серед вчених. Мабуть, це зумовлене неодноцільністю історичного тла. Мають рацію історики А. Жуковський та О. Субтельний, коли пишуть: «Дослідники мусять відокремлено студіювати історію чотирьох окупованих «Україн»: українських земель під більшовиками; під Польщею; під Румунією; під Чехословаччиною» [9, с. 99]. В силу суспільно-політичних обставин події на чотирьох окупованих українських землях у цей час розвивалися майже відособлено. При цьому не слід забувати й про потужний пласт української політичної еміграції, розпорошеної по всьому світу, яка намагалася впливати на ситуацію на всіх українських територіях, насамперед через пресові органи. Проте усі національні сили, незалежно від окупаційного режиму, працювали і об'єднувались довкола ідеї самостійної соборної України і поступово, на середину 1930-х рр., вона набуває не лише духовного, а й політичного

окреслення. З'являються політичні сили, які ідею української соборності висувують на перший план як найближчу ціль і завдання національної боротьби, зокрема найпотужніше це робить ОУН. Спробуємо бодай штрихами нагадати найважливіші обставини на українських землях, які змушували українців чинити опір та єднатися під гаслами ОУН. Перемога більшовиків у Росії та закінчення Першої світової війни – це ті дві найбільші історичні віхи, які мали вплив на долю українців у 1920–30-х роках.

На центральних українських землях в 1917 – 1922 роках велася боротьба між політичними силами: з одного боку УНР, Директорія УНР і, з другого, – більшовики. Боротьба закінчилась створенням у грудні 1919 року Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), а 30 грудня 1922 року – створенням Союзу Радянських Соціалістичних республік (СРСР), до якого увійшла УРСР. Нова національна політика мала б сприяти розвитку національних кадрів, запровадженню української мови в освіті, навіть створенню в окремих республіках новоствореної держави національних армій. З цією метою в першій половині 1920-х років проводилася так звана «українізація». Справді, до 1932 р. у цьому напрямку спостерігалися значні зрушення. Особливу діяльність розгорнула Всеукраїнська Академія Наук; відважними були виступи українських письменників, наприклад, діяльність групи неокласиків на чолі з М. Зеровим. Учасники ВАПЛІТЕ (Вільна Академія Пролетарської Літератури) під проводом М. Хвильового висували самостійницькі гасла на кшталт «Геть від Москви». Церковні діячі на Соборі в Києві 11–27 жовтня 1921 р. створили Українську Автокефальну Православну Церкву на чолі з митрополитом В. Липківським.

«Українізація» мала вплив і на окремих членів правлячої більшовицької партії. Так, в націоналістичному ухилі був звинувачений комісар освіти О. Шумський, який виступив проти призначення Л. Кагановича першим секретарем КП(б)У, а також був на боці М. Хвильового з його антимосковськими гаслами. Жертвою націоналістичного ухилу в економіці

став український економіст М. Волобуєв, який виступив проти експансіоністської політики Москви щодо України.

Московський уряд побачив у діях відомих українців самостійницькі прояви і вирішив покласти край «українізації». З цією метою відбулися арешти відомих діячів культури за «приналежність» до вигаданих угруповань СВУ (Спілка Визволення України) та СУМ (Спілка Української Молоді). Значна частина засуджених була розстріляна. З метою винищення українського села сталінський режим запроваджував наприкінці 1920-х років примусову колективізацію. Хто чинив опір, того висилали до концтаборів, на Соловки, на Далеку Північ. У 1932 р. спеціальні бригади активістів забрали в селян весь хліб, створивши, таким чином, штучно голод, від якого вимерло майже 8 мільйонів людей.

1930-ті роки позначені геноцидом і в українській культурі. Це доба так званого «розстріляного відродження». Не витримали антиукраїнської політики провідники культурного відродження Микола Хвильовий та українізації Микола Скрипник. Обидва в 1933 р. покінчили з життям. Звинувачуючи в українському націоналізмі та в приналежності до неіснуючих таємних націоналістичних організацій, більшовицький режим вдався навіть до ліквідації усього складу уряду УРСР.

У 1930-х роках була проведена «чистка» Української Академії Наук. Чимало видань історико-філологічного та соціально-економічного відділів були закриті. За 1930-ті роки «найбільших втрат зазнають українські письменники: 89 було ліквідовано, 212 примушено замовкнути, 64 заслано, а 83 емігрували» [9, с. 106]. У повоєнні роки в надзвичайно складних умовах більшовицької влади опинилася національна українська преса на Східній Україні. Вона стала винятково більшовицькою або, як її тоді називали, партійно-радянською. А. Животко українську журналістику між двома війнами аналізує в розрізі трьох періодів, відповідно, перший – 1920–1924 рр., другий – 1924–1931 рр., третій – 1932–1939 рр. Сучасний історик преси В. Владимиров аналіз тогочасних газет та журналів, на відміну від

А. Животка, розпочинає з 1918 року. Зокрема він наголошує: «Перший період відзначений закриттям часописів, які існували до встановлення радянської влади в Україні, та водночас створенням перших партійно-радянських видань, а саме армійської преси та «Известий робочих, крестьянских (солдатских, казачьих) советов депутатов» [4, с. 21]. Ці газети видавалися в умовах гострої кризи – нестача фахівців та убога матеріальна база поліграфії. Тому й періодичні органи часто були схожими на листівки.

У 1922 р. з початком нової економічної політики, як зазначає А. Животко, «українська не комуністична преса цілковито зникає», натомість почала зростати партійна преса». Посилаючись на радянських дослідників В. Ігнатієнка та А. Русанова, вчений продовжує: «Року 1922 – 222 органи російською мовою, органів українською мовою було 173, з яких на комуністичну пресу припадає 21 назва» [7, с. 276].

Другий період української преси, за А. Животком, визначається політикою українізації, яку проводили українські сили, що надіялися в умовах більшовицької дійсності на національне відродження. У цей період набули популярності літературно-наукові органи, що базувалися на українській ідеї – «ВАПЛІТЕ», «Літературний ярмарок», «Пролітфронт», «Життя і революція», «Радянська література», «Радянська освіта». М. Грушевський в цей період повернувся з еміграції і відновив журнал «Україна» – орган історичної секції ВУАН. З 1930–1932-го років в СРСР запроваджується нова національна політика, яка привела до жорстокої ліквідації української національної думки та преси. Мова друкованих ЗМІ наповнюється жаргонами, а це був прямий шлях до мовної асиміляції. Ідея українства протиставляється ідеї радянської батьківщини та інтернаціонального «братання» української та російської культур на користь останньої. Разом з голодомором 1932–1933 років розпочинаються репресії щодо українських діячів культури, преси, мистецтва. Ганебним для компартійної преси було те, що вона замовчувала трагедії в житті народу – голодомор і репресії. У таборах було знищено сотні талановитих політиків,

журналістів, вчених. Отже, сталінський тоталітарний режим на Україні в 1930-х роках утвердився за рахунок мільйонів безневинних смертей.

А що ж відбувалося на інших українських землях, зокрема на теренах колишньої Австро-Угорщини? Майже 7 мільйонів українців, переважно підданих Габсбурзької монархії, після 1918 року виявилися єдиною нацією, яка не здобула незалежності. Більшість українців залишилися під владою Польщі. Згідно з Римським договором 1921 року між радянськими республіками і Польщею Західна Волинь, Полісся, Холмщина і Підляшшя увійшли до складу польської держави. А з 14 березня 1923 року Східна Галичина була визнана також частиною цієї країни. З цього часу й почався відкритий наступ на національні права українців, які становили 16% населення всієї Польщі.

З 1924 р. вживання української мови в усіх сферах державного життя заборонялося. Кількість народних шкіл у Галичині зменшилася на другу половину 1930-х років у вісім разів, а на Волині з більш ніж 400 залишилось вісім. У Львівському університеті було закрито всі українські кафедри. І українська наука змушена була піти у підпілля.

Західна Україна залишалася для Польщі сировинним придатком. Складні матеріальні умови змусили значну частину українських селян емігрувати за океан – до Канади, США та в інші країни.

Незважаючи на дискримінацію українців, все ж таки Польща не забороняла діяльності політичних партій, які не суперечили законам конституційної держави. Нелегальною була хіба що діяльність Комуністичної партії Західної України, що виникла у 1923 р. на основі Компартії Східної Галичини, заснованої в 1919 р. Комунисти мали вплив на населення, особливо наприкінці 1920-х – на поч. 1930-х років, у час економічної кризи.

Так склалося, що західноукраїнські землі в 1920–30-ті роки стали центром національно-визвольних змагань українців. Головним речником їхніх прагнень виступило створене у 1925 р. Українське національно-демократичне об'єднання, яке вело боротьбу за проголошення самостійної Української держави легально. УНДО ставило питання про виділення

українських земель в Польщі в окрему автономію. Легальною була й діяльність Української соціалістичної радикальної партії та Української соціал-демократичної партії. Остання виступала проти більшовизму.

У 1930 р. в Галичині відбулося чимало актів нищення, підпалів майна польських «осадників», на що польська поліція відповіла катуваннями, масовими арештами та створенням репресивних таборів для політв'язнів тощо. Більшість учасників національно-визвольного руху становили політв'язні-українці.

До кінця 1930-х років КПЗУ у зв'язку з геноцидними діями (примусова колективізація, голодомор 1932–1933 р.) проти українців в Радянській країні втратила авторитет і в 1938 р. була ліквідована.

Починаючи з 1920-х років у політичному житті Західної України набуває помітного поширення український націоналізм. Одним з перших підпільних осередків націоналістів у 1920 р. стала УВО (Українська військова організація), яку очолив колишній командир Січових стрільців, полковник Є. Коновалець. З цього часу почався процес консолідації усіх націоналістичних сил, а вже з 27 січня по 3 лютого 1929 року у Відні відбувся перший Конгрес українських націоналістів, на якому було проголошено утворення ОУН (Організації українських націоналістів), яка поставила собі за мету боротися за самостійну Українську державу. Головою Проводу ОУН було обрано Є. Коновальця. За свідченнями історика О. Субтельного, напередодні Другої світової війни ОУН налічувала до 20 тисяч чоловік, а число співчуваючих було набагато більшим [14, с. 385].

Оунівці застосовували найрізноманітніші засоби боротьби з метою звільнення України від окупаційної влади. Особливо відчутним це стало на початку 1930-х років, коли С. Бандера очолив крайовий провід ОУН на західноукраїнських землях. Як польська на західноукраїнських землях, так і радянська влада на східноукраїнських землях репресивно ставилися до діяльності членів ОУН. 23 травня 1938 року у Роттердамі був підступно

вбитий радянською розвідкою Є. Коновалець. Це стало великою втратою ОУН напередодні війни.

У міжвоєнні роки Західна Україна, чинячи відчутний опір окупантам, все ж зберегла за собою роль центру національного життя. Безперечно, що умови для розвитку української преси під владою Польщі, наприклад, в Галичині були напруженими. Так, у 1918 році поляки закрили львівську газету «Діло». Натомість у Львові з'являлися тимчасові видання. «Діло» відновлювалося в 1920 р., знову закривалося владою і лише з 1923 р. виходило аж до 1939 р., зберігаючи при цьому національні інтереси. Газета вела окремі сторінки, називаючи їх «Вістниками»: «Станиславський Вістник», «Тернопільський Вістник», «Чортківський вістник» та ін.

Українська галицька періодика розвивалася у таких містах, як Коломия, Бережани, Тернопіль, Броди, Чортків та ін. Українські націонал-демократи видавали тижневик «Свобода», українські соціалісти-радикали відновили «Громадський голос». «Українська Військова Організація» (УВО) та ОУН у 1923 р. почали видавати часопис «Заграва», а згодом «Наш клич», «Голос нації», «Вісті».

Об'єднуючу роль в житті західноукраїнського населення відіграла преса греко-католицької церкви – тижневики «Неділя» та «Мета». Вони відстоювали позиції національного відродження. Важливе значення мали для обстоювання національної ідентичності літературно-наукові видання, зокрема, з 1922 р. виходить журнал «Митуса» (редактори В. Бобинський та Р. Купчинський). Цього ж року у Львові відновлений «Літературно-науковий вісник» за редакцією Д. Донцова. У міжвоєнний час українська преса набуває розгалуження за читацькою аудиторією. З'являються педагогічні, краєзнавчі, молодіжні, просвітянські органи. Особливої популярності набувають жіночі видання «Наша мета» Д. Старосольської та «Жіноча доля» О. Кисілевської у Львові. З 1929 р. за редакцією Л. Лепкого виходить ілюстрований журнал «Літопис червоної калини».

Українська періодика розвивається також на Волині та Холмщині. Першими органами суспільно-політичного характеру на Волині в 1920-х роках стають газети «Громада» та «Наше життя» (тижневик, що в 1921–1928 рр. виходив у Холмі). Центром періодики стає Луцьк («Українське життя», «Селянська доля», «Вільна думка», «Волинське слово» та ін.). У Рівному виходило «Українське Слово», двотижневик «Дзвін». «Селянський Шлях» у 1927–1928 рр. видавав у Холмі посол П. Васильчук як орган Українського соціалістичного об'єднання «Селянський Союз». На Волині в 1920–1930-х рр. активізувалися господарські видання – «Зоря Кращого» (Кременець), «Супряга» (Здолбунів), «Нова Скиба» (Луцьк). Національно-визвольні почуття мали місце на шпальтах церковно-релігійних видань Волині – «На Варті» (Володимир-Волинський), «Рідна Церква» (Володимир-Волинський), «Духовний Сіяч» (Кременець). «Наш Світ», «Наша Бесіда» – це речники єднання українського народу в національно-культурних змаганнях на волинсько-холмській землі.

Характеристика загального суспільно-політичного становища та пресового життя на Україні не була б повною без згадки про Закарпаття в період міжвоєнних років. Отож внаслідок Першої світової війни, коли розпалися австро-угорські землі, населення цього краю виявило бажання увійти до складу Західноукраїнської Народної Республіки. Однак українські війська не змогли оборонити Закарпаття. І тому, щоб не потрапити під мадярський режим, ця земля у листопаді 1918 р. добровільно приєдналася до Чехословаччини і отримала назву «Підкарпатська Русь». Чехословаччина була значно демократичнішою за Польщу та Румунію у ставленні до національних меншин. Щоб хоч трішки підняти рівень життя місцевого населення, уряд провів аграрну реформу, почав дбати про народну освіту. У зв'язку з цим нагадаємо, що по війні був відкритий Український вільний університет у Празі, Українська сільськогосподарська академія у Подєбрадах, Український Високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова. Політичне життя на

Закарпатті в 1920-х роках було активним. Проте питання про автономію Закарпаття чехословацьким урядом, як було обіцяно, не вирішувалось.

Однією з найвпливовіших політичних сил в краї були українофіли. Вони гуртувалися в «Українському національному об'єднанні», лідером якого став Августин Волошин. Він же очолював Християнську народну партію. Українофіли ставили за мету об'єднатися закарпатцям з усіма українцями. Міцні позиції на Закарпатті посідали «русофіли» і комуністи, які наполягали на приєднанні краю до Радянської України.

Наприкінці 1930-х років політичне життя Закарпаття змінюється. Внаслідок підписання ряду міжнародних угод почався процес розпаду Чехословаччини. Тоді ж Прага затвердила автономну адміністрацію в Закарпатті, яка протрималася недовго – 28 жовтня 1938 р. владу в краї очолив кабінет міністрів на чолі з А. Волошином. Відтоді Закарпаття стали називати держава Карпато-Україна. Населення підтримувало курс державності. У лютому 1939 р. в Карпато-Україні було проведено вибори до місцевого парламенту, де більшість здобули українські партії. 15 березня 1939 р. першим президентом Карпатської України було обрано А. Волошина. Тоді ж проголошено незалежність Карпатської України, визначено державні атрибути – мову, прапор, гімн. Через кілька днів угорські війська рушили на Закарпаття і внаслідок кривавих боїв ця невелика держава припинила своє існування. Факт недовгого тривання Карпатської України всерівно відіграв важливу суспільно-політичну роль. На думку історика О. Субтельного, він «сприяв перетворенню великої частини населення краю, особливо молоді, на національно свідомих українців» [14, с. 390].

Важливо відзначити, що в 1920-30-х роках в умовах перебування Закарпаття у складі Чехословаччини активно розвивалася періодика, зокрема з 1919 по 1938 р., як засвідчує В. Габор, «на Закарпатті виходило 126 друкованих видань українською, російською мовами та язичієм на противагу 51 чужонаціональному друкованому органу: угорських – 34, чеських – 13, інших – 4, в тому числі 6 видань були двомовними» [5, с. 8]. Серед українських

періодичних видань Закарпаття, зі сторінок яких лунали ідеї єдності українського народу, були пряшівська газета «Слово народа» (1931–1932), газета «Свобода» (1922–1938). В аналізовану добу на Закарпатті гартувала свій національний дух молода інтелігенція, яка була більш радикальною, ніж старше покоління, у своїх поглядах на питання націоналізму. Одним із діячів націоналістичного руху Карпатської України був її вже згаданий вище перший і останній президент А. Волошин. Зокрема у статті «Наш націоналізм» (Свобода. 1935. Ч. 12) він подав своє бачення націоналізму, який повинен бути християнським і базуватися на любові до ближнього. Отже, Закарпаття у міжвоєнний період переживало не найкращі часи в суспільно-політичному відношенні, проте події тих років гартували український дух населення.

Хаосом подій 1918–1919 років скористалася королівська Румунія, яка захопила Північну Буковину. Відтоді становище українців, які складали більшість в краї, стало нестерпнішим, ніж у Польщі. Після того, як у 1920 р. західні союзники визнали румунські претензії щодо Північної Буковини, румунський уряд перестав вважати українців за окрему націю, відповідно закрити усі українські школи, кафедру україністики в Чернівецькому університеті, здійснювалася політика тотальної румунізації, майже всю українську пресу було заборонено.

Автори ґрунтовної праці «Буковина. Її минуле і сучасне» [2, с. 338] в історії краю, коли він перебував під зверхністю Румунії, виділяють три періоди: 1918–1928 рр.; 1928–1938 рр.; 1938–1940 рр. Перший період позначений постійним станом облоги, тотальними румунізаційними заходами. У цей час система організації українців була слабкою, свою діяльність пробували відновити українські формації ще з австро-угорського періоду. Українські представники виступали лише у складі існуючих румунських партій. Найбагатшим на політичну активність українців був другий період – 1928–1938 рр. Це період між двома станами облоги на Буковині, коли в 1927 р. колишні члени української націонал-демократичної партії заснували політичну організацію – «Українська Національна Партія»

(УНП), яка виступила проти ведення української політики через представництво окремих діячів в румунських партіях, а прагнула власним політичним шляхом боронити права українців Буковини. УНП була єдиною українською партією в румунський період, яка мала своїх представників у румунському парламенті і яка проіснувала до 1938 року.

Постійним президентом УНП упродовж одинадцяти років був Володимир Залозецький, а секретарем Юрій Сербинюк. Перше легальне зібрання українців у Чернівцях (конгрес УНП) за час румунської окупації відбулося 18 листопада 1927 року. Конгрес затвердив вимоги до румунського уряду, які зводилися до того, щоб зняти стан облоги краю, припинити румунізацію українського населення, повернути українську мову в школи, гімназії, відновити кафедру української мови і літератури в університеті тощо. Однак, як підтвердив час, усього цього УНП не вдалося досягти, бо правляча урядова націонал-цараністична партія, з якою була угода, робила все для того, щоб українці під час виборів до парламенту 1928, 1930, 1932 років здобували одиничні місця. Українському політичному життю в 1928-1930 рр. шкодило те, що деякі українські сили проводили діяльність поза УНП в полі румунських політичних партій – у ліберальній, у націонал-цараністичній, у націонал-християнській.

Важливо наголосити, що в другому періоді під впливом загальноукраїнського націоналістичного руху на Буковині активізувалася підпільна національно-революційна робота. Обов'язки вести планомірну боротьбу з окупаційною владою, мобілізувати серед населення український дух взяли на себе молоді люди, які згодом утворили буковинський осередок ОУН.

Націоналістичний рух в Чернівцях розпочався із створення революційної групи «Легіон Українських Революціонерів» (ЛУР) на чолі з такими патріотами, як О. Зибачинський, П. Григорович та І. Басараба, а в 1932 році організовано іншу групу – «Месники України», очолювану Д. Квітковським та І. Григоровичем. Таким чином, першими націоналістами в 1930-х роках на Буковині були згадані вище особи та ще С. Никорович,

Л. Гузар, О. Масикевич, М. Насадюк та ін. У 1934 р. О. Зибачинський став Краєвим провідником ОУН.

Першим друкованим органом на Буковині в 1930-ті роки, який почав ширити націоналістичні ідеї, став журнал «Самостійна Думка». Це видання мало на меті виховувати та гуртувати навколо себе національно свідомі сили. З початком 1934 р. у Чернівцях почав виходити другий націоналістично спрямований друкований орган націоналістичного спрямування – газета «Самостійність», головним редактором якої був Д. Квітковський.

3.2. Вплив політичного становища Наддніпрянської України (УРСР) на пресову інтерпретацію концепції соборності

Перш ніж повести мову про суспільне життя та історичні обставини, в яких розвивався в Україні націоналістичний рух у 20–30-х роках ХХ ст., вважаємо за необхідне з'ясувати саме поняття «націоналізм». «Великий тлумачний словник сучасної української мови» [3] трактує термін «націоналізм» у трьох вимірах: «Націоналізм: 1. Ідеологія і політика, яка проповідує зверхність національних інтересів над загальнолюдськими, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу. 2. Рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних гнобителів. 3. Рух за збереження і розвиток національних традицій, культури, мови, літератури, мистецтва і т.і.; патріотизм» [3, с. 764].

Німецький дослідник Петер Альтер подає своє індивідуальне визначення націоналізму, вважаючи, що це політична сила, яка «визначала особливості європейської та світової історії протягом останніх двох століть значно більшою мірою, ніж ідеї свободи та парламентської демократії чи ідеї комунізму. Сучасний націоналізм виник наприкінці ХVІІІ століття у Західній Європі та у Північній Америці. Потім він поширився на всю Європу та на весь світ. Поряд із соціалізмом він став однією з двох «найважливіших ідейних течій ХІХ століття» (Фрідріх Майнеке)» [1, с. 211].

М. Міхновський – автор праці «Самостійна Україна» (1900), в якій обґрунтував ідею незалежної соборної Української держави – писав: «Націоналізм – це велетенська і непереборна сила [...]. Націоналізм – ангел помсти для пануючих і визискуючих націй, ангел помсти за уперсиджених [...]» [11, с. 159]. Очевидно, справедливо, що кожна нація мріє мати свою незалежну, самостійну державу і розквіт індивідуальності можливий тільки в державі, для якої плекання індивідуальності є метою. На продовження цієї думки М. Міхновський відзначав, що «державна самостійність єсть головна умова існування націй, а державна незалежність єсть національним ідеалом в сфері міжнаціональних відносин» [11, с. 156].

Один з відомих ідеологів націоналізму Д. Донцов вважав, що завдання націоналізму – зміцнювати волю нації до життя, а основою національної ідеї здорової нації має бути «те стремління до боротьби, та свідомість її кінечності, без якої неможливі ні вчинки героїзму, ані тріумф жодної нової ідеї, що хоче змінити обличчя світу» [6, с. 191].

Кожне з наведених визначень та окремі думки з приводу трактування націоналізму не можуть претендувати на вичерпність. Вважаємо, що справжній націоналізм повинен підтримувати боротьбу за життя і свободу інших націй, але націоналізм, який посягає на свободу і незалежність інших націй, ризикує стати імперіалізмом. А взагалі, нам імponує думка одного з натхненників збройної боротьби ОУН-УПА, який все життя боровся за свободу України, – Ярослава Стецька, що «націоналізм – це щирий, благородний, безкорисливий патріотизм...» [15].

Після першої світової війни становище українських земель було надто складним. Зокрема, Північна Буковина опинилася під владою королівської Румунії. Румунська влада на протязі 22-ох років проводила жорстку політику щодо румунізації українців буковинського краю, намагалася знищити всі їхні духовні надбання і перетворити край у суто румунську провінцію.

Після 144-річного австро-угорського панування на Буковині зі зміною державної влади насамперед зазнала удару порівняно відносна свобода

української преси. Вона була заборонена з самого початку окупації румунськими військами в листопаді 1918 року. Проте і в румунський період провідники українського руху за всяку ціну намагалися зберегти чи відновити українську періодику. Можемо простежити, що нечисленні українські періодичні видання в румунський період пройшли у своєму розвитку кілька фаз. Наприклад, автори праці «Буковина. Її минуле і сучасне» зазначають, що як і в загальнополітичному житті українців Буковини, так і в пресі між двома світовими війнами можна виділити три етапи в історії української преси [2].

Перший період охоплює 1918–1928 рр. У це десятиліття румунської окупації українська преса зазнала багато утисків і заборон, знаходилася під постійним суворим контролем цензури. Незважаючи на постійні заборони, переслідування, українським патріотичним силам все ж таки вдавалося видавати власні періодичні видання. Легально вони виходили лише у Чернівцях, розсилати їх по містечках і селах краю заборонялося. Наприкінці 1920-х років становище дещо покращилося, що історик-буковинознавець А. Жуковський пов'язує зі скасуванням стану облоги краю, коли до румунського уряду прийшли націонал-цараністи [8, с. 130].

Своє більш ніж двадцятилітнє панування на Північній Буковині Румунія розпочала з випуску офіційної румунської газети «Glasul Bucovinei», а з січня 1919 р. почала виходити українською мовою газета «Голос Буковини» як додаток до румуномовної. Газета «Голос Буковини» відкрито стояла на прорумунських позиціях і її редакційна концепція була спрямована на румунізацію українців краю. Вже у першому числі (1919. 13 січня) «тижнева газета для буковинського народу» розмістила на першій сторінці «Декретозакон про соєдненє Буковини з Ромунією» за підписом короля Фердинанда. Згідно із цим «законом» Буковина у своїх історичних границях мала залишатися «во віки соєднена з королівством Румунії» – від Дорни (містечко в Південній Буковині) аж до Дністра.

Щоб привернути українців краю до Румунії, на сторінках додатка друкувався підручник з румунської мови. Але «Голос Буковини» не знайшов очікуваної підтримки серед населення і невдовзі був закритий.

У 1920-х роках на Буковині розгорнула свою діяльність секція румунської соціал-демократичної партії, яка заснувала ряд часописів. Першим виданням на теренах Буковини, що виражало інтереси соціал-демократії, стала газета «Воля народа» (1919–1920), редагована публіцистом С. Канюком. Редакція газети свою діяльність спрямовувала на зміцнення зв'язків між румунськими і австрійськими еседеками. До того ж вона досить активно висвітлювала життя соціал-демократії на Україні. Перше число «Волі народа» (1919. 7 серпня) відкривалося зверненням «До українського робітництва і селянства Буковини» колишнього буковинського політичного діяча, а вже на той час міністра праці УНР Осипа Безпалка, який, передаючи вітання від робочого люду Соборної України, закликав вести спільно боротьбу за «визнання демократичної думки на сході Європи». Тут же, на другій сторінці газети, надруковано зміст розмови з міністром щодо української справи на Наддніпрянщині, підсумком якої стало признание, що Україна продовжує боротися за свою самостійність. У рубриках «По широкій Україні», «Вісти з України», «Дрібні вісти» висвітлювалися проблеми голоду (1920. Ч. 1), інформувалося про визнання незалежності України Польщею (1920. Ч. 20), Італією (1920. Ч. 7), про очищення території України від денікінців та розгортання влади більшовиків, які „намагаються придбати собі симпатії українців” (1920. Ч. 9). У «Вістях з Києва» (1920. Ч. 16) йшлося про «українізацію» державних установ, про відновлення пам'ятника Т. Шевченкові в столиці, а також про можливість вільно відзначати дні народження і смерті Кобзаря (1920. Ч. 11) тощо. «Воля народа», як і «Громада», «Боротьба» прихильно ставилися до радянської України. М. Романюк пише, що їх автори не сприймали політики українських націоналістів, а бачили в ідеалі єдину і неподільну радянську Україну, наполегливо роз'яснювали буковинцям вчення марксизму-ленінізму [13].

У 1920 р. С. Канюка усунули від редагування «Волі народа». У 1921 р. він редагував «Громаду», яка стояла на позиціях соціал-демократів Румунії. У газеті висвітлювалося життя українців Буковини, радянської України. Статті подавалися в часописі без підпису. Натомість з'явився «Робітник», якого почав редагувати Кость Кракалія. Редактор стояв на позиціях антибільшовицьких. Після заборони газета виходила під назвою «Вперед», а з 1925 р. – «Боротьба».

Газета «Боротьба» (1925–1928) увійшла в історію журналістики Буковини як «чорна» газета, оскільки свої матеріали спрямовувала проти «чорних» справ румунської влади. Центральна тема газети – єднання робітників і селян заради втілення у життя соціалістичних ідей. «Боротьба» брала участь у міжнародному соціалістичному русі в межах «Федерації соціалістичних партій Румунії». Видання перебувало в ідейному протистоянні з соціал-хліборобською та українською національною партіями. «Боротьба» подавала інформацію про Україну і українців у рубриці «Що діється на всіх Українських землях», зокрема порушувала такі теми, як стан електрифікації на Україні⁹⁶; про події в Підкарпатській Україні⁹⁷. Опис нових українських видань та їх бібліографію подано у статті «Наукові журнали на Радянській Україні»⁹⁸.

Газета «Життя» (1923) іменувалася як «часопис для українського громадянства» і мала свою позицію щодо національного питання. Наприклад, у статті «Наше національне життя» (Ч.2) констатується загальний застій на національному полі, відхід інтелігенції від селянства, звучить заклик «відновити й відсвіжити нашу національну ідею».

«Життя» (1923) та «Боротьба» (1925-1928) не відігравали вагомого значення в українському житті Північної Буковини, однак, треба відзначити, що хоча ця преса і своїм тиражем, і своїм об'ємом (по чотири сторінки) була бідною, – все ж «своїм змістом, стилем і громадською мужністю вона переростала тодішню народовецьку пресу. [...] Соціал-демократи і комуністи проповідували злочинні і шкідливі для українського народу ідеї і кличі, але

⁹⁶ Що діється на всіх Українських землях // Боротьба. 1927. Ч. 3

⁹⁷ Стараються зменшити основу під автономію // Боротьба. 1927. Ч. 3

⁹⁸ Наукові журнали на Радянській Україні // Боротьба. 1927. Ч. 5

це все ж таки були ідеї і ясно куті думки. Народовецька преса протиставляла їм просвітянщину та етнографізм» [2, с. 635–636].

У 1928 р. українські соціал-демократи вирішили відділитися від румунських. І. Стасюк, який редагував газету «Борець» (1929–1930), став секретарем нової Партії українських працюючих Румунії «Визволення». Партія повела боротьбу як з владою, так і з румунськими соціал-демократами. Газета ж виступала в антирумунському дусі, але з прорадянських позицій. Близькою до «Борця» була її наступниця – газета «Народ» (редактор С. Канюк).

У міжвоєнний період на Північній Буковині існувало кілька незалежних газет, які «тяжіли, на думку В. Владимірова, до так званого народовецького, тобто націоналістичного, табору [...]» [4, с. 35]. До таких національних пресових органів відносимо «Народний голос» (1921), «Зорю» (1923–1925), «Рідний край» (1926–1930). «Зоря» займала переважно нейтральну позицію, виступала за єднання національних сил. «Народний голос» стояв на антикомуністичних та антирадянських позиціях.

Вагоме місце у цьому ряду посідає «Рідний край», який підтримувався українською національною партією у Чернівцях. Редактором та видавцем тижневика був Л. Когут. Основну увагу редакція приділяла становищу українського населення в Румунії, виступала проти тотальної румунізації українців. Газета в основному мала інформативний характер, у політичному плані підтримувала УНП. Дописувачами «Рідного краю» були І. Стрийський (юридична тематика), С. Лакуста (проблеми літератури та літературознавства). Привертають увагу цікаві кореспонденції С. Смаль-Стоцького, М. Кордуби, Л. Когута з історії Буковини. У «Рідному Краї» друкувалася монографія Ілька Гаврилюка «Велетень духа – пам'яті Симона Петлюри». Газета приділяла увагу українізації (Большовицька українізація. 1926. Ч. 4(28); Українська українізація. 1926. Ч. 4(28); Більшовики чи демократизм. 1927. Ч. 13(47)), місце України в СРСР (Як більшовики скріплять своє панування над Україною; Все йшло по старому. 1927. Ч. 44). На сторінках «Рідного краю»

також порушувалася тема цензури. У статті «Ідеологічний контроль» редакція гостро висловила свою позицію: «Ідеологічний контроль» називають на Україні то, що деінде кажуть просто «цензура». Убійча характеристика того страшного стану, в якому перебуває видавнича справа на Україні...»⁹⁹.

«Рідний край» активно цікавиться зарубіжною пресою, а зокрема статтями про українські проблеми і здобутки. Привертає увагу передрукована з «Н. Фр. Прессе» стаття «Україна друга союзна величина» (1927. Ч. 20), в якій зазначається, що «в комплексі східно-європейських країн Україна в порівнянні з Росією є по суті західною країною. Навіть селянин визначається тут лицарською чемністю. Також звичаї і життєві форми вдаряють західним характером». Щодо політичного становища України анонімний автор пише: «Історія останніх десятих літ України, своєрідність української революції, потоки крові, знищені верстати, хаос ідей, що повстали і полиняли в ході революції: все те треба мати на примітці, якщо бажається вірно схопити нинішнє політичне положення та політичні і господарські перспективи України. Сьогодні є вона другою що до величини державою Радянської Унії».

Зняття стану облоги на Буковині в 1928 році, за нашими спостереженнями, позначилося на змісті публікацій. Все відчутнішим стає звернення авторів до ідеї відновлення Соборної України і її історичної ролі на сході Європи. «Свято незалежності України» (1928. Ч. 6) – таку назву має редакційна стаття, присвячена 10-річчю проголошення Українською Центральною Радою IV Універсалу, що заманіфестував створення незалежної держави, яку визнали країни світу. Про відновлення самостійної держави свідчить замітка у рубриці «Українські справи» (1928. Ч. 46). Українська держава мусить постати, – зазначається в матеріалі, і то навіть тому, що «людським розумом годі собі уявити забезпечення світового миру без залучення Сходу Європи, а цього може не бути без заснування великої Держави Української». Вірою у нову Українську державу пронизана однойменна невелика стаття (1928. Ч. 44).

⁹⁹ Ідеологічний контроль // Рідний край. 1927. Ч. 20.

«Рідний край» подавав матеріали про голод на Україні (1928. Ч. 41–42), про гетьмана І. Мазепу (1928. Ч. 47), про панахиду 4 листопада в українській православній церкві Парижа по Головному отаманові військ УНР С. Петлюрі та по вояках, що загинули за волю України (1928. Ч. 47). Окремі публікації приурочувались до Шевченківських днів (1928. Ч. 12), Ю.Федьковичу (1928. Ч. 3).

«Рідний край» намагався згуртувати буковинські освітньо-громадські товариства «Народний дім», «Руська бесіда», «Українська школа», «Міщанський хор», бо їм бракувало на той час саме єдності. 4 грудня 1930 року відбулося об'єднання редакцій «Рідного краю» та «Часу», спільними зусиллями почалося видання щоденника «Час».

Другим важливим періодом у розвитку української періодики Буковини стали 1928–1937 рр. Цей період окремі науковці іменують другим періодом національного відродження на Буковині. У порівнянні з попереднім та з цілим румунським періодом, 1928–1937 рр. – це час, коли українська преса зазнала розвитку як у кількісному, так і в змістовому значенні [2]. Національна преса добилася деяких прав для рідної мови, шкільництва. В цей період тут видаються селянські газети «Правда» та «Народна сила», соціал-демократичний тижневик «Нове життя» та ін.

Одним із потужних видань та першим речником українського національного життя наприкінці 1920-х років стає заснована у Чернівцях щоденна незалежна газета «Час» (почала виходити з 1 жовтня 1928 р.). Її завданням було висвітлювати події українського життя на всіх українських землях та за кордоном з метою єднання українців у досягненні соборної національної мети. Всього вийшло 3 350 номерів «Часу». На нашу думку, саме ця газета найкраще продовжила традиції своєї попередниці – чернівецької «Буковини», яку в австрійський період редагували Ю. Федькович, П. Кирчів, О. Маковей, Л. Турбацький та інші свідомі українські патріоти. Ідею єднання українців у нових суспільно-політичних умовах міжвоєнного періоду зі сторінок «Часу» розвинули редактори В. Мегидинюк, Ю. Сербинюк, Л. Когут, співробітники та дописувачі газети

К. Купчанко, О. Мигидинюк, С. Пігуляк, В. Якубович та ін. Щоденник «Час» визначав свою ідеологічну позицію як «незалежний, безпартійний», а з 1932 р. лише як «незалежний часопис». В силу суспільних обставин, цензури «Час» не зміг на своїх сторінках дати стільки українського змісту, як того вимагало життя українців краю.

Вже з першого числа газета розпочала висвітлювати життя на Великій Україні. «Зловіщі вісти з України» (1928. Ч. 1) – під таким заголовком містилася інформація про більшовицький терор – арешти, заслання, тортури в казематах «Чека». «Ми не знаємо імен нових жертв, нових мучеників за Україну. Прийде час, вони стануть відомі», – зазначалося в публікації.

Про політичний курс радянської влади в національному питанні газета повідомляла у статті «Русифікація України» (1931. Ч. 909). Наявним показником цього курсу є цілковите усунення українських написів з публічних будинків і залізничних станцій: «Навіть у Харкові, офіційній столиці України, усунено недавно укр. написи з головного залізничного двірця. Новий курс, який в комуністичних колах називають «деукраїнізацією України», захопив навіть научні заведення».

У 1931 р. постійною рубрикою у «Часі» стала рубрика «На Великій Україні». У ній активно порушувалися проблеми українізації, виборів до сільських рад, студенські питання тощо. Зокрема, у статті «Українізація» (1931. Ч. 932) значиться, що «по багатьох вищих школах послабшала робота по українізації» та «майже зовсім не українізовано викладання фахових дисциплін».

Отже, газета показувала образ України, відродження духовно-інтелектуального життя нації, зокрема в газеті відбито, як планомірно і свідомо нищили народ. Часопис висвітлює, як готувалася акція винищення голодом. У матеріалі Д. Геродота «Україна ферментує» (1928. Ч. 19) наголошується: «Нехай живе Українська Народна Республіка. Живе влада українського народу в своїй самостійній Республіці».

Раз на тиждень з'являлося селянське число «Часу». На протязі всіх парламентських виборів часопис брав активну участь у виборчій кампанії

Української Національної Партії. Це було загальноінформативне видання. Також потрібно зазначити, що за час редагування часопису В. Мегидинюком як додаток до «Часу» виходила «Нова Старовина». Проіснував часопис до 28 червня 1940 р. і закрився у день приєднання Північної Буковини до УРСР.

У другий період розвитку української преси у міжвоєнний час виходили ще такі політичні видання: «Нове життя» (1931–1934), «Народна сила» (1932–1934), «Правда» (1930–1936), тижневик «Рада, незалежна газета української думки в Румунії» (виходила з перервами упродовж 1934–1938 рр.).

Отже, у повоєнний період українська преса Буковини зазнає утисків і заборон. Вижили лише ті видання, які виражали інтереси соціал-демократичної, соціалістичної партії і не суперечили законодавству Румунії. У міжвоєнний період до незалежних газет, які тяжіли до націоналізму, відносимо «Народний голос», «Зорю», «Рідний край», а особливо газету «Час». Це періодичні видання, які прямо не висловлювали націоналістичних закликів, але правдиво (у міру можливого) висвітлювали життя українців.

Висновки до розділу 3

1. Буковинське віче 3 листопада 1918 р., події 22 січня 1918 р. та 22 січня 1919 р. – це події великої історичної ваги, які стали відправними моментами для відстоювання української соборності в нових політичних умовах. На Буковинському вічі українці краю висловили свою підтримку проголошеній 22 січня 1918 р. УНР. Результатом Віча стало проголошення возз'єднання Північної Буковини із Західноукраїнською Народною Республікою з подальшою Злукою з «Великою Україною». В умовах розпаду старої політичної системи та викликаного війною кризи лише одна українська газета, яка виходила в Чернівцях, – «Буковина» – зберегла для історії цю подію. У статтях «Самостійна Україна» та «Мир і Україна» (1918. Ч. 4 і 5), відповідно, вітала проголошення Українською Центральною Радою самостійності України та визнання нової держави Австро-Угорщиною, Німеччиною, Туреччиною і Болгарією; інформувала про труднощі України при відстоюванні своїх позицій у контексті європейської політики.

10 листопада «Буковина» (1918. Ч. 38) вмістила звернення «До вільних громадян усіх народностей і верств в краю», в якому закликала підтримати тимчасову владу та повідомила про ухвалу Віча в Чернівцях, сутність якого зводилася до прилучення австрійської частини української землі до України.

2. Західноукраїнські землі в 1920–30-ті роки стали центром національно-визвольних змагань українців. Головним речником прагнень українців виступило створене у 1925 р. Українське національно-демократичне об'єднання, яке вело боротьбу за створення самостійної Української держави легально.

3. У повоєнний період (1918–1928) українська преса Буковини зазнає утисків і заборон. Видавалися лише ті часописи, які виражали інтереси соціал-демократичної, соціалістичної партії і не суперечили законодавству Румунії («Воля Народу», «Громада», «Боротьба», «Борець»). Українські часописи знаходилися під постійним суворим контролем цензури, тож ідеї самостійності були табуйованими.

4. У міжвоєнний період до незалежних часописів, які тяжіли до націоналізму, відносимо «Народний голос», «Зорю», «Рідний край». Це періодичні видання, які безпосередньо не висловлювали націоналістичних закликів, але правдиво висвітлювали життя українців і їхні духовні запити.

5. «Рідний край» підтримувався українською національною партією у Чернівцях. Основну увагу редакція приділяла становищу українського населення в Румунії, виступала проти тотальної румунізації українців. Газета в основному мала інформативний характер, у політичному плані підтримувала курс УНП.

6. Одним з найпотужніших видань та першим речником українського національного життя наприкінці 1920-х років стає щоденна незалежна газета «Час» (1928–1940). Вона висвітлювала події українського життя на всіх українських землях та за кордоном з метою єднання українців у досягненні національної мети.

Література до розділу 3

1. Альтер Петер. Націоналізм: проблема визначення // Націоналізм. Антологія. К.: Смолоскип, 2000. 855 с.
2. Буковина. Її минуле і сучасне / За ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. Париж – Філадельфія – Дітройт, 1956. 965 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Владимиров В.М. Історія української журналістики (1917-1991): Навч. посіб. / В.М. Владимиров. К.: МАУП, 2007. 174 с.
5. Габор В. Закарпатська україномовна преса 20-30-х років ХХ століття у контексті національного відродження краю: автореф. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук. / Київський ун-т ім. Т.Шевченка, Інститут журналістики. К., 1997. 20 с.
6. Донцов Дмитро. Ідеологія чинного націоналізму // Націоналізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2000. 855 с.
7. Животко А. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 1999. 326 с.
8. Жуковський А. Історія Буковини. Частина друга, після 1774 р. Чернівці: ВС «Час», 1993. 223 с.
9. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. Львів, 1992. 230 с.
10. Миронюк Д., Миронюк Н. Симон Петлюра – засновник «Тризуба». Чернівці: ВД «Букрек», 2006. 272 с.
11. Міхновський Микола. Самостійна Україна // Націоналізм. Антологія. К.: Смолоскип, 2000. 855 с.
12. Народне віче Буковини 1918 – 1993. Документи і матеріали обласної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р. Чернівці: Прут, 1994. 144 с.
13. Романюк М. Українська преса Північної Буковини 1918–1940 рр.. Львів: ВЦ «Фенікс», 1996. 196 с.

14. Субтельний О. Історія України. К.: Либідь, 1991. 510 с.
15. Черняк Л. «Націоналізм – це щирий, благородний, безкорисливий патріотизм...» // Буковина. 2012. 24 січня.

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СОБОРНОСТІ НА СТОРІНКАХ НАЦІОНАЛІСТИЧНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ПЕРІОДИКИ КРАЮ

4.1. Значення місячника «Самостійна Думка» в утвердженні національної єдності

За нашими спостереженнями, переважна більшість не такого вже численного на Північній Буковині ряду українських часописів 1920–1930-х років часто мали тимчасовий характер і не завжди могли зреалізовувати свої програми до кінця. Найважливіше те, що чимало матеріалів, вміщених на сторінках преси в 1928–1937 роках, відображали ідею необхідності створення незалежної самостійної України. У цьому сенсі заслуговує на увагу місячний журнал «Самостійна Думка», який став першим носієм якісно нової національної ідеології українців. У цілому аналіз націоналістично спрямованих видань 30-х рр., які виходили у Чернівцях, та їхню редакційну політику ми здійснили у серії публікацій – «Місячник «Самостійна Думка» та тижневик «Самостійність» – речники українського життя на Буковині у міжвоєнний період» [2], «Денис Квітковський – редактор і публіцист тижневика «Самостійність» (1934 р.)» [12], «Журналістсько-публіцистична діяльність Дениса Квітковського в контексті розвитку українського національного руху на Буковині в 30-х рр. XX ст.» [13], «Роль газети «Самостійність» (1934–1937) у національному самовиявленні буковинців» [14].

Журнал виходив у Чернівцях з 1931 по 1937 рік. У різні роки призначення «Самостійної Думки» визначалося по-різному: «Журнал літератури, науки та громадського життя» (1931), «Національно-громадський журнал», «Національно-громадський та літературний журнал» (1932), «Національно-громадський та літературно-науковий місячник» (1933), «Літературно-науковий і суспільно-політичний місячник» (1934–1936). Незважаючи на це, головне завдання часопису полягало в тому, щоб

згуртувати навколо себе національно свідомі кадри, які б стали опорою націоналістичного руху в краї.

Як зазначає А. Жуковський, ще в 1930 р. у Чернівцях постала революційна група «Легіон Українських Революціонерів» (ЛУР) з О. Зибачинським, П. Григоровичем та І. Бесарабою на чолі. У 1932 р. організовано групу «Месники України», вона була тимчасово діючою платформою для ЛУР з лідерами Д. Квітковським та І. Григоровичем. Отож, основоположниками націоналістичного руху на Буковині були: С. Никорович, О. Зибачинський, Д. Квітковський, І. Григорович, Л. Гузар та П. Григорович, згодом до них долучилися О. Масікевич, М. Насадюк та ін. [4].

Ідея видання часопису виникла 1929–1930-х рр. серед членів українського академічного товариства «Чорноморе» у Чернівцях. До ініціативного комітету входили Я. Канюк, С. Никорович та Д. Квітковський. А. Животко пише: «Першими роками появляється «Самостійна Думка» як зшиток більшого формату з обгорткою В. Залозецького. Пізніше прийняла книжковий формат» [3, с. 311].

Перший номер «Самостійної Думки» з'явився у січні 1931 року. С. Никорович був першим видавцем та редактором цього видання. Згодом, за твердженням А. Жуковського, «формальним» видавцем «Самостійної Думки» став Д. Квітковський (1935, кн. 11 – 12; 1936). Є свідчення, що журнал редагував в останні роки відомий український археолог і поет О. Ольжич (Кандиба).

У першому номері зазначені імена засновників журналу «Самостійна думка»: культурно-спортивне товариство «Буковина» (Бухарест), відомі діячі науки та культури, громадські діячі краю, серед яких В. Виноградник, В. Дутчак, В. Залозецький, А. Лукашевич, Д. Маєр-Михальський, С. Никорович, Н. Руснак, Є. Суховерський та ін. Далі редакція, запрошуючи до передплати читачів, заявила, що «стоятиме на всеукраїнському понадпартійному ґрунті» і «печататиме статті наукового змісту з історії, літератури, економії...», оскільки

«поліпшення матеріального добробуту кожного народу є підставою зросту національної культури» (Самостійна Думка. 1931. Ч. 1).

На суспільно-політичні теми, зокрема з матеріалами про засади українського націоналізму виступали зі статтями Д. Андрієвський, Ю. Артюшенко, Б. Г. (криптонім невідомого автора – П. Ю.), М. Вірливий, Марко Гарт, Я. Дуб, М. Євшан, М. Костаров, Л. А. (криптонім невідомого автора – П. Ю.), С. Лакуста, В. Липинський, О. Мицюк, М. Ніцкевич, Є. Онацький, М. Органський, М. Райгородський, С. Смаль-Стоцький, М. Сціборський, М. Чумак та ін.

Майже кожне число журналу відкривалося програмною статтею. Перше число «Самостійної думки» (1931. Ч. 1) містило звернення-заклик «До українського громадянства» О. Кобилянської, в якому вона коротко висловила свої міркування щодо спільних дій українців на шляху до об'єднання. Лист авторки «Землі», опублікований в журналі, мав важливе значення для підняття національного духу українців краю і закликав їх до духовної єдності.

У другому числі «Самостійної Думки» (1931. Ч. 2) редакція як передовицю виставила «Заповіт» М. Євшана – модерного літературного критика, журналіста початку ХХ ст., за характеристикою О. Кобилянської, «чоловіка високої культури з шляхетністю своєї душі – повною людської і національної гідності» (Кобилянська О. Думки-спомини про Миколу Євшана // Самостійна Думка. 1931. Ч. 2). Публікація – це спресований переказ його основних думок, висловлених у праці «Великі роковини України». Квінтесенція «Заповіту» зводиться до заклику автора не жаліти життя для того, щоб буйнішими вирости «нові нарости нашого українського життя, української культури й державности».

У числах 9–10 за 1932 р. Георгій Артюшенко видрукував статтю «За оздоровлення інтелігенції – мозку нації», у якій вказує на причини поразок національних сил в 1917–1920 рр.

Тема побудови самостійної Української держави порушувалася майже у всіх номерах «Самостійної Думки». Наприклад, проблема створення

самостійної держави стоїть у центрі передових статей «Не пора вилікувати» (1932. Ч. 13–14) і «Готуймося» (1932. Ч. 15–16). Редакція часопису друкувала публіцистичні статті націоналістичного характеру – «Ідея та ідеал, як одні з передумов самостійності» (1931. Ч. 8–10) О. Дуди, «Підстави розвитку нації» (1932. Ч. 1–2) М. Масюкевича, «Український націоналізм 1917–1919 рр.» (1935. Ч. 1) і «Перше завдання» (1931. Ч. 6–7) Д. Андрієвського та багато інших.

Привертає увагу стаття М. Масюкевича «Підстави розвитку нації» (1932. Ч. 1–2). Автор подає три найпоширеніші на той час визначення, що нації – це певне гасло, абстрактне поняття, реальне явище. Щодо останнього, то націю варто розуміти як суспільну дійсність, «своєрідною суспільною синтезою, що здійснює групову єдність, спільноту та суцільність». Національний розвиток, на думку М. Масюкевича, започатковувався «з хвилею усвідомлення етнічною групою своєї внутрішньої спільности та окремішности супроти зовнішнього оточення». Ця стаття в чомусь є актуальною для нашого часу, особливо в тій частині, де стверджується: «Ще ніколи, ніде, та, нікому не була національна незалежність добровільно подарована» або «Лише ті етнічні групи стали націями, що спромоглися не боятися», «Здобуття самостійності є справою праці та боротьби».

Андрієвський Д. у статті «Перше завдання» (1931. Ч. 6–7), порівнюючи психологію старшого покоління (психологія рабів) і психологію молодого покоління («уздріли нові можливості національного існування»), доходить висновку, що українська національна думка «робиться самостійною», «вона ще мусить багато працювати над собою, мусить усвідомити свої вихідні точки [...], на яких спірається існування України, як нації».

У «Самостійній Думці» достатньо місця відводилося проблемам виховання як важливої складової частини у розбудові Української держави. Питанню формування національної культури присвячені статті «Проблеми виховання в державних націй і в нас» (1931. Ч. 2) Р. Ясенка, «Культура й цивілізація» (1931. Ч. 3) П. Козака, «Національна школа» (1932. Ч. 17–18) С. Русової.

У контексті розвитку соборницьких ідей привертають увагу в «Самостійній Думці» публікації про визначних постатей Північної Буковини та України загалом. Так, у числі № 4 за 1931 рік видруковано розвідку С. Смаль-Стоцького «Чому називаємо Тараса Шевченка генієм України», у числі № 5 (1931) побачила світ стаття В. Сімовича «Із поетичної спадщини Йосипа Маковея», у числі № 8 (1932) – стаття С. Лакусти «Марко Черемшина». У різний час в часописі друкувалися художні твори Ю. Федьковича, О. Кобилянської, С. Черкасенка, У. Самчука, О. Дуди, С. Никорович, К. Ластівки, О. Ольжича, В. Олесенка та ін.

У контексті заявленої теми виділяємо публіцистично загострену статтю «Самостійність і соборність» (1932. Ч. 5), підписану криптонімом «Б. Г.». Проблему самостійності і соборності автор бачить як проблему української інтелігенції, поодиноких її членів. Актуально звучить і нині думка, що доки на «провідних місцях будуть Ісави, фарисеї, книжники [...]», доти про самостійність державну не може бути й мови». Те саме й з соборністю. Поки не переборемо в собі розуміння політичного співжиття, як «Україна – це я», доти соборність буде побожним бажанням, мертвою формулою, [...] фальшивою розмінною монетою політичних «комбінацій». Автор не бачить іншого шляху в реалізації самостійності й соборності, як через самостійність і соборність національної інтелігенції. Про історичні віхи боротьби українців за державність і соборність та їх втрату розповідає М. Вірливий у статті «День двох подій (22.I.1918–22.I.1919)» (1933. Ч. 1). Хоч були поразки, та єдність і самостійність стремлінь українського народу не спинити, головне – встояти і тоді можна буде дістати до своєї мети – підкреслює автор.

Редакція «Самостійної Думки» намагалася об'єктивно оцінювати стан національно-політичного життя на Північній Буковині і через публікації матеріалів на суспільно-політичну, виховну теми як важливі компоненти побудови самостійної держави наставляти українців краю на вірний шлях. В одній зі статей (1931. Ч. 2) О. Мегединюк, характеризуючи стан політичного життя, визначив кілька причин його «квоності»: «1. наша розхитаність. 2.

наша непланованість». А найголовніша біда – у відсутності єдності в діях українських громадських організацій. Єдина політична організація – У.Н.П. (українська національна партія), як зазначає автор, не мала чіткої програми дій. Вся політична активність партії вичерпувалась під час виборів. Отже, автор доводить, що на той час в краї не було такої сили, щоб «стати задатком сильнішої політичної організації укр[аїнського] народу на Буковині».

Вже з першого року видання журнал розпочав вміщувати на шпальтах статті, які містили в собі виховне начало, сприяли формуванню національної культури. Наприклад, у числі 2 за 1931 рік знаходимо статті П. Козака («Про Красу (Психологічна аналіза)»), Т. Г. («На що ми не звертаєм належної уваги»), Р. Ясенка («Проблема виховання в державних націй і в нас»). В останній публікації автор визначає найголовніші чинники виховання – «просвіта, традиція, мистецтво, загальна опінія [думка – П. Ю.], право», а також виділяє грамотність і свідомість як два ступені народного виховання. До речі, у піднесенні рівня національної свідомості Р. Ясенко першість надає пресі, а далі й школі. Із підтексту статті стає зрозумілим, що на той час, аби стати державною нацією, потрібно було якомога більше людей свідомих, жертвоздатних і вихованих залучити до суспільної праці. У процесі державотворення М. Райгородський особливе місце відводить родині («Суспільна роля родини») (1932. Ч. 11–12), яка стає тією твердинею, де заховується та плекається національна віра, традиція й ідеологія», а в родині головна роль у вихованні повинна належати жінці.

«Самостійна Думка» систематично поверталася до сторінок української історії творення самостійної держави. Спарене число 19–20 за 1932 р. відкривається статтею М. Вірлиного «У 14-ті роковини світлої події», у якій згадується шлях західноукраїнських земель до створення «Української Національної Ради» 12 жовтня 1918 р. та Української держави із земель Австро-Угорщини, коли на ратуші Львова замайорів синьо-жовтий прапор. І хоч ця спроба державотворення не була тривалою, та все ж для «українців по

обидвох боках Збруча має листопад велике значіння – він був одним з етапів до створення дійсно – Соборної».

Аналітичним мисленням пронизані публікації одного з авторів-дописувачів «Самостійної Думки» М. Чумака. У статті «*Шлях національного визволення*» (1932. Ч. 19–20; 21–22) він роздумує над подальшим шляхом України – з Європою чи СРСР, ставлячи риторичне запитання, чи «наріканнями на більшовицький терор і визиск скинемо ми з України колоніальне ярмо?». Тут же автор розмислює, що справді замало проголосити, що українці із Заходом проти Сходу, «з культурою проти варварства, з Європою проти ССРСР!». Треба діяти. Адже розвиток кожної нації є надто складним ланцюжком зв'язаних між собою процесів: «Без поширення письменности не може розвиватися література, без матеріального добробуту не поступатиме вперед творчість наукова, мистецька, літературна та ін., без належної збройної оборони суспільности є неможливий розмах культурний та господарський, без політичної незалежности не виявлятиме вповні свого духа ніяка нація на світовій арені».

До конкретних дій, до пробудження душі і серця спонукає М. Чумак у статті «Час схаменутися» (1933. Ч. 5–6). Автор інформує про знущання, розстріли більшовиками братів-наддніпрянців, які якщо не були вислані на Соловки чи до Сибіру, то гинуть від голоду, хвороб та душевних страждань. Автор, роздумуючи над долею української нації, заявляє про те, що новітні нації визволялися майже виключно шляхом збройної перемоги на підставі конспіративної підготовки та революційного вибуху. При тім самі українці, а не хто-небудь чужий, повинні вирішувати долю України.

Постійний автор «Самостійної Думки» український публіцист і письменник С. Лакуста зі сторінок часопису провів певну ревізію поглядів М. Драгоманова на українську державу у статті «Драгоманів: наша державницька ідеологія» (1932. Ч. 21–22). Попри добрі справи, які М. Драгоманов зробив для України, він і зашкодив, як вважає С. Лакуста, «нашій державницькій ідеології». Автор статті критикує суспільно-політичні

погляди М. Драгоманова, аналізуючи його листи до В. Навроцького (ЛНВ. 1923. Т. 79. С. 255–259), переднє слово до «Громади» (Женева, 1878. №1) і робить висновок: «Драгоманів заперечив зовсім потребу української соборної держави». С. Лакуста відсилає читача до праці Д. Донцова «Націоналізм» та статті «Драгоманів і ми» з метою увиразнення поглядів М. Драгоманова на питання української державності.

З редакцією «Самостійної Думки» активно співпрацював відомий тогочасний журналіст та націоналістичний діяч Євген Онацький. Після поразки визвольних змагань 1917–1920 рр. він оселився в Італії, звідки співробітничав з багатьма українськими виданнями Європи, у тому числі й з чернівецьким часописом. Прихильник незалежної Соборної України ділився знаннями про досвід становлення європейських націй. Оскільки українська нація переважно «селянська нація», тому вважав за необхідне розповісти в «Самостійній Думці» про життя селянства в інших країнах та «що в них робиться для поліпшення їхнього стану». У центрі статті «*В боротьбі за землю*» (1932. Ч. 21–22) Є. Онацький ставить за приклад уряд Муссоліні, який наприкінці 1920-х років так зумів організувати роботу в окремих регіонах Італії, що тисячі безземельних сільських пролетарів стали власниками чималих земельних наділів, а не так, як більшовики, – нищили всяке індивідуальне господарство і «робили все можливе для витворення власности колективної».

Є. Онацький у «Самостійній Думці» виступив із серією статей під назвою «На міжнародні теми», висвітлюючи різні аспекти європейського політичного, економічного життя. Приводом до написання статті, поміщеної у першому числі «Самостійної Думки» за 1933 р., стало підписання пакту про ненапад між Францією і Радянським Союзом. Розібравшись до найменших деталей у стосунках європейських держав з країною більшовиків, Є. Онацький висловлює думку, що підписаний договір є лише «шматком паперу для більшовиків», але Франція йде на такий пакт, вбачаючи в ньому конкретне – економічну складову. У зв'язку з цим автор «приглянувся трохи до совітської дійсности»: п'ятирічка, з допомогою якої «більшовія обіцяла

«перегнати Європу й Америку» трагічно збанкрутувала; колективізація хліборобства привела до нечуваного голоду [...], до зруйнування цілої сільськогосподарської економії».

Велика стаття Є. Онацького *«На міжнародні теми»* (1933. Ч. 2) детально інформує про політичну ситуацію у Країнах Європи, особливо в Німеччині, де до влади прийшов Гітлер, а це не могло не позначитися на італо-французьких та італо-радянських відносинах. Автор аналізує й складність політичного життя на Далекому Сході, де ключову роль відігравали Японія та Китай, нагадує й про джерело «всяких конфліктів» – Балкани. Загальний стан політичного життя Є. Онацький означив як такий, коли «всі балакають про мир, але всі готуються до «нападу». Дискурс політичного життя у країнах Європи (Англія, Франція, Італія) здійснив Є. Онацький і в аналогічній статті за 1933 р. (ч. 5–6). У числі дев'ятому (1933 р.) повертає увагу матеріал *«На міжнародні теми»*, в якому Є. Онацький висловлює думки про підписаний між Московською державою та Італією пакт про ненапад. Щодо погляду українських націоналістів, то він ясний, заявляє автор статті: «Наш нарід є поневолений; московський уряд, чи він буде більшовицьким чи «фашистським», є для нас однаково чужим і ворожим, і всяка допомога цьому урядові є для нашого народу шкідлива». Висновок Є. Онацького зводиться до того, щоб «не покладатися на жодні «орієнтації», не покладатися на жадних «приятелів», близьких чи далеких, але виховувати у власному народі почуття й силу відпорности». А ще автор мріє про день, коли на кожному шматку української землі, внаслідок спалаху національної боротьби одного дня «сорокамільйонна маса поневолених рабів» перетвориться в сильну з почуттям національної гідності велику націю в рамках власної Української держави.

За нашими спостереженнями, найбільш плідним у публікації матеріалів, пов'язаних з ідеями державотворення у контексті націоналістичного руху в Україні, був 1933 рік. Саме тоді «Самостійна Думка» оприлюднила думки кількох ідеологів українського націоналізму. З кожної публікації віє

уболіванням за майбутнє української нації і держави. М. Органський у статті «Декілька думок про капіталізм та сучасну кризу» (1933. Ч. 1) вважає, що запорукою «всебічного розвою сили й добробуту нашої нації й держави» повинно стати гасло «Держава понад партії і класи. Нація понад усе!». Розробник ідеї інтегрального націоналізму услід за Д. Донцовим Д. Андрієвський покладав великі надії на молодь щодо майбутнього України¹⁰⁰. М. Райгородський у статті «*У досвіток нації*» (Ч. 1) засадничою передумовою розвитку нації вважає усвідомлення нею «цілоетнічної єдності, як певної самомети». До такого висновку автор доходить внаслідок уважного студіювання постання націй в історичному розрізі.

Безпосередньо соборницькою ідеєю пронизана стаття Марка Гарта «Єдине найпотрібніше» (1933. Ч. 2). Пафосно і водночас правдиво звучать слова про те, що соборництво перестає бути тільки гаслом та мрією: «Нема двох Україн, нема двох українських народів, двох культур, двох традицій, двох шляхів, двох визволень!..». Для цього ще, переконує автор, треба «перестати бути рабами», «знищити рабський світогляд». Редакція «Самостійної Думки» професійно підбирала матеріали для друку. Вони доповнювали один одного. Свідченням цього є й статті без авторства, як, наприклад, стаття «Віри нам треба!» (1933. Ч. 2). Вона закликає українців вірити у свої сили на шляху до державності. Віра в Україну, її волю й самостійність «була тайною успіхів українського народу в його боротьбі з наїздниками». Жирним шрифтом у тексті статті виділено головну думку, яка зводиться до того, що «тільки власною силою й безперестанною боротьбою український нарід може добитися волі та державности», «ніяка чужа держава нам держави не збудує».

У числі четвертому (1933 р.) «Самостійна Думка» помістила статтю одного з фундаторів ОУН Миколи Сціборського «Договір ганьби». Стаття приурочена 13-й річниці підписання політичної конвенції між урядом УНР та урядом Пілсудського («Варшавський договір»). На думку автора, цією

¹⁰⁰ Батьки й діти // Самостійна думка. 1933. Ч. 1

конвенцією перекреслено «спільну визвольну акцію обох частин єдиного українського народу, а з нею і найбільший у нашій історії акт 22 січня 1919 р. про самостійність і соборність Українських Земель». Цей документ М. Сціборський назвав «фатальною помилкою», що доводить викладом статті.

Цікавим з погляду вміщених публікацій на суспільно-політичну тематику є спарені 5–6 числа часопису за 1933 р. Так, інженер Юрій Артющенко у статті «Роля молоді в розвитку укр[аїнського] націоналізму» основну ставку у розбудові ідеології націоналізму робить на молодих людей, які з рушницями в руках йшли в бій за Державність, виплекавши в серці гасло «Україна понад усе».

М. Ніцкевич у статті «Боротьба з більшовизмом і більшовиками» зазначає, що, незважаючи на те, що більшовики вже 15 літ панують на Наддніпрянській Україні, що вони визначили «напрямні своєї «роботи» на всіх українських землях – самостійницькому та незалежницькому таборі», все ж доводиться боротися з частими й навіть масовими проявами «більшовико-фімського хрунівства». Автор інформує про боротьбу за усамостійнення України по інший бік Збруча, а боротьбу з більшовизмом на землях, що не входять до складу СРСР, вважає не вповні плановою й систематичною. Більшовизм необхідно трактувати, за словами М. Ніцкевича, не як певну соціально-політичну програму, а як прояв московського імперіалізму, який у всі часи змінював свою форму, але не зміст.

Я. Дуб у статті «Зовнішньо-політичне ставлення Української справи» пророче дивився у нинішні часи. Зокрема він вважає, що українській нації потрібно мати «залізні нерви, крицеву волю та твердий характер» на шляху до соборності, а український націоналізм з радістю привітає таку нову Європу, до складу якої ввійде також «могутня та великодержавна Самостійна Соборна Україна».

У 1931–1932 роках виходили додатки до «Самостійної Думки» – «Самостійна думка української матері» та «Державно-творча трибуна Буковини». Перший додаток, як завжди, розпочинався з програмової статті

редакції. Наприклад, Ч. 3–4 за 1931 рік відкривається невеликою редакційною статтею «Національна душа», в якій звучить заклик «любити своє понад все, розуміти своє ліпше як чуже, воля піднести свою національну культуру до всесвітнього значення – це є повинністю кожного характерного Українця!». Тут же вміщено статтю А. Курдидика «Шевченківські свята», ряд творів О. Кобилянської («Може»), В. Карбулицького («Чорні хмари», «Надії», «Ніччю»), М. Вагнер-Мойсюк («Людські сльози») та ін.

У додаткові «СДУМ» за 1931–1932 роки вміщено ряд заміток В.Липинського – «Національна відвага» (1931. Ч. 5–6), «Національний месіянїзм» (1932. Ч. 4), а також редакційні статті «Свобода національної творчости» (1932. Ч. 1), «Що таке національне лицарство» (1932. Ч. 2).

В окремих публікаціях викладалися основоположні засади націоналізму. Зокрема, друкувалися уривки з книги Д. Донцова «Націоналізм» (1932. Ч. 1). У цьому ж числі знаходимо редакційну статтю «Що таке націоналізм», кореспонденцію «Світ переживав добу великого авантюризму» (1931. Ч. 5–6). Висновок з даних публікацій впливає один – кожна нація повинна підпорядковуватися лише власній правді і власним законам; лише націоналізм може допомогти виробити власну політику, ідеологію, культуру і релігію.

У редакційній замітці «Дмитро Донцов у нашій світі» (1931. Ч. 5–6) звучить прохання-заклик до молоді наслідувати відомого борця за правду, який започаткував величну добу в житті українців.

У додаткові «Самостійна думка української матері» постійно повідомлялося про найважливіші події з українського культурного життя Північної Буковини, у рубриці «Надіслані книжки й журнали» анонсувалися нові книги, пропагувалися газети і журнали.

Окрім «Самостійної думки української матері», в 1932 році виходив ще один додаток до «Самостійної Думки» – «Державно-творча трибуна Буковини». Цей часописний додаток, як і попередній, редагувала Сидонія Гнідий-Никорович. На нашу думку, випуски «Державно-творчої трибуни Буковини» носять більш радикальний характер щодо висвітлення питань

українського національного державотворення. Переважна частина таких публікацій є редакційними. Наведемо лише кілька назв статей, котрі говорять про їхню націоналістичну спрямованість – «Тріумф борні», «Національна свідомість», М. Гарт «Кудю йти», «Український народе!» (1932. Ч. 1), «Права українського народу», М. Левенко «Українська самостійна мова» (1932. Ч. 3–4), «Єдність народу», Ш. Левенко «Українська культура», Л. Цегельський «Русь Україна – Московщина Росія» (1932. Ч. 5–6), «Привіт українського народу», С. Никорович «Не можу мовчати» (1932. Ч. 7–8) та ін. Усі матеріали, оприлюднені на сторінках «Державно-творчої трибуни Буковини», спрямовані на боротьбу за відстоювання прав української нації на власну державу з рідною мовою і культурою.

Досліджуючи журнал «Самостійна Думка», варто було б нагадати коротко про тих, хто стояв біля редакторського керма і формував концепцію видання. Надто скупі відомості сьогодні маємо про Сильвестра Никоровича – одного з провідних діячів націоналістичного руху на Північній Буковині. Відомо, що ще шістнадцятирічний С. Никорович – учень української гімназії у Чернівцях – брав участь у антирумунських заворушеннях гімназистів 1920–1922 рр. Як студент Чернівецького університету, він був активним учасником в роботі товариств «Чорноморе», «Українська школа», «Залізник». Будучи національно свідомою молодою людиною, С. Никорович поставив за мету заснувати український журнал в Чернівцях, який би виховував український дух серед народу. Вже у березні 1930 р. йому вдалося вибити дозвіл і зареєструвати «Самостійну Думку». Як засвідчив аналіз, це літературно-наукове та суспільно-політичне видання перетворилося в осередок, який пропагував націоналістичні ідеї.

У 1931 р., щоб залучити до активного суспільно-політичного, культурного життя жіноцтво Буковини, С. Никорович та Сидонія Гнідий-Никорович заснували видання безкоштовного ілюстрованого журналу-додатку «Самостійна думка української матері». У 1932 р. Сидонія

Никорович започаткувала з червня місяця видання згаданого вище додатка «Державно-творча трибуна Буковини».

У кількох наукових працях згадується той факт, що редактором «Самостійної Думки» в останні роки її існування був відомий історик, письменник, вчений О. Ольжич. Проте жоден з дослідників не вказує на конкретні дати редакторства цього націоналістичного діяча в Чернівцях. Думаємо, що така теза випливає з монографії «Буковина. Її минуле і сучасне», де зазначається: «Сильвестр Никорович провадив «Самостійну Думку» аж до її закриття в березні 1937 р. Самий він не писав, але керував життям журналу аж до його закриття з подиву гідною послідовністю й витривалістю. В останніх роках журнал редагував сл. п. О. Ольжич, із Праги» [1, с. 657].

У зв'язку із з'ясуванням причетності О. Ольжича до редагування «Самостійної Думки» варто звернутися до статті тернопільської дослідниці Л. Костюк «Суспільно-політична та наукова діяльність О. Кандиби-Ольжича (1907–1944 рр.)» [10]. Л. Костюк дошукується істини, посилаючись на публікації Н. Мизака [11], В.Старика [22]. Авторка, на наш погляд, має рацію, що свідчень згаданих дослідників недостатньо для ствердження причетності О. Кандиби-Ольжича до редагування «Самостійної Думки». Вагомішим фактом є нещодавно знайдений в архіві Служби безпеки України у Чернівецькій області документ, який не лише містить додаткові відомості щодо політичної біографії О. Кандиби-Ольжича, але й дозволяє глибше зрозуміти формування ідеологічного підґрунтя визвольного руху в Україні. Мова у цьому документі йде про включений до кримінальної справи № 1489 зі звинувачення Івана Григоровича протокол допиту О. Масикевича. У витязі з протоколу подана інформація про журнал «Самостійна Думка». Зокрема, у ньому вказується на націоналістичний характер видання, що «першим керівником «Проводу» ОУН на Північній Буковині був Никорович Сильвестр – видавець і редактор націоналістичного журналу «Самостійна Думка». У 1933 році він зв'язався з представником головного проводу ОУН у Празі. У журналі, який він видавав, були матеріали тільки учасників ОУН чи

авторів, які симпатизували ОУН. З цього часу журнал став напівофіційним органом головного проводу ОУН. Весь друкований в журналі матеріал поступав з Праги. Там він піддавався остаточній політичній та літературній обробці і поступав до Никоровича у готовому вигляді для друку. Никорович став лише технічним редактором і коректором журналу [10, с. 228].

Таке свідчення про співпрацю О. Кандиби-Ольжича з чернівецькою «Самостійною Думкою» є вірогіднішим, і, безперечно, те, що «Самостійна Думка» стала одним з провідних органів радикального крила українського національно-визвольного руху 1930-х років та зайняла провідне місце у політичному житті буковинського краю, є також заслугою автора поетичних збірок «Рінь», «Вежі» та «Підзамче».

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що «Самостійна Думка» та додатки «Самостійна думка української матері», «Державно-творча трибуна Буковини» – це насправді перші найвідважніші речники націоналістичної думки у буковинському краї. Журнал своїми публікаціями виховував серед населення краю національний політичний світогляд. Про що б у матеріалах часопису не йшлося, вони всі були спрямовані на виховання національної гідності українців, які за тисячолітню історію заслужили на власну державу зі всіма її атрибутами. У зв'язку з цим «Самостійна Думка» міцно утримувала форпост українства на Буковині, підтримуючи і розвиваючи ідеї побудови Соборної України, задекларовані М. Міхновським, М. Сціборським, Д. Донцовим та іншими патріотами.

4.2. Тижневик «Самостійність»: ідея державності української нації у концепції редактора Д. Квітковського

1928–1938 рр. – період між двома постійними станами облоги на Північній Буковині – багатий на активні політичні події. У цей час набуває організованого спрямування українська робота. Значна увага приділялася духовно-виховній сфері, і в цьому чи не найважливішу роль відіграла преса. Якщо до початку 1930-х років спротив румунізації в краї мав

спорадичні прояви, підпільний характер, то в 1930-ті роки він набуває рис свідомого політичного руху. Очевидно, це пояснюється тим, що після створення ОУН національна свідомість буковинців почала зростати завдяки появі освіченої молоді націоналістичного спрямування, яка подбала про відкриття українських націоналістично зорієнтованих видань – важливих чинників впливу на формування суспільної свідомості.

Нова ідеологія швидко ширилася на теренах Галичини і Північної Буковини. Націоналізм захопив насамперед гімназійні та студентські кола, адже в ньому молоді люди бачили радикальні ідеї, які мали б привести до звільнення від національного гніту з боку румунів, поляків чи радянського режиму. Носієм і пропагандистом націоналістичних ідей, окрім проаналізованої вище «Самостійної Думки», стала щотижнева газета «Самостійність», редагована Д. Квітковським. А. Жуковський і Д. Квітковський у 1956 році писали: «Самостійність» – це перший часопис на Буковині, що бачить своє основне завдання в пропагуванні ідеї української державности й своїм духовним настановленням сягає далеко поза межі маленької Буковини. Проповідуючи національну самовистачальність (орієнтація на власні сили) та героїчну поставу до життя, «Самостійність» внесла в українське життя на Буковині новий дух» [1, с. 650].

«Самостійність» виходила протягом 1934-1937 рр. Перше число газети датоване 1-м січня 1934 р. Ідея видавати часопис зародилася десь у 1930–31 рр., а стала реальною лише восени 1933 р. Д. Квітковський писав, що виданням нового часопису вони «не думали робити комусь конкуренції, а хотіли цілком звичайно мати свою трибуну, з якої могли б проповідувати нові думки, нові ідеї» [1, с. 651]. У редакційній статті «Наш фронт», вміщеній у першому числі газети, йдеться про сумні картини буковинської дійсності, коли переслідувалась українська культура, українська школа була зруйнована, панували суцільні злидні. Газета закликала до боротьби із страхом і зрадою: «Наш клич: Відвага і Власна Сила... До нас нікого не притягаємо силою. Хто відчуває так як ми, хто готовий віддати для

майбутности української нації все, що найдорожче має в житті, той і самий стане в наші ряди під спільний прапор «Самостійности» і на спільний наш фронт» [18]. Тут же редакція заявила, що газета друкуватиме статті на ідеологічні, економічні, політичні теми, про життя українців у світі та на Північній Буковині – про проблеми селянства, інтелігенції та молоді, «стоятиме в обороні всіх прав українського народу на самостійність» [18].

Тижневик «Самостійність» за чотири роки свого існування здобув широку читацьку аудиторію. Про це яскраво свідчить наклад видання, який незадовго до заборони (весна 1937 р.) склав 7000 примірників. Такого числа до того часу не досягнула жодна газета Північної Буковини, навіть найвідоміша редагована О. Маковеєм народовська «Буковина» в часи її зеніту (1895-1897 рр.). Львівський дослідник М. Романюк зауважує, що «часопис протягом усіх років існування в міру сил сумлінно виконував обіцянки, дані читачам. Більшість матеріалів газети мали публіцистично-політичний характер, були орієнтовані на свого читача» [15, с. 371]. «Самостійність», на відміну від «Самостійної Думки», проявилися безкомпромісним органом у досягненні своєї мети. Очевидно тому, з одного боку, вона користувалася популярністю серед читачів, а з другого боку, викликала неприязнь румунської влади. Часто румунські жандарми переслідували, били, а то й арештовували читачів та популяризаторів «Самостійності».

Денис Квітковський свого часу зазначав, що газета була своєрідним «бунтом» молодії генерації політиків проти старших. А в одній із програмових статей «Самостійність» писала в 1936 р.: «Нам закидають ненависть до жидів, москалів, поляків, але це брехня. Ми не ненавидимо нікого, ми лише любимо Україну. Ми хочемо для неї те, що належиться 40-мільйонній нації, що заселює одні з найбагатших земель» [17, с. 128].

Поява «Самостійності» була явищем закономірним. Суспільно-політичні обставини, зокрема невдачі у визвольних рухах 1917-1920 рр., змушували буковинських діячів шукати нових шляхів до національного самовизначення. Особливо молодь прагнула нових форм боротьби. Тому вона підтримувала ті

радикальні ідеї, які генерували М. Міхновський, Д. Донцов – найвідоміші теоретики українського націоналізму.

Найчисельніша соціальна група населення, яка підтримала молодь в 1930-х рр., було селянство. Тому ОУН на Буковині в цей період зростає кількісно. Дослідники А. Жуковський та Д. Квітковський пишуть: «Основоположниками і видавцями «Самостійности» були Л. Гузар, П. Григорович і Д. Квітковський. П. Григоровича, як відповідального редактора, заступив згодом його брат І. Григорович. Д. Квітковський був увесь час головним редактором, тільки дуже коротко редагували часопис К. Бугайчук і О. Шипинський. Л. Гузар був адміністратором «Самостійности» аж до його виїзду на студії вкінці 1934 р.; після нього адміністрував газету відповідальний редактор, а допомагав йому в цьому І. Бучко» [1, с. 651–652]. Найбільше сил віддавав газеті Д. Квітковський. Оскільки цензура була надзвичайно прискіпливою, то головному редакторові доводилося готувати чи не вдвічі більше матеріалів для кожного номера для того, щоб мати при необхідності чим заповнити білі місця в газеті. М. Квітковська згадує: «Денис казав, що на чотири сторони газети мусів приготувати матеріал на вісім сторін, бо звичайно половину цензурували, а як виходило число, не сміли залишати білих місць!» [5].

За національно-патріотичну спрямованість, чітку ідеологічну позицію «Самостійність» була заборонена поліцією від 28 січня 1934 р. до 7 лютого 1934 р. Після 7 лютого вийшло два числа, а 22 лютого знову заборонили видання часопису до 10 березня 1934 року.

У другому числі «Самостійності» було надруковано звернення до буковинців підтримати газету, оскільки через брак коштів вона могла припинити вихід вже на початках існування. Редакція радила передплачувати по одному примірникові «Самостійності» кільком особам в складчину і таким чином підтримати людей, що заснували часопис. 1935 року на сторінках газети йшлося про те, щоб «Самостійність» перетворити у щоденне видання: «...Якщо читачам «Самостійности» не вистачає «Самостійности»-

тижневика й вони хотіли б читати «Самостійність»-денник, то це станеться тоді, коли кожний з них спричиниться до її поширення і придбає (що найменше) ще двох передплатників» [19, с. 1]. Однак через брак коштів газета залишилася тижневиком.

Націоналістичний осередок (Петро Григорович, Орест Зибачинський, Денис Квітковський), який видавав «Самостійність», намагався різними шляхами пропагувати ідеї націоналізму якомога ширше серед українців Північної Буковини. З цією метою в газеті друкувалися наукові, публіцистичні статті, фейлетони, художні твори тощо, часто без підпису або підписані криптонімами чи псевдонімами. У статті «За самостійність» (1934. Ч. 2) автор, що підписався псевдонімом «Побратим», ставить запитання, чому п'ятдесятимільйонний народ досі не має самостійної держави? Тут же зазначається, що боротьба за самостійну Україну триває і потребує нових борців.

У числі № 3–4 за 1934 р. у «Самостійності» вміщено фейлетон «Казка для дорослих» д-ра М. Галина. Автор стверджує, що доки народ не усвідомить себе нацією, доти руху вперед не буде. А нація, за словами Д. Квітки, – це абсолютна цінність, у якій твориться непереможне бажання творити власну долю [7].

У редакційній статті «Колись і тепер» (1935. Ч. 1) звучить заклик повірити у свої сили: «Колись ми були дужі, потім зневірилися у боротьбі, склали оружжя. Але не надовго. Гадалося, що нас уже нема. Якийсь учений видав навіть граматику, де каже, що пише її, як пам'ятку про народ, що вмер і називався українським. І як на глум – Шевченкове: «Брати, будем жити...» І зродився новий український дух, зацвіло нове життя. Розгорілась остання побідна боротьба, що з неї український нарід вийде сильний, загартований і заставлений перед сильним противником, навіть ворог склонить свою голову».

Заклики до самопожертви та національного героїзму звучать і в статтях «За нову віру», «Льви та ягнята», «Клич крови» та ін. Зокрема, автором останньої є головний редактор «Самостійності». У статті висловлюється думка про те, що боротьба за волю своєї нації повинна бути вищою за будь-

які економічні вигоди. І це підтверджує українська історія, коли «мільйони найгарніших українських синів терпіли пекельні муки, переслідування й злидні за щастя працювати для свого народу». Ніякі суспільні біди не спиняли патріотів «творити легенди Крут, Базару, Львова...». «Чому?» – запитує автор і тут же відповідає: «Бо вище жолудка є серце, що б'ється в однім ритмі з цілою нацією...коли хоч частина цієї крові відлучиться від цілоти, серце ослабне й мучить найбільшою мукою ціле наше єство доти, доки ми не злучимося з цілістю. Нема більшого щастя на світі, як щастя працювати для своєї нації...» (1935. Ч. 4).

«З ким і проти кого?» (1936. Ч. 11) – так називається редакційна стаття, у якій стверджується, що світогляд націоналістів «зродився із столітньої туги українського народу і слави, плеканий кров'ю найкращих борців і збережений у найтяжчі хвилини української історії».

У «Самостійності» можна знайти багато художніх та публіцистичних творів, які привертають читача до пізнання спільної української історії. Чималу роль в утвердженні національної свідомості відіграли статті, присвячені визначним діячам української політики та культури – Т. Шевченкові, М. Костомарову, Ю. Федьковичу, М. Міхновському та ін.

Редакція стежила за всіма патріотично-культурними заходами, що відбувалися. У березні 1934 року минуло 120 років від дня народження Т. Шевченка – того, хто першим запалив свічу національної гордості і єдності української нації. З цієї нагоди тижневик (Ч. 12 від 18 березня) помістив статтю «Величавий Шевченківський Концерт» за підписом «Д. К.» (криптонім Д.Квітковського – П. Ю.). Про жагу прилучитися до пошанування Пророка свідчить те, що «Велика Саля Музичного Т-ва (нині приміщення Чернівецької обласної філармонії – П. Ю.) була переповнена, а багато прибулих мусіли вертатися додому через брак місця». Концерт, влаштований 11 березня заходами товариств «Буковинський Кобзар» і «Мужеський Хор» «Міщанської Читальні», проваджений буковинським диригентом і композитором Миколою Бойченком, вдавсь на славу.

У «Самостійності» (Ч. 14 від 12 травня 1935 р.) читаємо обширну статтю Д. Квітки «*Великий самостійник Микола Міхновський*», присвячену «першому самостійнику» з нагоди 11-ліття його відходу поза межі вічності.

У статті «*Бій під Крутами*» (1936. Ч. 3) Б. Романчук закликає не забувати кривавий бій, що відбувся після проголошення самостійної Української держави у 1918 р., адже він став початком великої боротьби українців за самостійність. Газета повідомляла про відзначення земляками за кордоном роковин бою під Крутами.

Редакція «Самостійності» закликала молодь не створювати сімей із чужинцями, бо наслідки через розбіжність національної спільності можуть бути трагічними. У рекламних оголошеннях звучали заклики звертатися при потребі лише до українських фахівців, купляти товари лише в українських лавках.

«Самостійність» у 1935–1936 рр. помістила ряд інформацій про так званий Варшавський процес, коли судили українських патріотів – С. Бандеру, М. Лебедя, Д. Гнатківську, М. Климишина та ін., які звинувачувались у вбивстві польського міністра Б. Перацького. 15 червня 1934 р. львів'янин Григорій Мацейко застрелив міністра внутрішніх справ Другої Речі Посполитої Б. Перацького. Г. Мацейко був бойовиком ОУН, українцем. Б. Перацький був поляком, членом владного санаційного середовища так званих «полковників», які допомагали прем'єрові Пілсудському управляти Польщею. Перацький вірно служив своєму маршалові і різними методами боровся проти комунізму і націоналізмів, у тому числі й українського. Оунівці вирішили його знищити як ворога українського народу. Організатором акції був М. Лебець, а безпосереднім виконавцем друкар Г. Мацейко. Останньому після вбивства міністра вдалося втекти до Аргентини, де він прожив до 1966 року. Проте поліція з часом арештувала інших діячів ОУН, включаючи Шухевича і Бандеру.

На зламі 1935-1936 рр. у Варшаві, а згодом у Львові відбувся судовий процес над членами ОУН, які були причетні до справи вбивства Перацького. Степана Бандеру за політичне вбивство засудили на смерть, але у зв'язку з

оголошеною в Польщі амністією замінили на довічне ув'язнення, решта підсудних були засуджені на різні терміни ув'язнення.

Про кількамісячні судові процеси постійно писала «Самостійність». Остання публікація по цій справі була вміщена у числі шостому за 1936 рік. У ній зазначалося: «Українська Національна Революція – це те історичне, що діється нині на Україні – ця ж Революція – це найсуттєвіший на нині з факторів, що забулились із долею Польщі [...] Українська нація зродила нас – і ми з тієї самої шляхетної субстанції, що українські мільйони. [...] Нація почувала себе судженою і засудженою у варшавському процесі, нація жила почуваннями варшавських підсудних, нація [...] стоїть в абсолютному моноліті за ідеями Української Національної Революції» [20]. Таку ж інформацію газета подавала (1936. Ч. 22–23, 24, 28) про Львівський процес, на якому судили 23 молодих українців. Їх звинувачували у вбивстві Я. Бачинського, І. Бабія та ін.

У статті «До тайни вбивства блаженної пам'яті С. Петлюри» (1935. Ч. 5) йшлося про публікації у європейській пресі щодо вбивства С. Петлюри Шварцбартом. Зокрема наводяться інформації із паризького органу «Cand'ede», в яких йдеться про злочинне оточення Стависького, яке мало відношення до трагічної смерті українського політичного діяча. Невідомий автор стверджує, що цей злочин вчинила Москва. Про замах, який готувався на Є. Коновальця ще в 1936 р., йдеться у статтях за 1936 р. (Ч. 28, 32, 33).

Особливу увагу на сторінках «Самостійності» приділяли проблемам молоді. Адже від того, яким буде молоде покоління, залежить майбутнє нації. Це питання важливе також тому, що українці не мали власної держави і молодь повинна була зробити те, що не зробили їхні батьки. Для того, щоб створити незалежну та сильну Соборну Україну, потрібно було виховувати людей сильної волі, з твердим характером та із християнською мораллю.

Інформувала газета також про проблеми життя і діяльності студентських товариств. Про події на всіх українських землях розповідала рубрика «По наших селах і містах». Приділяв увагу часопис і діяльності українського

народного театру, сприяв добровільному збору пожертв на його матеріальну підтримку.

На міжнародні політичні теми зі сторінок «Самостійності» виступали Є. Онацький, Н. Вітан. Редакція розповідала про життя українців в еміграції і тим об'єднувала їх в єдину націю, в єдиний соборницький духовний простір. У числі № 5 за 1934 р. адвокат У. Одовійчук надрукував «Відозву до Братів з Мараморошу». Автор закликав українців збудитися з «твердого сну», відцуратися мадярської мови і визнати, що вони є українцями.

Часопис давав точні звіти про політичні процеси на Галичині. Майже у кожному номері газета містила передову статтю, фейлетон, рубрики «Політична хроніка тижня», «Дописи із сіл», «Студентські вісті», «Новини», «Спорт», «На всіх українських землях», «По наших селах», «З театру», «З життя», «Музична хроніка», «Господарський куток» та ін.

А. Жуковський та Д. Квітковський так характеризують «Самостійність»: «За дуже короткий термін часопис став справді трибуною української Буковини. Багато молодих українських журналістів пробували своє перо на сторінках «Самостійности» і тим самим давали газеті багато свіжости й живучости» [1, с. 654].

Варто згадати й про той факт, що у 1935–1936 рр. до «Самостійності» виходили додатки – «Літературно-науковий додаток» та «Спортивний листок». «Літературно-науковий додаток» друкувався нерегулярно, оскільки не вистачало авторів. М. Романюк зазначає: «Однією з найцікавіших публікацій «Літературно-мистецького додатку» була наукова розвідка Святослава Лакусти «Як думав Шевченко про жидів», що отримала першу премію у літературному конкурсі, оголошеному часописом» [17, с. 138].

Створенню «Спортивного листка» сприяло те, що націоналісти приділяли велику увагу фізичній загартованості молоді. Цей додаток почав виходити в кінці 1935 р. і проіснував впродовж наступного 1936 року.

На жаль, перший додаток виходив рідко через брак матеріалів. Другий, на нашу думку, відіграв свою важливу роль. Адже націоналісти дбали про

культ гармонійної людини – міцної духом і тілом. У матеріалі І. Тріски «Дістали наказ»¹⁰¹ читаємо: «Переважно думають, що спорт є на те тільки, щоб виробити в спортсмена тілесну справність. Але воно так не є. В першу чергу всяке фізичне виховання має на меті виробити певну духовну справність. Спорт виховує широкі маси на сильних характерів. І це головна ціль спорту». У цьому ж номері читаємо редакційне звернення «Не вживайте!», у якому звучить заклик не вживати алкоголю та тютюну, йдеться про діяльність у Львові антиалкогольного товариства «Відродження». Важливу роль у вихованні морально і фізично здорової нації націоналісти відводили діяльності українських пластунів. Аскольд Бук у статті «Український пласт» (1936. Ч.1) пише: «Не складайте своїх рук, не ждьте на манну з неба, беріться до праці на всіх ділянках нашого життя, а передусім виховуйте себе! Нове життя вимагає нової людини». Автор статті знайомить читачів із зародженням руху пластунів, зазначаючи, що «наше громадянство мало обзнайомлене з пластовою ідеєю та пластовим рухом. Український пласт повстав на переломі 1911–12 рр. на взірць англійського скавтіngu, що розвинув XIX. і XX. віку генерал Б. Поул, тільки з тією різницею, що набрав відразу чисто української закраски [...]». Назву «Пласт» А. Бук пов'язує із «розвідними відділами кубанських козаків-чорноморців, колишніх нащадків «Запоріжців», що означала: лежати плазом на чатах. Чорноморські пластуни це були кращі стрільці, виносливі, здібні пересиджувати цілі дні у воді, в очеретах серед мільярдів комашні, під дощем або снігом» [21].

Початки Українського Пласту на Буковині сягають 1920-х років, проте румунська влада негативно поставилася до створення таких організацій. Лише, починаючи з 1930 р., пластунський рух у краї пожвавився.

У «Спортивному листку» повідомлялося про найрізноманітніші спортивні новини в Галичині, Європі, СРСР. Усього вийшло 8 чисел цього додатку. Як самостійний журнал виходив у 1936 р. додаток до «Самостійності» – сатирико-гумористичний журнал «Чортополох», який

¹⁰¹ Дістали наказ // Спортивний листок. 1936. Ч.1

редагував О.Шипинський. Дослідниця Л.Василик, автор книги «Орест Масикевич. Життя і творчість», доводить, що О.Шипинський – це псевдонім Ореста Масикевича, спростовуючи тим самим помилку деяких сучасних пресознавців, що це різні постаті.

«Чортополох» побачив світ уперше в червні 1936 р. Його редактор О. Масикевич, якого автор «Історії Буковини» А. Жуковський зарахував до основоположників націоналістичного руху на Буковині, засобами сатири та гумору допомагав боротися за нову людину у новій вільній Україні. Журнал таврував вади тогочасного суспільства: висміював угодовську політику партій, відступництво, зраду окремих лжепатріотів. Політична сатира посідала у виданні чільне місце. «Чортополох» виступав проти розпорошеності громадських та культурних товариств Буковини. Інколи зі сторінок часопису лунала критика на адресу окремих тогочасних видань. У «Чортополосі» дошкульно критикувався щоденник «Час» та «Хліборобська правда». Нищівні стріли летіли й на адресу Радянського Союзу.

Навесні 1937 року цензура заборонила «Самостійність». Почалися судові процеси. І. Григоровича – одного з редакторів – 19 квітня засудили на два роки ув'язнення. Разом з ним за ґрати потрапили Д. Квітковський, І. Бучко, В. Тодорюк. У червні 1937 р. на другому судовому процесі І. Григоровича ув'язнили на три роки. З цього часу будь-яка легальна пресова праця стала неможливою. Процес над редакцією «Самостійності» відбувався дуже показово у приміщенні Чернівецького театру. Він мав розголос у періодичній пресі Галичини й діаспорній пресі. За нашими спостереженнями, єдина українська газета «Час» в Чернівцях замовчувала висвітлення судового процесу над буковинськими націоналістами, очевидно, боячись привернути до себе увагу сигуранци. Інформацію про присуд у цьому процесі подало львівське «Діло» (1937. Ч. 90).

1938 рік для української преси став фатальним. Згідно із новою конституцією Румунія перетворювалась на авторитарну державу. А закон «Про захист національної праці» остаточно дискримінував українців.

Ліквідовувалися усі політичні партії, товариства, які пропагували політичні ідеї, що суперечили інтересам Румунії. Єдина українська газета, що протрималася до 28 червня 1940 р. завдяки своєму лояльному ставленню до влади, був щоденник «Час».

Отже, газета «Самостійність», за нашими спостереженнями, протягом майже чотирьохрічного існування не зраджувала своїй стратегічній лінії – пропаганді націоналістичних ідей. Вона легально і нелегально боролася з румунізацією краю, спонукала українців глибше пізнавати своє коріння і утверджувала віру у перспективи побудови єдиної Соборної України як самостійного політичного утворення. «Таким чином, тижневик «Самостійність» сприяв поширенню ідеології українського націоналізму серед широких верств населення Буковини, насамперед серед молоді, був доступним для мас і цікавим для інтелігенції» [17, с. 138].

Місію широкого плюралістичного висвітлення українського національного життя у міжвоєнний період взяли на себе журнал «Самостійна Думка» (1931–1937) та газета «Самостійність» (1934–1937). Ці періодичні видання стали центральними на Північній Буковині в організації національно-визвольного руху 1930-х років. До обох видань безпосередньо був причетний Денис Квітковський – член буковинської крайової екзекутиви ОУН, доктор права, талановитий політолог, журналіст і публіцист.

Нашу увагу в контексті поставленої проблеми понад усе привернув тижневик «Самостійність» (1934–1937), головним редактором якого був Д. Квітковський. Газета стала органом крайової організації українських націоналістів. Як зазначають А. Жуковський та особисто Д. Квітковський, «Самостійна Думка» та «Самостійність» були першими органами на Північній Буковині національної ідеології й мали ясну політичну платформу», вони «стояли на тому, що з окупантом не можна торгувати [...], добиватися треба єдиного: визнання за нами повного права на самостійне життя» [1, с. 650].

На думку М. Романюка, Д. Квітковський як редактор «Самостійності» формулював у передовицях тижневика «ідеологічні основи українського

націоналізму на Буковині» [16, с. 84]. Додамо, що витончений політолог і талановитий журналіст культивував ідеї націоналізму усією своєю публіцистичною творчістю. За чотири неповних роки редагування «Самостійності» Д. Квітковський оприлюднив на її сторінках майже сотню власних матеріалів. За нашими підрахунками, лише в 1934 р. редактор надрукував близько двох десятків публіцистичних статей. Друкувалися вони під псевдонімом Д. Квітка та криптонімами Д. К., -К.

Щодо проблематики опублікованих статей Д. Квітківського в 1934 р., то вона була і в окремих аспектах залишається актуальною й понині. Наскрізною ідеєю кожної статті є національна ідея. Так, у статті «*У.Н.П. і послідні вибори*» (1934. Ч. 1) звучить критика на адресу проводу УНП за те, що на останніх виборах посли мало працювали на селі – «щоби мож дійти до самостійности, треба роботу в парляменті поставити на другий плян, а всі свої сили сконцентрувати на село». Д. Квітківський закликає УНП знайти клич, з яким необхідно піти будити тих, що ще сплять [...]. З гаслом «За душу народу» мусить провід УНП зачати нову еру в своїй політиці» [8]. Д. Квітківський добре розумів, що націю треба виховувати, а для цього необхідно йти в народ, і насамперед на село. «Наша сила – це наше село», - пише публіцист у статті «*Лицем до села*» (1934. Ч. 17). На його думку, у кожному селі мусить бути інтелігент-провідник, обов'язок якого завести «кооперативу, читальню, касу позичкову, бути духовним дорадником...». В умовах бездержавності Д. Квітківський закликав буковинців якомога більше давати дітей в науку, адже нація потребує умів, «людей інтелігентних у повнім розумінню цього слова, а не бюрократів» [9]. Проблему виховання молоді публіцист порушує й у статті «*За душу молоді*» (1934. Ч. 1). Зокрема, він має рацію, коли пише, що «яка буде молодь, така буде доля народу».

Д. Квітківський відкидає тезу, що «ми маємо забагато інтелігенції», бо ж «не можна ще назвати інтелігентом людину, що закінчила університетські студії в таких обставинах, як у нас кінчають». На думку публіциста, «нам треба ще й ще нових кадрів, щирих і мудрих провідників, правдивих

інтелігентів розумом і душею, бо нація, що хоче жити й розвиватися має вища цілі, більші від «щасливого життя» одиниць і теперішнього добробуту [...] українська молода й повна життя нація потребує людей свідомих свого завдання, гордих і відважних аж до самопосягати». «За душу молоді» – це гасло, з яким головний редактор «Самостійності» звертається до буковинського проводу ОУН створити необхідні обставини для виховання молоді. У цьому він бачить і завдання очолюваного ним часопису.

Д.Квітковський володів даром іронізування. Найкраще це спостерігаємо у статті «*До мертвих і ненароджених ще*» (1934. Ч. 14), в якій помітним є іронічне звертання автора до живих українців, які не поспішають дбати за молодь, за українську школу, за українську гуртівню. Тож публіцист вимушений апелювати «до мертвих і ненароджених ще», «бо живі не чують»: «Живі мовчать. Тому до вас звертаємо наше слово, мертві й ненароджені ще, дайте нам змогу піти поверх голов живих. Подбайте ви за душу молоді, закладіть ви каси ощадности, зійдіться ви на нараду в справі заснування української гуртівні, дбайте ви про українську школу, а ми кинемо вже тепер нове гасло: всіх живих запрошується подивитися на працю мертвих і ненароджених ще. За це відповідальности нема ніякої. Вступ усім вільний».

Не залишав редактор поза увагою газети й культурно-мистецькі події з українського національного життя краю. Найпомітнішою з цього приводу є стаття-інформація «*Величавий Шевченківський концерт*» (1934. Ч. 12).

1935 рік виявився для Д.Квітковського як редактора та активного автора «Самостійності» більш плідним. За цей рік публіцист оприлюднив майже чотири десятки власних публіцистичних статей та, зрозуміло, що, окрім того, він був дотичний до десятків суто редакційних статей, котрі друкувалися без підпису.

У цей період газета продовжила свій курс діяльності, спрямований на висвітлення проблем, пов'язаних з кінечною метою політичної боротьби українських свідомих національних сил – створення самостійної Української держави. Д. Квітковський, будучи головним редактором «Самостійності»,

добре розумів, що газета повинна виконувати свою суспільно-виховну роль, поширювати актуальні ідеї українського націоналізму серед населення, а для цього часопис необхідно було всіляко зміцнювати. Так, у 1935 році на сторінках видання неодноразово йшлося про перетворення «Самостійності» у щоденну газету. Проте в умовах румунської окупації надто складно було виконати таке завдання. В одній із своїх статей (1935. Ч. 19) Д. Квітковський вдало використав запитання дописувача газети із Заставни Василя Лахманюка, який звернувся до редакції так: *«Що треба робити, аби наша найцінніша часопись «Самостійність» стала денником?»* Запитання п. Лахманюка редактор виніс у заголовок статті-відповіді, в якій виклав свої розмірковування щодо стану з передплатою газети, а далі резонно відповідає, що часопис зможе стати денником лише тоді, коли кожен з передплатників «спричиниться до її поширення і придбає (щонайменше) ще двох передплатників». На завершення своїх думок редактор-професіонал мудро використовує українську приказку «Боже поможи, а ти, небоже, не лежи!», чим закликає всіма силами поширювати «Самостійність», і коли кожен «зробить свою частку праці, то всі разом довершимо великого діла». Таким чином публіцист закликав і п. Лахманюка «придбати [...] перших двох передплатників, а інша послідує». Висновок такий, що треба починати з себе, а не чекати, що хтось дану справу зробить.

У значній кількості політичних статей Д. Квітковський постійно центральним ставив запитання – «Чому майже п'ятдесятимільйонний працьовитий народ не має досі власної української самостійної держави, а розділений між чотирма державами?» І в кожній зі статей намагається розкрити читачам справжній стан речей, з'ясувати причини та вказати шляхи національного визволення.

Привертає увагу редакційна стаття «Україна і світ» (1935. Ч. 2). Редакція, а заодно й редактор мали підстави стверджувати, що «Української держави нема, є лише українська нація [...], що має свою велику й славу історію, стару культуру». Хоча про це знає цілий світ, йдеться далі в статті, проте «є

дехто, що навіть не вміє розрізнити української справи від московської». У статті порушується проблема, що хоч немає єдиної держави в українців, проте від «українського питання» залежить політика у цілому світі, і важливим є те, що як би Радянський Союз не будував свою політику з іншими країнами (зречення Бессарабії в користь Румунії, вступ в Союз народів, заключення військового договору з Францією тощо), то «сорокамільйонна незадоволена українська нація, це грізний вулкан, що на нім побудована світова політика. [...] Без самостійної української держави не буде спокою в світі». У статті робиться висновок, що світова політика «не усталиється доти, доки на сході Європи не повстане самостійна українська держава».

А що потрібно для того, щоб постала самостійна Україна? З чого почати? Такі запитання ставить Д. Квітковський майже в кожній публіцистичній статті. Зокрема, у сьомому числі «Самостійності» за 1935 р. вміщено його статтю «Перевірмо наші сили». Автор звертає увагу на те, що ні в селах, ні в містах належним чином не ведеться національна праця, все збувається кількома патріотичними фразами одиниць. Щодо міста, то воно має кілька культурних організацій. Але з думок Д. Квітковського напрошується висновок: «А що з того?». Є товариство «Українська школа», але насправді немає жодної української школи; є товариство «Руська бесіда», але ні одної читальні; є Українська національна партія, але нема членів; є «Жіноча громада», «Мироносиці», але «нема зорганізованих українських служниць, робітниць, міщанок». Далі акцентується у статті, що є «між цими всіма організаціями сильні перегони в ... бездіяльності, є сильна расова – дослівно так! – ненависть, є щось, що заставляє нас крутитися в зачарованім колі нечинності, незорієнтованості...». Як відповідь на труднощі, які виникають в національному питанні, звучить заклик Д. Квітки – «Засукати рукави й узятися до праці», тоді можна викувати таке могутнє життя, що «світ захлиснеться з дива».

Д.Квітковський добре знав контингент передплатників «Самостійності» і намагався у доступній формі тлумачити окремі терміни, поняття. У статті «Український соціалізм» (1935. Ч. 23) автор з'ясовує в цілому, що таке

соціалізм (рух, який спрямований проти великих власників, капіталістів). На думку журналіста-політолога, «капітал в очах соціалізму – це найбільший ворог людства», в Україні не може бути соціалістичного руху, бо нема української держави, нема де проводити реформ. А, по-друге, серед українців немає капіталістів, проти яких можна було б вести боротьбу. 80-90% населення – це селяни, дрібне робітництво та бідна інтелігенція. Відомо, що на Наддніпрянській Україні окупаційна влада в силу своєї політики знищила капітал і приватну власність. «Доля всіх суспільних верств українського народу, – писав автор статті, – однакова. Тому в українському народі не може бути класової боротьби [...] Соціалізм у формі класової боротьби – це наша загибель». Д. Квітковський не визнає будь-якої боротьби, окрім боротьби за національне визволення.

На нашу думку, пророчою була стаття Д.Квітки *«Нація»* (1935. Ч. 25). З відстані часу можемо констатувати, що за 56 років до розпаду СРСР талановитий політолог і публіцист передбачив цю подію, маючи на те свої аргументи. Варто погодитися з тим, що Римська, Османська та Австро-Угорська імперії розпалися тому, що «вони були штучно зліплені». Вони не мали тієї сили, що «лучить народи в одну спільноту, в одну душевно неподільну громаду». Із ними мусило статися те, що сталося. Автор наводить приклади коли народи, зокрема поляки, чехи, ірландці, здобули собі волю без зброї, бо були духовно готові до цього, вірою їхнього життя була воля рідної країни, вони «вихопили зброю з рук свого гнобителя, прогнали його з своїх земель його ж таки зброєю й стали панами на своїй землі». Втрати українців на шляху до здобуття самостійності Д. Квітка пояснює тим, що вони, «не мали спільної власної віри, не палали святим вогнем пімсти над наїзником, не знали що почати, коли приязна судьба дала їм меч волі в руки». Отже, не можна не погодитись із Д. Квітковським, що нація – це абсолютна цінність, саме в ній народжується непереможне бажання взяти відповідальність на себе за власну долю.

Д. Квітковський, проживаючи у Чернівцях, надзвичайно добре орієнтувався у тонкощах політики Москви щодо українських земель, які на

той час вже перебували у її складі та в складі Румунії, Польщі, Чехословаччини. Автор з презирством ставиться до «українізації» України, в той час як політика Москви спрямована була на будівництво Соловків, створення нового голодомору з метою винищення українців. Як вважає автор статті, Москва прорахувалася, бо «тридцятимільйонну націю, що живе в границях СРСР, не можна вирізати».

Прагнення здобути незалежність – це щоденна праця в різних напрямках політичного, суспільного життя. Д. Квітковський особливої ваги надає роботі з виборцями у передвиборчій кампанії. Це засвідчує стаття «*У горах Карпатах*» (1935. Ч. 22). Публіцист наводить приклади, як представники партії кузистів та «жиди-комуністи» намагаються привернути до себе жителів буковинських Карпат, налаштовують їх проти українських політиків. Тут же автор запитує: «Чи треба нам гір? Чи в горах живе українська людність?» Безперечно, тут двох відповідей не може бути, хоча б тому, що гори дали «найбільшого поета Буковини, одного з найбільших поетів у цілій українській літературі – Осипа Юрія Федьковича; гори виплекали одного з найгарніших борців за кращу долю своїх братів – Олексу Довбуша; в горах виріс славний оборонець гуцульських прав – Кобилиця». У горах Д. Квітка бачив найкращі зразки української духовної та матеріальної культури – «гуцульські взори, гуцульські ручні вироби, гуцульські народні перекази, повітря, пісня – ціле гуцульське життя, це велична поезія життя, що в цілім світі тяжко найти рівної їй».

Для українського націоналізму 1930-х років важливим було питання українського селянства, бо, як наголошує Д. Квітка, «селянство творить фундамент, основу, що на ній будується» нація. Селянство і земля, в уяві публіциста, – це два нероздільні чинники. Земля – це найбільші святощі для селянина, «він розмовляє з нею, він розуміє її мову, знає її бажання». Звідси Д. Квітка робить правдивий висновок, що «між селянами стрічаємо так рідко всяких національних зрадників і релігійних відступників». Земля повинна стати абсолютною власністю селянина, а держава буде лише здійснювати

контроль, щоб не витворився стан «великоземельників і бідаків». До того ж, вважає автор, необхідно «забрати з рук чужинців торгівлю, ремесло й усякі вільні фахи, що їх потребує село». Це матиме добрий наслідок, бо витвориться «новий купецький і ремісничий стан, зародок середнього стану, міщанства, що в майбутній українській державі матиме першорядне значення».

У побудові української держави Д. Квітковський відводив важливе місце жіноцтву. Він вважає, що в українській жінці, в її душі криються великі «скарби», їх треба лише викрити й поставити на услуги цілому народові» [6].

Видрукувані статті у «Самостійності» за 1935 рік стосуються найрізноманітніших проблем українського життя на Буковині і в світі, при цьому вони зберегли за собою чітку ідеологічну позицію, національно-соборницьку спрямованість.

Отже, «Самостійність» – це перший часопис Північної Буковини, який своє основне завдання бачив у пропагуванні ідеї побудови української державності. На відміну від «Самостійної Думки», «Самостійність» своїми публікаціями була радикальнішою у досягненні мети. Якщо в «Самостійній Думці» значну частину друкованої площі займали літературні матеріали, то в «Самостійності» навпаки – більшість становили редакційні та авторські публіцистичні статті, інформація про національне життя у різних виявах, зрідка повідомлялося про найважливіші культурно-мистецькі заходи у краї.

Безперечно, провідну роль в організації роботи редакції «Самостійності», у формуванні соборницької концепції видання відіграв її головний редактор Д. Квітковський. Він активно дбав про ріст національної свідомості серед буковинців. «Самостійність» під орудою Д. Квітківського «[...] підкреслювала незалежність українського націоналізму і шукала його коріння в українській історії і дійсності» [16, с. 84].

Висновки до розділу 4

1. Отже, підсумовуючи, зазначимо, що «Самостійна Думка» та додатки «Самостійна думка української матері», «Державно-творча трибуна Буковини» – це насправді перші найвідважніші речники націоналістичної думки у буковинському краї. Журнал своїми публікаціями виховував серед населення національний політичний світогляд. Про що б у матеріалах часопису не йшлося, вони всі були спрямовані на виховання національної гідності українців, які за тисячолітню історію заслужили на власну державу зі всіма її атрибутами.

2. «Самостійна Думка» міцно утримувала форпост українства на Північній Буковині, підтримуючи і розвиваючи ідеї побудови Соборної України, задекларовані М. Міхновським, М. Сціборським, Д. Донцовим та ін. патріотами.

3. «Самостійність» – це перший часопис краю, який своє основне завдання бачив у пропагуванні ідеї побудови української державності. На відміну від «Самостійної Думки», «Самостійність» своїми публікаціями була радикальнішою у досягненні мети.

4. Якщо в «Самостійній Думці» значну частину друкованої площі займали літературні матеріали, то в «Самостійності», навпаки, – більшість становили редакційні та авторські публіцистичні статті, інформація про національне життя у різних виявах, зрідка повідомлялося про найважливіші культурно-мистецькі заходи у краї.

5. Провідну роль в організації роботи редакції «Самостійності» відіграв її головний редактор Д. Квітковський. Він активно дбав про ріст національної свідомості читачів. «Самостійність» під керівництвом Д. Квітковського «[...] підкреслювала незалежність українського націоналізму і шукала його коріння в українській історії і дійсності». Основними ідеями в публікаціях редактора були: піднесення національної свідомості мешканців села; проблема національного виховання молоді та підбір кадрів; критика політики Москви щодо українського народу; ідея побудови самостійної української держави тощо.

Література до розділу 4

1. Буковина. Її минуле і сучасне / За ред. Д. Квітковського, Т. Бринзана, А. Жуковського. Париж – Філадельфія – Дітройт, 1956. 965 с.
2. Василик Л.Є., Попович Ю.О. Місячник «Самостійна Думка» та тижневик «Самостійність» – речники українського життя на Буковині у міжвоєнний період // Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія соціальні комунікації. Харків, 2011. № 968. С. 46–51.
3. Животко А. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. Тимошик. К.: Наша культура і наука, 1999. 326 с.
4. Жуковський А. Історія Буковини. Частина друга, після 1774 р. Чернівці: ВС «Час», 1993. 223 с.
5. Квітковська М. Денис Квітковський // Час. Чернівці. 1992. Ч. 23.
6. Квітковський Д. Жінка-мати // Самостійність. 1935. Ч. 21(58). 26 травня. С. 1–2.
7. Квітковський Д. Нація // Самостійність. – 1935. – Ч. 25(62). 23 червня. С. 1–2.
8. Квітковський Д. У.Н.П. і послідні вибори // Самостійність. 1934. Ч. 1. січень. С. 2.
9. Квітковський Д. Учітеся, брати мої! // Самостійність. 1934. Ч. 28. 2 вересня. С. 1.
10. Костюк Л. Суспільно-політична та наукова діяльність О.Кандиби-Ольжича (1907-1944 рр.) // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. Вип. 5. Ч. 1. С.225–233.
11. Мизак Н. Ольжич і Буковина // Українське слово. 1994. 12 січня.
12. Попович Ю. Денис Квітковський – редактор і публіцист тижневика «Самостійність» (1934 р.) // Матеріали студентської наукової конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (17–18 травня 2011 року). Філологічні науки. Чернівці: Рута, 2011. С. 163–164.

13. Попович Ю. Журналістсько-публіцистична діяльність Дениса Квітковського в контексті розвитку українського національного руху на Буковині в 30-х рр. XX ст. // Наукові записки Інституту журналістики. Т.52. К., 2013. С. 291–296.
14. Попович Ю. Роль газети «Самостійність» (1934–1937) у національному самовиявленні буковинців // Український інформаційний простір. Ч.1. Київ: КНУКІМ, 2013. С. 252–259.
15. Романюк М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940). Львів: Фенікс, 2000. 588 с.
16. Романюк М.М. Оратаї журналістської ниви. Львів. 2002. 235 с.
17. Романюк М.М. Українська преса Північної Буковини (1918–1940рр.). Львів: ВЦ «Фенікс», 1996. 194 с.
18. Самостійність. 1934. січень. Ч. 1.
19. Самостійність. 1935. 19 травня. Ч. 20.
20. Самостійність. 1936. 9 лютого. Ч. 6.
21. Спортивний листок. 1936. Ч. 1.
22. Старик В. Людина легенда і зустрічі з Сильвестром Никоровичем // Час. 1992. Ч.51. С. 6–10.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні вперше здійснена спроба висвітлити комплексну проблему соборності на сторінках української періодики Північної Буковини (1885–1930-ті рр.). Проведене дослідження у відповідності з поставленими завданнями дає змогу зробити такі висновки:

1. Початки української преси Північної Буковини припадають на 70-ті роки XIX ст. – часи австро-угорського правління в краї. Поява українських часописів тісно пов'язана з національним відродженням переважаючої кількісно частини корінних мешканців найвіддаленішої провінції Австро-Угорщини. Першими пробуджувачами національної свідомості серед українців Буковини в 60-х роках XIX ст. стали письменники Ю. Федькович та С. Воробкевич. Поява періодики рідною мовою була вчасною. Вона прискорила процес становлення організованого національного життя. Важливу роль при цьому відводимо чернівецькому культурно-освітньому товариству «Руська Бесіда» (засноване 1869 р.), яке з середини 80-х років XIX ст. підтримало вихід у світ народовської «Буковини».

2. Одним із ключових понять дослідження є «соборність». Незважаючи на значну кількість трактувань цього терміна, «соборність» розглядаємо не лише як географічне, територіальне єднання українських земель, але й насамперед як духовне об'єднання української нації крізь призму єдиної культури, релігії, мови, літератури та друкованого слова, єдиної державності.

Для відбору та аналізу фактичного матеріалу опрацьовано понад 3500 чисел газет та журналів. Подаємо загальну кількість номерів видань, а також кількісне та процентне співвідношення номерів, в яких зустрічаються матеріали відповідно до означених двох груп маркерів соборності – проблемно-тематичної; редакційно-видавничої, промоційної:

- «Буковина» (1885–1910; 1915–1918) – 3088 чисел – 2099 (68 %);
- «Каменярі» (1909–1914; 1921–1922) – близько 200 чисел – 100 (50 %);
- «Промінь» (1904–1907; 1921–1923) – близько 70 чисел – 31 (45 %);

- «Самостійність» (1934–1937) – близько 115 чисел – 69 (60%);
- «Самостійна Думка» (1931–1937) – близько 65 чисел – 37 (58 %).

Серед інших видань («Руска Рада», «Рідний Край», «Час», «Народний голос» та ін.) опрацьовано близько 100 чисел.

При вивченні маркерів соборності звернуто увагу на рубрикації та авторський склад буковинських видань. Насамперед акцентовано на рубриках: «Що діють наші братя?», «Вісти з російської України», «Наука, штука, література», «Листи з України» та ін. Опрацьовано матеріали, переважна більшість яких були анонімними. Із найактивніших дописувачів часописів визначено І. Франка, М. Драгоманова, О. Кониського, Б. Грінченка та інших авторів з Наддніпрянщини та Галичини.

3. Українська журналістика Північної Буковини 1885-1918 рр. перебувала у важкому становищі: матеріально-фінансові нестатки, цензура. Проте періодичні видання ніколи не відступали від українських позицій, усіма силами духовно єднали розділених кордонами імперій українців, публікуючи на своїх шпальтах матеріали з історії України, культури, освіти, мистецтва, релігії тощо. Таким чином, часописи краю формували національну свідомість буковинців, спонукали до самоусвідомлення, до ідентифікації населення в рамках єдиної української нації. Витоки концепції соборності українців Північної Буковини з Наддніпрянщиною пов'язані з однойменною газетою «Буковина» (1885–1910).

4. Символом соборності в нових політичних умовах стало Буковинське віче 3 листопада 1918 р., на якому українці краю висловили свою підтримку проголошеній 22 січня 1918 р. УНР. Результатом Віча стало проголошення возз'єднання Північної Буковини із Західноукраїнською Народною Республікою з подальшою Злукою з «Великою Україною». В умовах розпаду старої політичної системи та викликаного війною кризи лише одна українська газета, яка виходила в Чернівцях, – «Буковина» – зберегла для історії цю подію. Уже за тиждень край окупувала королівська Румунія. У статтях «Самостійна Україна» та «Мир і Україна» (1918. Ч. 4 і 5), відповідно, вітала

проголошення Українською Центральною Радою самостійності України та визнання нової держави Австро-Угорщиною, Німеччиною, Туреччиною і Болгарією; інформувала про труднощі України при відстоюванні своїх позицій у контексті європейської політики. 10 листопада «Буковина» (1918. Ч. 38) вмістила звернення «До вільних громадян усіх народностей і верств в краю», в якому закликала підтримати тимчасову владу та повідомила про ухвалу Віча в Чернівцях, сутність якого зводилася до прилучення австрійської частини української землі до України.

5. Ідея соборності у період репресій та голодомору в УРСР 1930-х рр. зазнала своєрідної трансформації, наповнення кризовим співпереживанням. У пресі Північної Буковини одними з центральних стають матеріали про розстріли української інтелігенції, численні смерті від голоду, біженців, які тікають від радянського режиму; публікується інформація про збір коштів для голодуючих. Таким чином, проблема соборності з Україною сповнюється настроями драматичної екзистенції, позначеної втратами та поразками у національних змаганнях.

6. Хоч у період румунської «облоги» (1918-1928) в українській пресі Північної Буковини в умовах утисків, заборон, цензури питання соборності, української самостійності були табуованими та чітко не означеними через національну поразку, проте згодом друковані ЗМІ знову піднімають ідею національно-визвольних змагань українців. Головним їх речником виступило створене у 1925 р. Українське національно-демократичне об'єднання, яке вело боротьбу за створення самостійної Української держави. Першими у Північній Буковині ці ідеї з'являються у виданнях «Рідний край», «Народний голос», «Зоря». Щоденна незалежна газета «Час» (1928-1940) теж схилялася до них. Найповніше ж концепцію єдиної соборної України розвинули націоналістично спрямовані видання – журнал «Самостійна Думка» (1931–1937) та газета «Самостійність» (1934–1937), близькі до ОУН та редаговані командою засновників націоналістичного руху в Північній Буковині.

7. У процесі дослідження динаміки соборницьких матеріалів на сторінках періодики Північної Буковини кінця XIX – 1930-х рр. XX ст. встановлено, що проблема соборності пройшла певну трансформацію від розуміння цього терміна в австро-угорський період, коли вона інтерпретувалася як духовне єднання українців з єдинокровними братами, – до трактування соборності в румунський період, коли вона зросла до усвідомлення ідеї об'єднання української нації в рамках незалежної держави – Самостійної України. Упродовж аналізованих епох в історії української преси Північної Буковини незмінним складником медіа-контенту залишався вектор, що був спрямований на духовне та географічне єднання української нації. У різні часи він то згасав, то отримував нове політичне піднесення в залежності від обставин розвитку преси та загалом становища українства у краї. З'ясовано, що періодика Північної Буковини 1885-1930-х рр. сформувала в суспільній свідомості концепцію самостійної соборної Української держави.

ДОДАТОК

Список праць здобувача за темою дисертації:

– у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1) одноосібні:

1. Роль газети «Самостійність» (1934–1937) у національному самовиявленні буковинців // Український інформаційний простір. Ч.1. Київ: КНУКІМ, 2013. С. 252–259.

2. Попович Ю. О. Журналістсько-публіцистична діяльність Дениса Квітковського в контексті розвитку українського національного руху на Буковині в 30-х рр. XX ст. // Наукові записки Інституту журналістики. Т.52. К., 2013. С. 291–296.

3. Попович Ю. О. Газета «Буковина» - речник соборності українців періоду її редагування Юрієм Федьковичем (1885-1888) // Наукові записки Інституту журналістики. Т.60. К., 2015. С. 144–150.

4. Попович Ю. О. Ідея соборності в українському часописі Буковини «Каменярі» (1909–1914, 1921–1922) // Журналістика. Вип. 14(39). К., 2015. С. 40–51.

5. Попович Ю. О. Ідея єдності України крізь призму художніх публікацій на сторінках часопису «Промінь» (1922–1923 рр.) // Журналістика. Вип. 15(40). К., 2016. С. 5–19.

6. Попович Ю. О. Соборність – ключова ідея у редакційній політиці газети «Буковина» (1895-1897 рр.) // Spheres Of Culture. Volume XV. Люблін, 2016. с. 508–517.

7. Попович Ю. О. Суспільно-політичні публікації на сторінках чернівецької «Самостійної Думки» (1931–1937) як джерело соборницьких ідей // Образ. №3. 2017. С. 120–126.

2) у співавторстві:

3. Василик Л. Є., Попович Ю. О. Місячник «Самостійна Думка» та тижневик «Самостійність» – речники українського життя на Буковині у

міжвоєнний період // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія соціальні комунікації. №968. Випуск 3. Харків, 2011. С. 46–51.

– які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Попович Ю. О. Журналістсько-публіцистична діяльність Дениса Квітковського в контексті розвитку українського національного руху на Буковині в 30-х рр. XX ст. // Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. К.: ІЖ, 2013. С. 70–73.

2. Попович Ю. О. «Каменярі» як речник єдності українських земель (за матеріалами промоції книжкових та періодичних видань) // ЗМІ та демократичний розвиток України: збірник матеріалів Всеукраїнської конференції студентів та молодих дослідників. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 83–85.

3. Попович Ю. О. Медіатизація ідеї соборності України на сторінках української періодики Буковини австрійського періоду (на матеріалі часописів «Буковина», «Руська Рада», «Промінь») // Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон, 2016. С. 66–69.

4. Попович Ю. О. Соборність як ключове поняття у редакційній політиці газети «Буковина» (1895–1897 рр.) // Комунікаційні практики у сучасному політичному дискурсі: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. 20 травня 2016 р., Чернівці / відп. ред. В.П. Фісанов. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. С. 49–54.

Відомості про апробацію результатів дисертації

I. Міжнародні наукові конференції, семінари, симпозіуми:

1. VI Конференція для молодих науковців «Україна протягом століть» (Краків, 25–26 травня 2011 р.).

2. III міжнародна науково-практична конференція «Наукова школа Романа Іванченка» (Київ, «КПІ» Видавничо-поліграфічний інститут, 2015 р.).

II. Всеукраїнські наукові конференції та семінари:

1. Всеукраїнська науково-практична студентська конференція «Журналістська освіта в Україні: школи, постаті, перспективи розвитку» (Львів, 12–13 травня 2011 р.).

2. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні дослідження українських наукових шкіл у галузі соціальних комунікацій» (Київ, Інститут журналістики, 2013).

3. II Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний мас-медійний простір: реалії та перспективи розвитку» (Вінниця, 12–13 жовтня 2016 р.).

4. Всеукраїнська науково-практична конференція «Комунікаційні практики у сучасному політичному дискурсі» (Чернівці, 2016).

5. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасного мас-медійного простору» (Херсон, 2016).

6. Всеукраїнська конференція студентів та молодих дослідників «ЗМІ та демократичний розвиток України» (Львів, 2016).

7. Наукова конференція «Актуальні питання сучасних гуманітарних наук» (Чернівці, 17 квітня 2017 р.).

III. Засідання кафедри журналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, протокол № 2 від 20 вересня 2017 р.).